

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR
EKONOMİK BÜYÜMEDE ROLÜ: SEÇİLMİŞ ÜLKE
GRUPLARI ANALİZİ**

Eda YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Figen TOMBAK

KASIM – 2025

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR
EKONOMİK BÜYÜMEDE ROLÜ: SEÇİLMİŞ ÜLKE
GRUPLARI ANALİZİ

Eda YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Figen TOMBAK

KASIM – 2025

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans 91121722001 numaralı öğrencisi Eda Yıldırım'ın hazırladığı “**Ekonomik Özgürlüklerin Sürdürülebilir Ekonomik Büyümede Rolü: Seçilmiş Ülke Grupları Analizi**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 14/11/2025 Cuma günü saat 11:00'da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İbrahim DOĞAN

Jüri Üyesi (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Figen Tombak

Jüri Üyesi : Doç. Dr. H.Hilal BAĞLITAŞ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../ 20.....

Prof. Dr. Ümit BUDAK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Eda YILDIRIM

14/11/2025

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, akademik bir gerekliliği yerine getirmekten öte, sabır, emek ve kişisel gelişimime yön veren benim için varıştan çok, anlamlı bir yolculuktu. Çalışmanın her aşamasında bilimsel rehberliği ve özverili desteğiyle yanımda olan, akademik bakış açımı geliştirmemde büyük katkı sağlayan saygıdeğer danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Figen TOMBAK'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca en büyük dayanağım olan, koşulsuz sevgisi ve sabrıyla bana güç veren değerli anneme ve her zaman güvenebileceğim bir omuz olan sevgili ağabeyime minnettarım. Bu süreçte manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

Son olarak çalışmamı; hayatı boyunca benimle gurur duyan, bu sürecin başlangıcında yanımda olan, tamamlandığını göremese de bana her zaman ışık tutan kıymetli anneannem Sevim ÇAKIR'a ithaf ediyorum.

Eda YILDIRIM

14/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK BÜYÜMEDE ROLÜ: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI ANALİZİ

Eda YILDIRIM

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: Dr. Öğr. Üyesi Figen TOMBAK

Bu çalışma, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkisini E7 ve G7 ülkeleri için karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Ekonomik özgürlükler, insan hakları, düzenleyici kalite, emek, sermaye, karbondioksit salınımı ve ticaret açıklığı verileri; Dünya Bankası, Heritage Foundation ve V-Dem veri tabanlarından derlenmiş, 1995–2023 dönemini kapsayan verilerle panel veri yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarında elde edilen bulgular; E7 ülkelerinde düzenleyici kalite ve sermaye sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicileri olarak öne çıkarken, G7 ülkelerinde emek daha güçlü bir etkiye sahiptir. Her iki grupta da ekonomik özgürlükler büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamıştır. Ayrıca, karbondioksit emisyonlarının büyümeyi pozitif yönde etkilemesi, sürdürülebilirlik açısından çevresel riskleri ortaya koymaktadır.

2025, xi + 94 Sayfa

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Sürdürülebilir Büyüme, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE ROLE OF ECONOMIC FREEDOMS IN SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH: ANALYSIS OF SELECTED COUNTRY GROUPS

Eda YILDIRIM

**YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
SCHOOL of GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

SUPERVISOR: Asst. Prof. Dr. Figen TOMBAK

This study examines the impact of economic freedoms on sustainable economic growth in a comparative manner for the E7 and the G7. Data on economic freedoms, human rights, regulatory quality, labor, capital, carbon dioxide emissions, and trade openness, compiled from the World Bank, Heritage Foundation, and V-Dem databases, covering the period 1995–2023, are collected using panel data. The findings indicate that regulatory quality and capital stand out as the primary determinants of sustainable growth in the E7 countries, while labor has a stronger impact in the G7 countries. Economic freedoms did not have a statistically significant impact on growth in either group. Furthermore, the positive impact of carbon dioxide emissions on growth reveals environmental risks to sustainability.

2025, xi + 94 Pages

Keywords: Economic Freedom, Sustainable Growth, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAY FORMU	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1.GİRİŞ.....	1
2. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TEORİK TEMELLERİ ve ÖLÇÜLMESİ	2
2.1 Özgürlük Kavramı	2
2.2 Negatif ve Pozitif Özgürlük	3
2.3 Özgürlüklerin Sınıflandırılması	5
2.3.1 Sosyal Özgürlükler.....	6
2.3.2 Siyasi Özgürlükler.....	7
2.3.3 Ekonomik Özgürlük	10
2.4 Özgürlüğün Ölçülmesi ve Endeks Türleri	11
2.4.1 Fraser Enstitüsü.....	13
2.4.2 Heritage Foundation.....	15
2.4.3 Freedom House	18
2.5 Özgürlük ve Ekonomi Arasındaki İlişki	21
3.GELENEKSEL BÜYÜME MODELLERİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYE GEÇİŞ.....	27
3.1 Büyüme Teorilerinin Tarihi ve Gelişimi	27

3.2 Sürdürülebilir Büyümenin Teorik Temelleri	30
3.2.1 Sürdürülebilir Büyümenin Tanımı ve Kapsamı	31
3.2.2 Tarihsel Kökler: 1970’ler ve Büyümenin Sınırları	31
3.2.4 Brundtland Raporu ve Sürdürülebilir Büyüme	32
3.3 Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	33
3.3.1 Çevresel Sürdürülebilirlik ve Doğal Kaynaklar	36
3.3.2 Ekonomik Politikalar ve Sürdürülebilirlik	37
3.3.3 Kurumsal Sürdürülebilirlik	38
3.4 Literatür Çalışmaları	39
4.1 Model ve Veri Seti	47
4.2 Metodoloji.....	50
4.2.1. Panel Veri.....	50
4.3 Ampirik Yöntem ve Bulgular	56
4.3.1 E7 Ülkeleri için Ampirik Bulgular.....	56
4.3.2 G7 Ülkeleri İçin Ampirik Bulgular	66
5.SONUÇ.....	77
6. KAYNAKLAR.....	80

TABLÖLER LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Siyasal özgürlüklerin sınıflandırılması.....	8
Tablo 2.2. Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri	14
Tablo 2.3. Heritage Foundation ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri	16
Tablo 2.4. 2024 yılı ekonomik özgürlük endeksi	17
Tablo 2.5. Freedom House’a göre sivil ve siyasi özgürlüklerin sınıflandırılması	19
Tablo 2.6. Ekonomik özgürlük endekslerinde ölçüm yaklaşımlarının karşılaştırılması.....	24
Tablo 3.1. Büyüme modellerinin kronolojisi.....	29
Tablo 4.1. Analizde kullanılan veriler ve kaynaklar	48
Tablo 4.2. Analize dâhil edilen gruplar ve ülkeler.....	49
Tablo 4.3. E7 ülkeleri tanımlayıcı istatistikler.....	60
Tablo 4.4. E7 ülkeleri yatay kesit bağımlılığı testleri	61
Tablo 4.5. E7 ülkeleri eğim homojenliği testi (Pesaran - Yamagata).....	61
Tablo 4.6. E7 ülkeleri birim kök testleri (Pesaran – CADF)	62
Tablo 4.7. E7 ülkeleri farkı alınmış serilerin birim kök sonuçları.....	62
Tablo 4.8. E7 ülkeleri korelasyon matrisi	63
Tablo 4.9. E7 ülkeleri VIF analizi	64
Tablo 4.10. E7 ülkeleri wooldridge (otokorelasyon) testi	64
Tablo 4.12. E7 ülkeleri Driscoll-Kraay ve PCSE birinci fark modelleri sonuçları	65
Tablo 4.13. G7 ülkeleri tanımlayıcı istatistikler	71
Tablo 4.14. G7 ülkeleri yatay kesit bağımlılığı testleri	72
Tablo 4.15. G7 ülkeleri eğim homojenliği testleri (Pesaran – Yamagata).....	72
Tablo 4.16. G7 ülkeleri birim kök testleri (Pesaran – CADF).....	72
Tablo 4.18. G7 ülkeleri korelasyon matrisi	74
Tablo 4.19. G7 ülkeleri VIF analizi	75
Tablo 4.20. G7 ülkeleri wooldridge (otokorelasyon) testi.....	75
Tablo 4.21. G7 ülkeleri modified wald (değişen varyans) testi.....	76
Tablo 4.22. Driscoll-Kraay ve PCSE birinci fark modelleri sonuçları	76

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik

Sayfa

Grafik 2.1. Dünya geneli siyasi ve medeni haklar endeksi 1990-2023	9
Grafik 2.2. Dünya geneli ekonomik özgürlük puanı	13
Grafik 2.3. Ekonomik özgürlük endeksine göre ülkelerin 2024 yılı özgürlük durum dağılımı	18
Grafik 3.1. G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma hedefi puanları 2000-2023	35
Grafik 3.2. E7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma hedefi puanları 2000-2023.....	35
Grafik 4.1. E7 ülkelerinde özgürlük göstergesinin zamansal gelişimi	57
Grafik 4.2. E7 ülkelerinde insan hakları göstergesinin zamansal gelişimi.....	58
Grafik 4.3. E7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergesinin zamansal gelişimi.....	58
Grafik 4.4. E7 ülkelerinde Co2 göstergesinin zamansal gelişimi	59
Grafik 4.5. G7 ülkelerinde özgürlük göstergesinin zamansal gelişimi	67
Grafik 4.6. G7 ülkelerinde insan hakları göstergesinin zamansal gelişimi	68
Grafik 4.7. G7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergesinin zamansal gelişimi	69
Grafik 4.8. G7 ülkelerinde Co2 göstergesinin zamansal gelişimi	70

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
ARDL	: Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model
BM	: Birleşmiş Milletler
DEÖ	: Dünya Ekonomik Özgürlüğü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	: En Küçük Kareler
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RQE	: Düzenleyici Kalite
SDG	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	: Dünya Bankası
WCED	: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WGI	: Küresel Yönetişim Göstergeleri
VIF	: Varyans Büyütme Faktörü

1. GİRİŞ

Son dönemlerde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği tartışılırken, yalnızca büyüme oranları değil, sürdürülebilir büyümenin sosyal, çevresel ve kurumsal temellerle ne ölçüde desteklendiği de önem kazanmıştır. Özellikle çevresel krizler, gelir adaletsizliği ve kurumsal eksiklikler gibi yapısal sorunlar, klasik büyüme teorilerinin günümüz koşullarını açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Ekonomik özgürlükler, bu eksiklikleri tamamlayan önemli bir araştırma alanı olarak dikkat çekmektedir. Bireylerin mülkiyet haklarına sahip olabilmeleri, serbest piyasa koşullarında faaliyet gösterebilmesi, devlet müdahalesinin sınırlı ve öngörülebilir olması gibi faktörler, kaynak dağıtımını ve verimliliği doğrudan etkileyerek sürdürülebilir büyüme üzerinde belirleyici rol oynayabilmektedir. Ancak bu etkilerin her ülke grubunda aynı şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği sorusu, henüz yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu nedenle, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkilerini farklı ülke grupları düzeyinde incelemek, literatürdeki boşluğu doldurmak açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu ilişkinin yönünü ve gücünü karşılaştırmalı olarak ortaya koyarak, politika yapıcılar ve akademik çevreler için yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, gelişmiş (G7) ve gelişmekte olan (E7) ülkeler özelinde karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. 1995–2023 dönemini kapsayan analizde, panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma, farklı ülke gruplarının yapısal özelliklerini dikkate alarak, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyümeyi nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde özgürlük, ekonomik özgürlük, özgürlüğün ölçülmesi ve endeks türlerine ilişkin olarak kavramsal açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde, büyüme teorilerinin tarihi ve gelişimi, ekonomik büyüme, sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilirliğin çeşitli temelleri hakkında teorik ve kavramsal açıklamalara yer verilmiştir. Ekonomik özgürlüğün sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği literatürde yer alan çalışmalar özet halinde yer verilmiş ve tezin literatüre yaptığı katkı belirtilmiştir.

Üçüncü ve son bölümünde veri seti, ekonometrik model ve panel veri analizi hakkında bilgiler verilmiştir. Ampirik analizde yatay kesit bağımlılığı, birim kök testleri, korelasyon matrisi, VIF analizi, heteroskedastisite, otokorelasyon ve dirençli tahminci (robust) yöntemleri kullanılmış ve elde edilen bulgular sonuç kısmında tartışılmış ve politika önerileri sunulmuştur.

2. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TEORİK TEMELLERİ VE ÖLÇÜLMESİ

Ekonomik özgürlük kavramı, bireylerin ve kurumların ekonomik kararlarını kendi iradeleriyle alabilme kapasitesine dayanan, modern ekonomik düşüncenin en temel bileşenlerinden biridir. Piyasa mekanizmasının etkin işlemesi, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve devlet müdahalesinin sınırlarının belirlenmesi, bu kavramın kapsamını oluşturan temel unsurlarıdır. Ekonomik özgürlük yalnızca bireysel refahın değil, aynı zamanda makroekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin de belirleyici bir faktörü olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde ekonomik özgürlüğün kavramsal temelleri, farklı düşünce ekolleri tarafından yapılan sınıflandırmalar, ölçüm yöntemleri ve bu özgürlüğün ekonomik performans üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

2.1. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramı insanın varoluş sürecinden itibaren önemli bir yere sahip olmuştur. İlkçağlardan itibaren birçok filozof, bilim insanı kendi perspektifinden özgürlüğü yorumlamış, neredeyse yüzlerce tanımı yapılmış olsa da özgürlüğü tanımlamak, sınır çizmek hiç kolay olmamış, tam anlamıyla ortak bir paydada uzlaşılammıştır. Özgürlük; Türk Dil Kurumu sözlüğünde, birincisi: “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu; ikincisi: Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu; hürlik, hürriyet: olarak tanımlanmıştır” (TDK, 2023). İnsan aklın buyruklarına uygun davranarak özgürleşebilir (Yayla, 2000). Friedman (1962) , “Özgürlük ender bulunan narin bir bitkidir” (Erberk & Himmetoğlu, 2021). "Abraham Lincoln ifadesiyle de: dünya hiçbir zaman özgürlük kelimesinin iyi bir tanımına sahip olamadı" (Taşar, 2007). Aristoteles, özgürlüğün demokratik bir anayasanın temeli, her demokrasinin amacının da özgürlük olduğunu ifade etmiştir (Tunçay, 1993). Platon’un tanımı ile de özgürlük, insanın kendi yapısını seçmesi nasıl bir insan olacağına kendisinin karar vermesidir (Taşdelen, 2006). Spinoza ise özgürlüğü, insanın dışsal etkilerden bağımsız olarak, kendi aklının rehberliğinde ve evrensel doğa yasalarının farkında olarak hareket etmesi olarak tanımlamıştır (Çığla, 2014). Rousseau’ya göre, "özgürlük her iklimde yetişen meyve değildir" sözü, özgürlüğün her toplumda aynı şekilde algılanmadığını ve farklı koşullarda farklı biçimlerde ortaya çıktığını vurgular (Günyol, 2006).

Bu bağlamda, özgürlüğün toplumlar arasındaki farklı yorumları, tarihsel ve kültürel dinamiklere bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bazı toplumlar özgürlüğü yönetim şekline, bazıları seçme-seçilebilme yetkisine, bazıları ise bireylerin meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Fakat yasaların bulunduğu toplumlardaki özgürlük, insanların gerçekten istedikleri şeyleri yapabilmelerini sağlamaktan ve istemedikleri şeylere zorlanmamalarından geçmektedir. Özgürlük, aslında kanunların elverdiği her türlü eylemi gerçekleştirme hakkıyla ilgilidir. Yani özgürlük, bireylerin seçim yapabilme yeteneklerinin temelini oluşturur (Güven, 2017).

Toplumlarda özgürlüğün var olup olmadığı konusunda yapılan tartışmalar, aslında birçok farklı boyutu ve konuyu içermektedir. Bu tartışmaların konusu şunlardır (MacCallum, 1967);

- Özgürlüğün doğası
- Özgürlüğün kazanılması ve bunun sağladığı sosyal faydalar
- Özgürlüğün sıralaması
- Politikaların özgürlüğün gerçekleştirilmesi ve elde edilmesi üzerinde etkileri

Bunların yanı sıra temel olarak özgürlükler negatif özgürlükler ve pozitif özgürlükler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalar, kişilerin hak ve özgürlüklerini nasıl kullanabileceklerini ve devletin bu konudaki rolünü anlamamızda yardımcı olur (Berlin, 1958).

2.2. Negatif ve Pozitif Özgürlük

Özgürlük, modern siyasi ve iktisadi düşüncenin en temel unsurlarından biridir. Isaiah Berlin'in (1969), *Özgürlüğün İki Kavramı* ("Two Concepts of Liberty") adlı çalışmasında geliştirdiği negatif ve pozitif özgürlük ayrımı, birey-toplum-devlet ilişkilerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Negatif özgürlük; bireyin başkalarının müdahalesi olmadan hareket edebileceği alanı ve devletin kısıtlayıcı uygulamalarından uzak durmasını ifade eder. Berlin (1969), bu yaklaşımını klasik liberal düşünce geleneğine, özellikle Locke ve Mill'e dayandırmaktadır. Negatif özgürlüğü yalnızca dışsal müdahalelerin yokluğu üzerinden tanımlamak yetersizdir; bireyin arzularını değerlendirme kapasitesiyle, yani pozitif özgürlükle birlikte ele alındığında daha anlamlı hale gelir. Cehalet ya da korku gibi içsel engeller özgürlüğü sınırlayabileceğinden, negatif özgürlük bireyin bu engellerden korunmasını temel alır (Taylor, 1979). Negatif özgürlükler, insan olmanın temel niteliği olarak, tüm bireylerin

cinsiyet, ırk, din ve dil gibi farklılıklar gözetmeksizin doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu özgürlükler devlete ihtiyaç duyulmadan, doğal bir biçimde var olur ve herhangi bir kişiye veya siyasi otoriteye devredilemezler. Bu nedenle, bireylerin özgürlüğü adına siyasi iktidarların sınırlandırılması gereklidir (Dursun, 2009).

Negatif özgürlük kavramı iktisadi alanda da önemli bir yere sahiptir. Hall vd. (2011), Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni negatif özgürlükle ilişkilendirerek, mülkiyet haklarını sözleşme özgürlüğü; serbest ticareti ise devlet müdahalesinin bulunmaması olarak tanımlarlar. Bu yaklaşım, devletin ekonomik süreçlere müdahalesini bir tür zorlayıcılık olarak görürken, işçi ile işveren arasındaki gönüllü sözleşmeleri özgürlüğün temel unsuru olarak kabul eder. Bununla birlikte, John Gray (1980), Berlin'in negatif özgürlük yaklaşımını eleştirerek, negatif özgürlüğün pozitif özgürlüğün özerkliğini destekleyen yönleriyle çelişmek zorunda olmadığını; aksine her iki özgürlük biçiminin de çoğulcu bir toplum düzeninde birbirini tamamlayarak var olabileceğini savunmuştur. Heyman'a (1992) göre bu yaklaşım, modern anayasal özgürlüklerin kavramsallaştırılması için daha uygun bir çerçeve sunmaktadır. Ekonomik anlamda negatif özgürlük, serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturur. Ancak yoksulluk gibi yapısal eşitsizlikleri çözmede yetersiz kalır. Bu noktada pozitif özgürlük devreye girerek, bireyin kendi kapasitesini geliştirmesi için gerekli koşulları sağlar (Peric & Petkovic, 2022).

Pozitif özgürlük, bireyin kendi iradesiyle karar alabilmesi ve kendini gerçekleştirme kapasitesi olarak tanımlanır. Berlin, bu özgürlük anlayışını Kant ve Rousseau gibi düşünürlerden esinlenerek geliştirmiştir. Pozitif özgürlük, bireyin yaşamını kendi içsel değerleri doğrultusunda sürdürme yetisini ifade eder. Özgürlük, kişinin yaşamı üzerinde söz sahibi olma hissi ve bu yaşamı istediği gibi şekillendirme şansı olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, bir insanın özgürlüğünün boyutu yalnızca mevcut olumsuz kısıtlamalarla değil, aynı zamanda sahip olduğu olumlu seçeneklerle de ilgilidir (Svendsen, 2020). Pozitif özgürlük, bireylerin ekonomik ve sosyal fırsatlara erişimini artıran devlet müdahalelerini de içerir. Asgari ücret, sosyal yardım ya da eğitim desteği gibi politikalar, bireylerin ekonomik kapasitesini güçlendirir. Ancak bu müdahalelerin aşırıya kaçması durumunda piyasa özgürlüğü tehdit altına girebilir (Peric & Petkovic, 2022). Bu açıdan pozitif özgürlük, eşitsizliklerin giderilmesi ve bireysel potansiyelin ortaya çıkarılması bakımından tamamlayıcı bir rol oynar. Oral (2014), pozitif özgürlüğü bireylerin ihtiyaç duydukları unsurları bir otorite aracılığıyla elde etme çabası olarak tanımlar ve bu sürecin devlet müdahalesi yoluyla gerçekleşebileceğini vurgular. Siyasal açıdan şeffaf ve uzlaşmacı

toplumlarda, özgürlüklerin güvence altına alınması, buna paralel olarak ekonomik gelişmenin güçlenmesini de sağlar.

Carter (2003), negatif ve pozitif özgürlük ayrımını tarihsel bir bakış açısıyla ele alarak, negatif özgürlüğün bireysel egemenliği, pozitif özgürlüğün ise özerklik arayışını temsil ettiğini belirtmiştir. MacCallum'un (1967) "ajan-kısıt-amaç" modeli üzerinden, Berlin'in (1969), ayrımının kimi zaman yapay bir ikilik oluşturduğunu ancak siyasal bağlamda anlamlılığını koruduğunu savunur. Son olarak, Collignon (2018), Berlin'in özgürlük ayrımını ekonomik seçim teorisiyle birleştirerek, negatif özgürlüğü serbest piyasa, pozitif özgürlüğü ise eğitim ve demokratik kurumlar çerçevesinde açıklamaktadır. Ona göre pozitif özgürlük, piyasa verimliliğini desteklerken, aşırı merkezi planlama uygulamaları özgürlüğü olumsuz yönde etkilemektedir.

Negatif özgürlük yaklaşımını savunan düşünürler, özgürlüğün herhangi bir şeyin varlığıyla sağlanamayacağını, esasen dış müdahalelerin yokluğuyla mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, pozitif özgürlük anlayışını benimseyenler, bir unsurun yokluğunun da bireyi özgürlükten mahrum bırakabileceğini savunmaktadır. Bu çerçevede, negatif özgürlüğün önde gelen temsilcileri arasında Occam, Erasmus, Hobbes, Locke, Bentham, Constant, J. S. Mill, Tocqueville, Jefferson, Burke ve Paine sayılabilir. Pozitif özgürlüğün taraftarları arasında ise Platon, Epiktetos, St. Ambrose, Montesquieu, Spinoza, Kant, Herder, Rousseau, Hegel, Fichte, Marx, Buharin, Comte, Carlyle, T. H. Green, Bradley ve Bosanquet yer almaktadır (MacCallum, 1967).

2.3. Özgürlüklerin Sınıflandırılması

Özgürlük, çok yönlü bir kavram olup insan yaşamının farklı boyutlarında çeşitli biçimlerde tezahür eder. Genel olarak özgürlük; insan, kişi ve toplum açısından üç temel kategoride sınıflandırılabilir. İnsan olarak özgürlük (antropolojik özgürlük), bireyin varoluşuyla birlikte sahip olduğu, doğuştan gelen ve devredilemez temel hak ve özgürlükleri ifade eder. Bu haklar herhangi bir otorite tarafından verilmez; evrensel ve doğal kabul edilir. Kişi olarak özgürlük (etik özgürlük) ise bireyin iradesiyle seçim yapabilmesi, karar alabilmesi ve yaşamını kendi değerleri doğrultusunda sürdürebilmesi anlamına gelir. Toplumsal özgürlük ise bir arada yaşamının gerektirdiği sorumluluklar çerçevesinde, bireylerin özgürlüğünün toplumsal düzen, adalet ve hukuk ilkeleriyle uyumlu biçimde sınırlandırılmasını ifade eder (Kuçuradi, 1986).

Bu üç düzeydeki özgürlük biçimi, hem bireyin etik olarak özgür bir varlık olmasını hem de toplumsal yaşamda özgürlüğün korunmasını mümkün kılar. Bu noktada eğitim, bireyin özgürlük bilincinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynarken, toplumsal özgürlük de bireyin özgür kalabilmesinin kurumsal güvencesini oluşturur. Özgürlüklerin daha geniş bir çerçevede ele alınışı ise onları sosyal, ekonomik ve siyasal özgürlükler olarak sınıflandırmayı mümkün kılar. Bu sınıflandırma, ilk olarak T. H. Marshall'ın (1950), yurttaşlık haklarına ilişkin yaklaşımında sistematik biçimde ortaya konmuştur. Marshall, yurttaşlığın üç temel boyutunu sivil, siyasal ve sosyal hakları özgürlük anlayışının kurumsal temelleri olarak değerlendirmektedir. Buna göre, sivil haklar bireysel özgürlükleri; siyasal haklar demokratik katılımı; sosyal haklar ise ekonomik güvenlik ve refahı temsil etmektedir. Benzer biçimde, Amartya Sen (1999), özgürlüğü kalkınmanın hem aracı hem de amacı olarak tanımlayarak, özgürlüğün ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarının birbirini tamamladığını vurgulamaktadır. Sen'e göre bireylerin yalnızca dışsal kısıtlamalardan arınmış olması değil, aynı zamanda fırsatlara erişimlerinin ve toplumsal katılım olanaklarının da güvence altına alınması gerekmektedir. Dolayısıyla özgürlük, yalnızca bireyin iradesine bağlı bir olgu değil; sosyal adalet, ekonomik fırsatlar ve siyasal katılımın dengeli biçimde var olduğu bir sistemin bütünüdür (Marshall, 1950; Sen, 1999).

2.3.1. Sosyal Özgürlükler

Sanayi devrimi sonrası yaşanan ekonomik eşitsizlikler, devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya çıkarmış ve sosyal güvence sağlama fikrini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, toplumun sosyal haklarını koruyacak ve düzenleyecek bir mekanizma kurulmuştur. Sosyal özgürlükler; en geniş biçimde Avrupa Sosyal Şartı ile tanımlandığı ve güvence altına alındığı üzere; barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, işçi hakları, tam istihdam, eşit işe eşit ücret, doğum izni, sosyal güvenlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı koruma, seyahat özgürlüğü ve herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamayı ifade etmektedir (Yay & Ezanoğlu 2023). Sosyal özgürlük, bireyler arasında herhangi bir kuvvet ilişkisinin olmaması durumudur. Bu da bireylerin gruplar veya kurumlar halinde hareket ederken bile birbirlerine zorlayıcı müdahalede bulunmamalarını içerir. Bu tanım, özgürlüğü bir sosyal ilişki türü olarak konumlandırır, belirli bir eylem veya seçim alanından ziyade bireyler arası etkileşimlere odaklanır. Kolm (2004), bu kavramı iki ana formda ele alır:

1. Klasik temel haklar ve özgürlükler
2. Serbest takas teorisi ve mülkiyet hakları

Sosyal özgürlükler bireysel özerkliği korurken kolektif etkileşimleri düzenler; örneğin, piyasa ekonomilerinde serbest mübadele sosyal özgürlüğü artırır, ancak zorlayıcı vergilendirme sosyal özgürlüğü kısıtlayabilir. Sosyal özgürlük, adaletin temel bir unsuru olarak, kaynak dağılımını, özgürlük dengesini ve toplumsal refahı şekillendirir. Bu bağlamda, sosyal özgürlük, bireylerin ve toplumun genel refahını doğrudan etkileyen bir kavram olarak, hem bireysel hem de kolektif düzeyde önemli bir rol oynar. Özellikle, bireylerin toplumsal bağlamda kendilerini özgürce ifade edebilmeleri, sosyal özgürlüğün temel taşlarından biridir (Kolm, 2004).

İfade özgürlüğünün toplumsal bağlamda korunması, sosyal özgürlükle mümkün hale gelir. Bireylerin düşünce, fikir ve görüşlerini korkusuzca ifade edebildiği bir toplum, temel bir insan ihtiyacıdır. Sosyal özgürlüğün gerilemesi durumunda demokrasi zayıflar, bireyler ikinci sınıf vatandaş haline gelir ve toplum çoğulculuğunu yitirir. Bu nedenle, sosyal özgürlük olgun bir toplum gerektirir, farklı görüşlere tahammül, demokrasiyi güçlendiren temel unsurlardan biridir. Bu durum, sosyal özgürlüğün yalnızca bireysel bir hak olmaktan öte, toplumsal yapının sağlıklı işleyişi için vazgeçilmez olduğunu gösterir (Masferrer, 2023). Bununla birlikte, sosyal özgürlük, bireysel özgürlükten ve siyasi özgürlükten farklı bir zeminde ele alınır. Örneğin, bireysel özgürlük doğal yeteneklere dayanırken, sosyal özgürlük toplumsal kısıtlamalara odaklanır. Sosyal özgürlük, bireysel seçeneklerin toplumsal bağlamda değerlendirilmesiyle ölçülür ve özgürlük seviyesi, özgürlüğün derecesi, kısıtlamaların türü ve ölçüm yöntemleri gibi parametreler üzerinden belirlenir (Oppenheim, 1995).

2.3.2. Siyasi Özgürlükler

Siyasi özgürlük, bireyin, devlet ve toplum içindeki hareket alanını ifade eder. Bireyin devlet otoritesine karşı haklarını korur ve yasaların gerekçelendirilmesini gerektirir. Negatif siyasi özgürlük, bireyin devlet zoru olmadan siyasi görüşlerini savunması sağlarken; pozitif siyasi özgürlük, bireyin cehaletten kurtulup gerçek iradesiyle siyasi katılımını destekler. Siyasi özgürlük liberal demokrasinin temelidir ve otorite gerekçelendirme yükümlülüğüyle bireysel hakları korur (Berlin, 2006). Siyasal özgürlük, bireyin siyasal yönetimin seçimine, yasama faaliyetine ve yönetimin denetlenme sürecine katılmasıdır. Siyasi özgürlük anlayışında, modern demokratik toplumun temelinde; hukukun üstünlüğü, dini hoşgörü ve sivil özgürlük kurumlarının olduğu varsayımı vardır (Tully, 1990). Siyasi özgürlükler, her daim bir dizi kural ve kurumsal yapı içinde belirli bir sosyal ve hukuki durumu barındırır. Bu hukuki durum, genellikle bir dizi hakla tanımlanır,

ancak farklı sosyal düzenler farklı hakları tanır ve bu hakları da farklı kriterler temelinde kısıtlayabilir. Siyasal özgürlük, her toplumda bir başka şekilde şekillenebilir (Blackstone, 2023). Siyasi özgürlükler denge gerektirir; sınırsız bireysel özgürlük kaosa, aşırı toplumsal özgürlükler ise baskıya yol açabilmektedir (Philosophy Institute, 2025).

Siyasi özgürlük, felsefi özgürlükten ayrılır ve özel alanın ötesine uzanır. Siyasi özgürlük, yasaların hükmü ve halkın gücü olarak iki boyutta ele alınır. Tarihsel bağlamda, Virginia Haklar Bildirgesi (1776) gibi belgelerden esinlenirken, modern bağlamda halk egemenliğine dayanır. Vatandaşların yasal eşitlik altında oy kullanmasını, hâkimiyet yokluğunda bireyin devlet keyfiliğine karşı korunmasını sağlar (Science Direct Topics, 2025).

Tablo 2.1. Siyasal özgürlüklerin sınıflandırılması

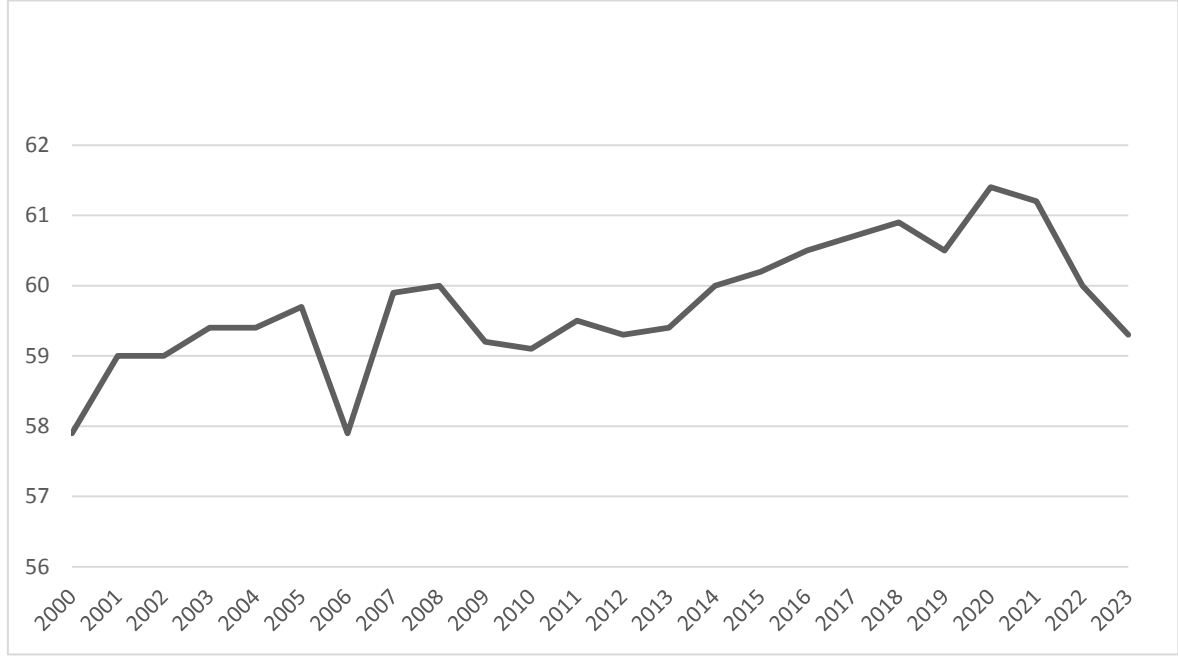
Özgürlük Alanları	Urusları
Sivil Özgürlükler	Din ve Vicdan Özgürlüğü Basın Özgürlüğü İkamet Özgürlüğü Seyahat Özgürlüğü Yaşam Özgürlüğü Konut Dokunulmazlığı Hakkı Özel Hayatın Gizliliği
Siyasal Katılım Özgürlüğü	Seçme ve Seçilme Özgürlüğü Parti Kurma Özgürlüğü Siyasi Partilere Üye Olma Özgürlüğü Dernek Kurma Özgürlüğü Toplantı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü
Siyasal Rekabet Özgürlüğü	Seçime Katılan Partilerin Sayıca Çok Olması Seçim İçin Rekabet Edebilme Hakkı Siyasi Parti Liderliği İçin Yarışma Hakkı

(Kaynak: Oral, 2014, s.44)

Tablo 2.1.'den görüldüğü gibi siyasal özgürlükler; sivil özgürlükler, siyasal katılım özgürlüğü ve siyasal rekabet özgürlüğü olarak üç ana başlık altında incelenmektedir (Marshall, 1950). Bunlardan sivil özgürlükler bireylerin en temel haklarından oluşurken, siyasal katılım özgürlüğü bireylerin toplumsal ve siyasi haklarını, siyasal rekabet

özgürlüğü ise; demokratik bir seçim hakkından meydana gelir. Siyasi özgürlükler, bireylerin özgürlüklerini, ifade haklarını, adil yargılanma süreçlerini ve demokratik katılım haklarını kapsayan temel insan haklarıdır (United Nations, 1966).

Grafik 2.1, 1990-2023 yılları arasında dünya genelindeki siyasi ve medeni hakların durumunu özetleyen bir endeks sunmaktadır. Bu endeksin adı dünya geneli siyasi ve medeni haklar endeksidir.

Grafik 2.1. Dünya geneli siyasi ve medeni haklar endeksi 1990-2023 (Kaynak: Our World in Data, 2024)

Grafik 2.1, Freedom House'un dünya özgürlük raporu (195 ülke ve 13 toprak parçasını kapsayan 208 coğrafi birim) ile V-Dem' in liberal demokrasi endeksi (yaklaşık 202 ülke ve bölge) verilerine dayalı olarak, küresel siyasi ve medeni hakların durumunu özetler. Bu endeks, mikro devletler gibi nadir istisnalar dışında dünya genelindeki neredeyse tüm bağımsız ülkeleri ve önemli bölgeleri kapsar. Freedom House ve V-Dem gibi kuruluşların verilerine dayanan bu endeks, ülkelerin demokratik özgürlükler, ifade özgürlüğü, toplanma hakkı ve hukukun üstünlüğü gibi alanlardaki performanslarını değerlendirir. Bu kapsamlı kapsayıcılık, grafiğin küresel özgürlük eğilimlerini zaman içinde karşılaştırmalı olarak izlemek için güvenilir bir temel sunmasını sağlar. Dikey ekseninde yer alan ortalama puan 0-100 aralığında olup, 2006 yılında en düşük değer kaydedilmiş; 2010-2018 arasında belirgin bir artış (Arap Baharı ve yeni demokrasilerin etkisiyle) yaşanmış, ancak 2020'den sonra azalma eğilimi (Covid-19 ve jeopolitik çatışmalar nedeniyle) hakim olmuştur.

2.3.3. Ekonomik Özgürlük

Öz-sahiplik kavramına dayanan ekonomik özgürlük, bireylerin seçim yapma haklarını ve yaşamlarını şekillendirmek için zamanlarını ve kabiliyetlerini nasıl kullanacaklarına kendi hür iradeleriyle karar verebilmelerini ifade eder. Ekonomik özgürlük; bireysel tercihlerin varlığı, gönüllü mübadelenin mevcudiyeti, piyasalara giriş özgürlüğü ve açık bir biçimde tanımlanmış ve güçlendirilmiş mülkiyet haklarının başkalarının saldırılarına karşı korunması şeklinde tanımlanabilir (Gwartney vd., 2022).

Ekonomik özgürlük vasıtasıyla insanlar gelirlerinin ne kadarını kullanacağını ne kadarını tasarruf edeceğine hür iradeleriyle karar verirler. İnsanlar, sahip oldukları kaynakları kendi değerlerine uygun bir biçimde kullanma özgürlüğüne sahiptirler. Başkalarının tahakkümü olmadan istedikleri işe girme, mülk edinme, sahip oldukları mülkiyetleri devretme hakları vardır. Ayrıca, ekonomik özgürlük, devlet tarafından hane halklarından alınan gelirlerin nelere harcandığı noktasında politik kararlar aracılığıyla insanların söz sahibi olmasına imkân tanır (Bayar, 2023). Ekonomik özgürlüğe getirilen kısıtlamalar, kaçınılmaz şekilde ifade ve basın özgürlüğü gibi alanlarda dahil olmak üzere, genel özgürlüğü etkiler (Friedman, M. & Friedman R, 2021). Ekonomik özgürlükler, arz ve talep mekanizmasının toplumsal refahı artıracak şekilde gelişmesine olanak tanıyarak, piyasaların oluşmasını ve verimli çalışmasını sağlamaktadır. Bu özgürlüklerin artırılması, rekabetin korunması ve güçlendirilmesi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleri, ülkelerin refah seviyeleri ve sosyo-ekonomik performanslarıyla güçlü bir bağlantı içerisindedir (Altınışık vd., 2011). Ekonomik özgürlük, gelir artışını destekler ve bu da bireylerin daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan seçimler yapmalarını sağlar. Gelirlerindeki artış sayesinde insanlar daha fazla eğlence, hobi, ücretli aktiviteler ve seyahat gibi etkinliklerin maliyetlerini daha kolay karşılayabilmekte, daha fazla satın alma gücüne sahip olmaktadır. Kişi başına düşen gelirin artması, kişisel bakım ve spor gibi bireysel harcamalar için daha fazla teşvik ve boş zaman yaratır. Ayrıca ekonomik özgürlük eğitimi teşvik eder ve ekonomik özgürlükler insan sermayesi yatırımı ile pozitif ilişkilidir. Bununla birlikte, güvenli mülkiyet hakları, düşük vergilendirme düzeyi ve parasal istikrar ekonomik aktörleri kamulaştırmadan korur ve hane halklarını yatırım yapmaya teşvik eder (Graafland, 2020).

Ekonomik özgürlük, teşvikleri ve üretkenliği doğrudan etkiler. Ekonomik açıdan özgür bir toplumda hükümetin temel görevi, özel mülkiyetin korunmak ve bu korumayı sağlayan

sözleşmeleri uygulamaktır. Ekonomik özgürlüğün en önemli bileşenleri şunlardır (Gwartney & Lawson, 2003);

- Bireylerin yapacakları kişisel seçimler,
- Gönüllü değişim süreçleri,
- Rekabet özgürlüğü,
- Kişilerin ve mülklerinin güvenliğinin sağlanmasıdır.

Ekonomik özgürlük, kişi başına düşen GSYİH 'nin artışını teşvik ederek ekonomik gelişme için elverişli bir ortam oluşturur. Bu özgürlük, yalnızca ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmaz; aynı zamanda yolsuzluğun azaltılması, insani gelişimin güçlendirilmesi, mülkiyet haklarının korunması, demokratik değerlerin yerleşmesi, yaşam süresinin uzaması ve çevresel farkındalığın artması gibi birçok alanda da olumlu etkiler yaratır. Ekonomik faaliyetlerin serbestçe yürütülebildiği toplumlarda, bu unsurların bir araya gelmesi hem hızlı hem de sürdürülebilir bir büyüme sürecini mümkün kılar (Kangal, 2023). Bu bağlamda, ekonomik özgürlüğün seviyesini ölçmek, toplumların kalkınma potansiyelini anlamak için kritik bir araçtır. Bu ölçüm, uluslararası karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanıyan endekslerle gerçekleştirilir. Bu kapsamda geliştirilen Ekonomik Özgürlük Endeksi, bireylerin ve işletmelerin ekonomik faaliyetlerini özgürce gerçekleştirme derecesini ölçen önemli bir göstergedir. Endeks, ekonomik özgürlüğün büyüme, refah ve insan sermayesi yatırımı ile pozitif ilişkisini ortaya koyarak, güvenli mülkiyet hakları ve düşük düzenleyici engellerin ekonomik üretkenliği teşvik ettiğini göstermektedir (Gwartney vd., 2024). Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından yayınlanan bu endeks, mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü, yargı etkinliği, hükümet harcamaları, vergi yükü, işgücü özgürlüğü, iş dünyası özgürlüğü, mali sağlık, para politikası özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi 12 farklı kategoride ülkeleri değerlendirir (Heritage Foundation, 2024).

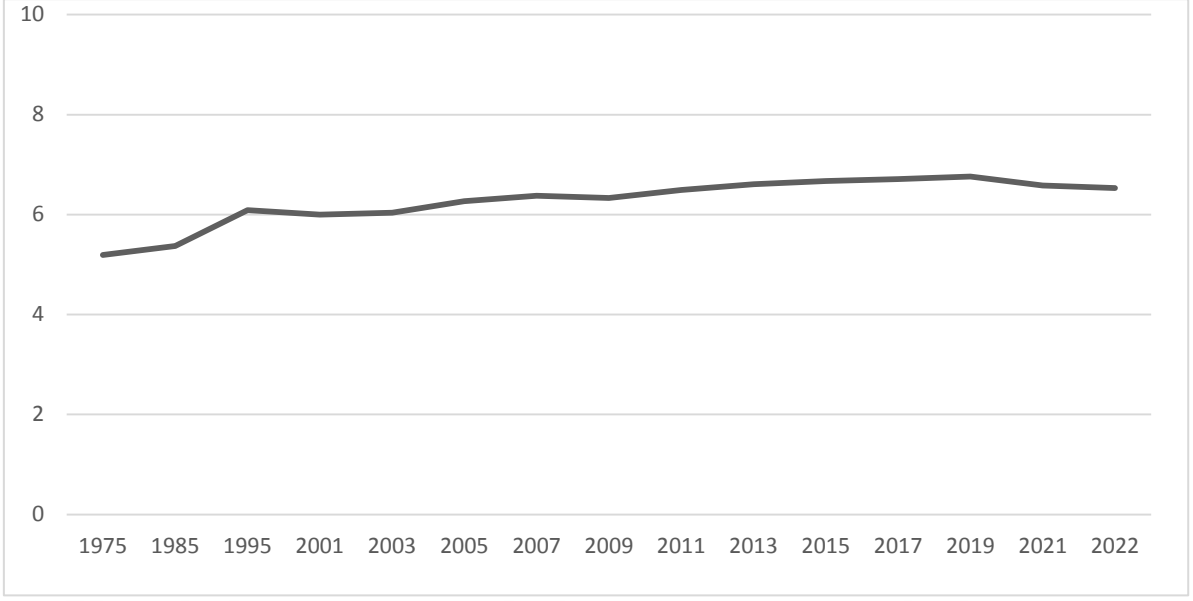
2.4. Özgürlüğün Ölçülmesi ve Endeks Türleri

Ekonomik özgürlüğün ölçülmesi birkaç amaca hizmet eder. Birincisi, ekonomik özgürlük ölçülebilirse, ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin gücünü doğrudan test etmek mümkün olur. İkincisi, ekonomik büyümeye katkıda bulunan diğer faktörlerin katkısıyla, ekonomik özgürlüğün katkısını karşılaştırmayı mümkün kılar (Gwartney vd., 1999).

Fraser Enstitü, Heritage Foundation ve Freedom House gibi uluslararası kuruluşlar tarafından oluşturulmuş üç ayrı endeks vardır. Ülkelerinin hukuki sistemleri, siyasi ve ekonomik yapı farklılıklarından dolayı ekonomik özgürlük endeksinin hesaplanmasında zorluk yaşanmaktadır. Ülkelerinin ekonomik özgürlük düzeyini hesaplayan ve uluslararası çapta onaylanmış üç kuruluş bulunmaktadır. Bunlar ise, Fraser Enstitü, Freedom House ve Heritage Foundation'dır (Tepetam & Durgun, 2022). Bu endeksler, ekonomik özgürlüklerin kurumsal çerçevesini yakalamaya çalıştığından, ülkeler arası karşılaştırmalar için standartlaştırılmış veri üretir. Ayrıca ekonomik özgürlük bileşenleri aracılığıyla, düzenleyici etkinlik, piyasa yapısı ve yönetim kalitesi gibi unsurların ekonomik performans üzerindeki farklı etkilerini gözlemlemeye imkân tanır. Böylece ekonomik özgürlük düzeylerinin zaman içindeki değişimi, ülkelerin reform süreçlerini ve politika yönelimlerini değerlendirmede önemli bir gösterge hâline gelir. Ekonomik özgürlüğü ölçmek ve ülkeleri değerlendirmek için yapılan endeks çalışmalarında, Fraser Enstitü, Heritage Foundation ve Freedom House gibi uluslararası kuruluşlar 50 bağımsız ekonomik değişkeni incelemiş ve bunları 10 ana kategori altında toplamışlardır bunlar (Beach & Miles, 2006);

- Ticaret politikası
- Kamusal harcama düzeyi
- Hükümetin ekonomik faaliyetlere etkisi
- Para politikası
- Sermaye hareketliliği ve yabancı yatırım
- Bankacılık ve finans
- Ücretler ve fiyatlar
- Mülkiyet hakları
- Düzenleme
- Kayıt dışı ekonomi

Aşağıda Grafik 2.2' de, Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan veriler kullanılarak, ülkelerin endeks değerlerinin ortalaması alınarak oluşturulan, 1975-2022 yılları arasındaki dünya genelinde ekonomik özgürlük puanlarındaki değişim gösterilmiştir.

Grafik 2.2. Dünya geneli ekonomik özgürlük puanı (Kaynak: Fraser Enstitüsü, 2024)

Grafik 2.2’ de Fraser Enstitüsü tarafından yayımlanan dünya genelinde ekonomik özgürlük puanının genel olarak artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. 1975 yılında yaklaşık 5,0 civarında başlayan puan, yıllar içinde kademeli olarak yükselmiş ve 2022 yılı itibarıyla 6,5 seviyelerinde stabilize olmuştur. Bu durum, küresel ölçekte piyasa ekonomilerinin güçlenmesi, devlet müdahalesinin azalması ve ekonomik reformların yaygınlaşmasıyla ekonomik özgürlük düzeyinde genel bir iyileşme olduğunu göstermektedir. Grafikteki dönemsel dalgalanmalar, ekonomik krizler, politik istikrarsızlık veya uluslararası ticaret ve yatırım koşullarındaki değişiklikler gibi küresel faktörlerden kaynaklanabilir. Özellikle 1990’lar sonrası liberalizasyon politikaları ve küreselleşmenin artması, endeksin yükselmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

2.4.1. Fraser Enstitüsü

Fraser Enstitü, Kanada merkezli, serbest piyasa ekonomisi, bireysel özgürlükler ve sınırlı hükümet müdahalesini savunan bir düşünce kuruluşudur. 1974 yılında Vancouver’da kurulan enstitü, ekonomik özgürlük endeksleri ve eğitim raporları gibi çalışmalarıyla uluslararası alanda tanınmıştır (Clemens & Veldhuis, 2014). Enstitü, her yıl düzenli olarak ekonomik özgürlük endeksini yayınlar. 1996 yılında Gwartney, Lawson ve Block’un katkılarıyla “*Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü: 1975-1995*” raporunu yayınlamıştır. Enstitü beş temel kategori; hükümetin boyutu, hukuk sistemi ve mülkiyet haklarının güvenliği, sağlam para, uluslararası ticaret özgürlüğü ve düzenleme ve bunlara ait yirmi altı alt kategoride ekonomik özgürlüğün derecesini ölçmekte, 0’dan 10’a kadar derecelendirerek Dünya Ekonomik Özgürlüğü (DEÖ) puanlamasını hesaplamaktadır (Fraser Institute,

2023). Fraser Enstitü, Kanada’da serbest piyasa politikalarının savunucusu olarak önemli bir etkiye sahiptir. 2020 yılında dünya genelinde 8.200 düşünce kuruluşu arasında 14. sırada yer almış ve Kanada-Meksika kategorisinde birincilik kazanmıştır (McGann, 2020).

Endeks. DEÖ verileri 1970’den 2000’e kadar her beş yılda bir olarak yer almaktadır. 2000 dünya genelinde 165 bölgedeki insanların kendi ekonomik tercihlerini yapmalarına ne ölçüde izin verildiğini ölçmektedir yılından sonra ise yıllık olarak mevcuttur. Endeks, bir ülkenin politikalarının ekonomik özgürlükle ne kadar iyi bağlantılı olduğunu ortaya koymakta ve bireylerin devlet müdahalesi olmadan ticarete ne kadar özgür olduklarını ölçmektedir. Yüksek puan alan ülkeler daha düşük vergilere ve daha az hükümet harcamasına, mülkiyet haklarının korunmasına ve iyi işleyen bir hukuk sistemine, istikrarlı para politikalarına, ülkeler arasında serbest ticareti destekleyen ve düzenleyici politikalara sahip olmaktadır. Düşük puana sahip ülkeler ise; yüksek vergiler ve geniş hükümet harcamaları, zayıf hukuk sistemi, istikrarsız para politikası, yüksek enflasyon ve engelleyici politikalara sahiptirler (Callais & Young, 2023)

Tablo 2.2. Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri

Hükümetin Büyüklüğü	Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları	Sağlam Para	Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	Düzenleme
•Devlet tüketimi •Transferler ve sübvansiyonlar •Devlet işletmeleri ve yatırımları •En yüksek marjinal vergi oranı •Varlıkların devlet mülkiyeti	•Yargı Bağımsızlığı •Tarafsız Mahkemeler •Mülkiyet haklarının korunması •Hukukun üstünlüğüne ve siyasete askeri müdahale •Hukuk sisteminin bütünlüğü •Sözleşmelerin yasal olarak uygulanması •Gayrimenkul satışının düzenleyici maliyetleri •Polisin güvenilirliği •Suçun ticari maliyetleri •Cinsiyet Eşitsizliği Düzeltmesi	•Para Artışı •Enflasyonun standart sapması •Enflasyon: en son yıl •Yabancı para cinsinden banka hesabı sahibi olma özgürlüğü	•Tarifeler •Düzenleyici ticaret engelleri •Karaborsa döviz kurları •Sermaye ve insan hareketinin kontrolleri	•Kredi piyasası düzenlemeleri •İşgücü piyasası düzenlemeleri •İş düzenlemeleri

(Kaynak: Fraser Enstitüsü, 2024)

Tablo 2.2’de Ekonomik Özgürlük endeksinin bileşenlerinden biri olarak görülen hükümetin büyüklüğü endeksi, bir ülkenin hükümet bütçeleri ve siyasi karar alma

süreçlerinden ziyade bireysel tercihlere ve piyasa mekanizmalarına ne ölçüde dayandığını ölçer. Düşük hükümet harcamaları ve daha düşük marjinal vergi oranları, bu alanda yüksek puan alan ülkelerin ortak özellikleridir (Hall vd., 2013). Hukuk sistemi ve mülkiyet hakları bileşenleri, hükümetin koruyucu işlevlerini ne kadar etkin yerine getirdiğini değerlendirir. Ekonomik özgürlüğün temel taşlarından biri; bireylerin haklı olarak edindikleri mülklerin korunmasıdır. Bu da, hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının güvenliği, bağımsız ve tarafsız bir yargı sistemi ile sağlanır (North, 1990). Güvenli mülkiyet hakları, hem ekonomik özgürlüğün hem de piyasaların verimli işleyişinin temelini oluşturur (Acemoglu & Robinson, 2012). Sağlam para politikası, mülkiyet haklarını koruyarak ekonomik özgürlüğü destekler; aksi takdirde, yüksek parasal büyüme oranları enflasyona yol açarak ticaretten elde edilen kazançları eritir (Friedman, 1962). Bu nedenle, para politikasının uzun vadeli fiyat istikrarına uygunluğu, düşük ve istikrarlı enflasyon oranları ve alternatif para birimlerine yönelik kısıtlamalardan kaçınılması, bu alanda yüksek puan almak için kritik öneme sahiptir (Gwartney vd., 2013). Uluslararası ticaret özgürlüğü; gümrük işlemlerinin kolaylığı, düşük tarifeler ve serbest çevrilebilir para birimi gibi unsurlarla ölçülür ve modern ekonomilerde özgürlüğün temel bir bileşenidir (Gwartney vd., 2021). Son olarak, endeksin düzenleme alanı, kredi, emek ve ürün piyasalarındaki serbest değişim özgürlüğünü kısıtlayan engellere odaklanmaktadır. Piyasalara girişin zorlaştırılması ve gönüllü değişime yapılan müdahaleler, ekonomik özgürlük düzeyini düşürmektedir. Buna karşılık, fiyatların piyasa mekanizması tarafından belirlmesine izin veren ve işletme maliyetlerini artıran düzenlemelerden kaçınan ülkeler, endekste daha yüksek puanlar elde eder (Gwartney vd., 2013; Hayek, 1944).

2.4.2. Heritage Foundation

Vakıf 1973 yılında Amerika’da kurulan muhafazakâr bir düşünce kuruluşudur. İlk kez 1995 yılında dünya ekonomik özgürlük endeksini yayınlamış ve her yıl düzenli olarak yayınlamaya devam etmiştir. 1997 yılından itibaren Wall Street Journal ile çalışmalarına ortak devam etmişlerdir. Serbest piyasa ekonomisi, sınırlı hükümet, bireysel özgürlükler ve güçlü ulusal savunma gibi ilkeleri benimseyen Heritage, özellikle Ronald Reagan döneminde politikaları şekillendiren *Liderlik Yetkisi* (“Mandate for Leadership”) gibi yayınlarla tanınmıştır (Edwards, 2013). Kuruluş, vergi reformu, sağlık hizmetleri, eğitim ve dış politika gibi alanlarda kapsamlı araştırmalar üretir ve *Ekonomik Özgürlük Endeksi* (Index of Economic Freedom) gibi yıllık raporlarla küresel ekonomik özgürlükleri değerlendirir (Miller vd., 2023). Endeks, 184 ülkede dört ana başlık altında mülkiyet

haklarından finansal özgürlüğe kadar toplam on iki alt başlıkta ekonomik özgürlüğü kapsamaktadır. Bu kategorilerdeki on iki ekonomik özgürlük başlıklarından her biri 0 ile 100 arasında bir ölçekte derecelendirilir. Bir ülkenin genel puanı, bu on iki ekonomik özgürlüğün ortalaması alınarak elde edilir ve her birine eşit ağırlık verilir (Heritage, 2023). DEÖ endeksi, dört temel bileşenden oluşur. Bu bileşenler, ekonomik özgürlüğün farklı yönlerini ölçer ve her biri, alt göstergelerle detaylandırılır. Örneğin, Hukukun Üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması ve yargı bağımsızlığı gibi unsurları içerirken, Açık Piyasalar, ticaret özgürlüğü ve sermaye hareketliliğini değerlendirir (Gwartney vd., 2023). Bu kapsamlı yapısı sayesinde endeks, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapılarını nesnel kriterlerle karşılaştırma imkânı sunar. Ayrıca politika yapımcılar için ekonomik reform alanlarını tespit etmeye yardımcı olur ve ülkelerin zaman içindeki performans değişimlerini izlemeye olanak tanır. Ekonomik özgürlüğün bileşenlere ayrılmış bir biçimde ölçülmesi, hangi alanlarda zayıflık ya da güçlenme olduğunu daha net görmeyi mümkün kıldığından, sürdürülebilir büyüme tartışmalarında önemli bir referans görevi üstlenir. Aşağıda Tablo 2.3, bu bileşenleri ve alt başlıklarını sistematik bir şekilde sunarak, ekonomik özgürlük endeksinin yapısını daha iyi anlamaya olanak tanımaktadır.

Tablo 2.3. Heritage Foundation ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri

1.Hukukun Üstünlüğü	• Mülkiyet Hakları • Devlet Bütünlüğü • Yargısal Etkinlik
2.Devlet Büyüklüğü	• Hükümet Harcamaları • Vergi Yüğü • Mali Sağlık
3.Düzenleme Verimliliği	• İş Özgürlüğü • Çalışma Özgürlüğü • Parasal Özgürlük
4.Açık Piyasalar	• Ticaret Özgürlüğü • Yatırım Özgürlüğü • Finansal Özgürlük

(Kaynak: Heritage Foundation, 2024)

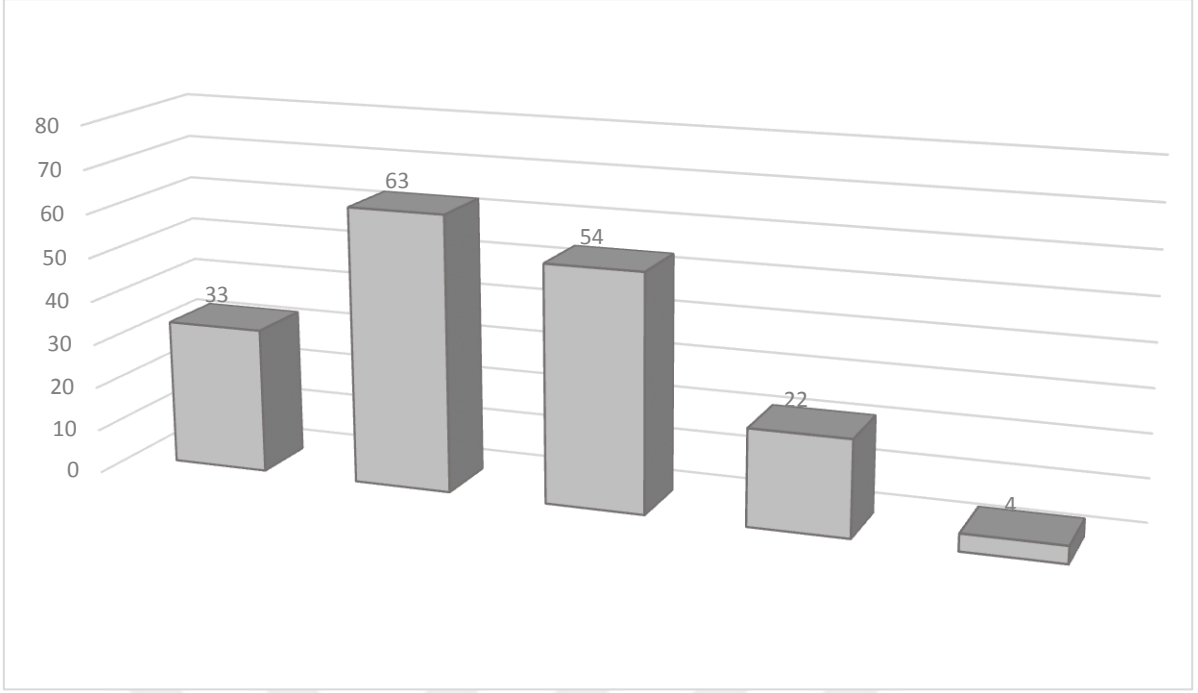
Aşağıda Tablo 2.4’te Heritage Foundation tarafından oluşturulan, ülkelerin ekonomik özgürlük endeks puanları verilmiştir.

Tablo 2.4. 2024 yılı ekonomik özgürlük endeksi

Grup	Ülke	Genel Puan
G7	Kanada	72,4
G7	Almanya	72,1
G7	Amerika Birleşik Devletleri	70,1
G7	Birleşik Krallık	68,6
G7	Japonya	67,5
G7	Fransa	62,5
G7	İtalya	60,1
E7	Endonezya	63,5
E7	Meksika	62,0
E7	Türkiye	56,2
E7	Brezilya	53,2
E7	Hindistan	52,9
E7	Rusya	52,0
E7	Çin	48,5

(Kaynak: Heritage Foundation, 2024)

Heritage Foundation’ın Ekonomik Özgürlük Endeksi’ne göre ülkeler, özgürlük puanlarına bağlı olarak şu şekilde sınıflandırılır: 80-100 Özgür, 70-79.9 Çoğunlukla Özgür, 60-69.9 Kısmen Özgür, 50-59.9 Çoğunlukla Özgür Değil, 0-49.9 Özgür Değil. Tablo 2.4’e göre Kanada, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri çoğunlukla özgür ülkelerdir. Birleşik Krallık, Japonya, Fransa, İtalya, Endonezya ve Meksika ise kısmen özgür ülkeler; Türkiye, Brezilya, Hindistan, Rusya sahip oldukları puan aralığına göre çoğunlukla özgür olmayan ülkeler grubu içerisinde. Çin ise özgür olmayan bir ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Bu dağılım, ülkelerin ekonomik politikalarının açıklık düzeyini, mülkiyet haklarının korunmasını, iş yapma özgürlüğünü ve hükümet müdahalesini yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomik özgürlük seviyesindeki farklılıklar, yatırım ortamı ve uzun vadeli büyüme potansiyeli üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Aşağıda Grafik 2.3’de ekonomik özgürlük endeksine göre ülkelerin 2024 yılı özgürlük durum dağılımı verilmiştir.

Grafik 2.3. Ekonomik özgürlük endeksine göre ülkelerin 2024 yılı özgürlük durum dağılımı (Kaynak: Heritage Foundation, 2024)

Grafik 2.3’ te Heritage Foundation’ın 2024 yılı verilerine dayanan Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerine göre değerlendirilen 176 ülke, ekonomik özgürlük seviyelerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre 4 ülke özgür kategorisinde yer almakta olup, bu ülkeler genellikle serbest piyasa ekonomisinin etkin olduğu, düşük vergi oranlarına sahip, mülkiyet haklarının güvence altına alındığı ve iş yapma kolaylığının yüksek olduğu ülkelerdir. 22 ülke, çoğunlukla özgür sınıfında bulunmakta, bu ülkeler ekonomik özgürlük oranı yüksek olmakla birlikte bürokrasi ve düzenleyici kısıtlamalar nedeniyle belirli sınırlılıklar mevcuttur. 54 ülke, kısmen özgür kategorisinde yer almakta ve bu ülkelerde devlet müdahalesi, yolsuzluk ve altyapı eksiklikleri gibi unsurlar ekonomik özgürlüğü sınırlamaktadır. 63 ülke; çoğunlukla özgür değil kategorisinde olup, bu ülkelerde merkezi planlama eğilimleri ve siyasi istikrarsızlıklar ön plandadır. Son olarak, 33 ülke ise özgür olmayan ülkeler kategorisinde sınıflandırılmıştır.

2.4.3. Freedom House

Genel politikasını evrensel demokrasiyi desteklemeye ve korumaya adanmış, demokrasiyi güçlendiren ve insan haklarını savunan politikalar üretmek olarak tanımlayan kurum 1941 yılında Amerika’da kurulmuştur. İlk yılsonu özgürlük incelemelerine 1950’lerde *Özgürlük Bilançosu* adlı raporla başlayan kuruluşun çalışmaları 195 ülke ve 15 bölgeyi kapsamaktadır (Freedom House, 2023). Kuruluş, bireylerin ifade özgürlüğü, toplanma

hakkı ve hukukun üstünlüğü gibi temel haklarını analiz eden metodolojisiyle, akademik ve politika çevrelerinde önemli bir referans kaynağıdır. Örneğin, 2023 raporunda, 195 ülkeyi "özgür", "kısmen özgür" ve "özgür olmayan" kategorilerinde değerlendirmiştir (Puddington & Roylance, 2023). Freedom House'un bu değerlendirme yaklaşımı, yalnızca mevcut siyasi ve sivil özgürlükleri ölçmekle kalmayıp, ülkelerin demokrasiye ve insan haklarına yönelik uzun vadeli eğilimlerini de takip etmeyi mümkün kılmaktadır.

Çalışmalarda siyasi haklar üç ana başlık altında on alt kategoride, sivil özgürlükler ise dört ana başlık ve on beş alt kategoride değerlendirilmiştir. Siyasi Haklar 0 - 40 arası, Sivil Özgürlükler 0 - 60 arası puanlandırılmış, bir ülkenin veya bölgenin özgürlük durumu aldığı toplam puana göre sınıflandırılmıştır. Buna göre yüksek puan ortalamasına sahip ülkeler daha özgürken, düşük puan aralığında kalan ülkeler ise kısmen daha az özgürlerdir. 2023 yılı raporuna göre 210 ülkeden 84 ülke ve bir bölge özgür, 54 ülke ve 4 bölge kısmen özgür, 57 ülke ve 10 bölge ise özgür değildir. (Freedom House, 2023)

Tablo 2.5. Freedom House'a göre sivil ve siyasi özgürlüklerin sınıflandırılması

Siyasal Haklar	A. Seçim Süreci 1. Mevcut hükümetin başkanı veya diğer ulusal otoriteler özgür ve adil seçimlerle mi seçilmişti? 2. Mevcut ulusal yasama temsilcileri özgür ve adil seçimlerle mi seçilmişti? 3. Seçim yasaları ve çerçevesi adil mi ve ilgili seçim yönetimi organları tarafından tarafsız bir şekilde uygulanıyor mu?
	B. Siyasi Çoğunluk ve Katılım 1. Halkın farklı siyasi partiler veya kendi seçtikleri diğer rekabetçi siyasi gruplar halinde örgütlenme hakkı var mı ve sistem bu rakip partilerin veya gruplaşmaların yükselişi ve düşüşünün önündeki gereksiz engellerden arınmış mı? 2. Muhalefetin desteğini artırması veya seçim yoluyla güç kazanması için gerçekçi bir fırsat var mı? 3. Halkın siyasi tercihleri, siyasi alanın dışındaki güçlerin veya siyaset dışı araçlar kullanan siyasi güçlerin tahakkümünden muaf mı? 4. Nüfusun çeşitli kesimleri (etnik, ırksal, dinsel, toplumsal cinsiyet, LGBT+ ve diğer ilgili gruplar dâhil) tam siyasi haklara ve seçim fırsatlarına sahip mi?
	C. Devletin İşleyişi 1. Özgürce seçilen hükümet başkanı ve ulusal yasama temsilcileri hükümetin politikalarını belirliyor mu? 2. Resmi yolsuzluğa karşı önlemler güçlü ve etkili midir? 3. Hükümet açıklık ve şeffaflıkla mı çalışıyor?

Tablo 2.5. (devamı) Freedom House’a göre sivil ve siyasi özgürlüklerin sınıflandırılması

Sivil Özgürlükler	D. İfade ve İnanç Özgürlüğü 1. Özgür ve bağımsız medya var mı? 2. Bireyler dini inançlarını veya inançsızlıklarını kamusal ve özel alanda uygulama ve ifade etme özgürlüğüne sahip mi? 3. Akademik özgürlük var mı ve eğitim sistemi kapsamlı siyasi öğretilerden arınmış mı? 4. Bireyler siyasi veya diğer hassas konulardaki kişisel görüşlerini gözetlenme veya cezalandırılma korkusu olmadan ifade etme özgürlüğüne sahip mi?
	E. Örgütsel ve Örgütsel Haklar 1. Toplantı özgürlüğü var mı? 2. Özellikle insan hakları ve yönetimle ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları için özgürlük var mı? 3. Sendikalar ve benzeri meslek veya işçi örgütlerine özgürlük var mı?
	F. Hukukun Üstünlüğü 1. Bağımsız yargı var mı? 2. Hukuki ve cezai konularda yasal süreç geçerli mi? 3. Fiziksel gücün gayri meşru kullanımına karşı koruma ve savaş ve isyanlardan korunma var mı? 4. Yasalar, politikalar ve uygulamalar nüfusun çeşitli kesimlerine eşit muamele edilmesini garanti ediyor mu?
	G. Kişisel Özerklik ve Bireysel Haklar 1. Bireyler ikamet yerini, istihdamını veya eğitimini değiştirme olanağı da dâhil olmak üzere hareket özgürlüğünden yararlanıyor mu? 2. Bireyler, devlet veya devlet dışı aktörlerin yersiz müdahalesi olmadan mülk sahibi olma ve özel işletme kurma hakkını kullanabiliyor mu? 3. Bireyler, eş seçimi ve aile büyüklüğü, aile içi şiddetten korunma ve görünüş üzerinde kontrol dâhil olmak üzere kişisel sosyal özgürlüklerden yararlanıyor mu? 4. Bireyler fırsat eşitliğinden ve ekonomik sömürden korunma özgürlüğünden yararlanabiliyor mu?

(Kaynak: Freedom House, 2024)

Tablo 2.5, Freedom House’un ülkelerin siyasal ve sivil özgürlüklerini değerlendirmek için kullandığı kriterleri sistematik bir şekilde sunmaktadır. Siyasal haklar, üç ana başlık altında incelenir: Seçim süreci, siyasal çoğulculuk ve katılım ve devletin işleyişi. Seçim süreci, demokratik seçimlerin varlığı ve işleyişini temel alır; hükümetin başkan veya üst düzey yöneticilerinin özgür ve adil seçimlerle belirlenip belirlenmediği, yasama organının seçimle ve özgürce oluşup oluşmadığı, seçim yasalarının adilliği ve tarafsız uygulanışı değerlendirilir (Freedom House, 2023). Siyasal çoğulculuk ve katılım, halkın farklı görüşlerini siyasal alanda temsil ettirme hakkını sorgular; siyasi partilere katılım özgürlüğü, muhalefetin gerçek bir seçenek oluşturup oluşturmadığı, halkın siyasi tercihlerinin dış müdahalelerden bağımsızlığı ve azınlıkların eşit siyasi haklara sahip olup olmadığı, sistemin kapsayıcılığını ve rekabetçiliğini ölçer (Puddington & Roylance, 2023).

Devletin işleyişi ise hükümetin özgürce seçilip seçilmediği, gerçek bir iktidar olup olmadığı, yolsuzlukla mücadele politikalarının etkinliği ve hükümetin şeffaflığı gibi unsurları değerlendirir (Diamond, 2015).

Sivil özgürlükler başlığı, bireylerin günlük yaşamlarındaki hak ve özgürlüklerini koruyan hukuk sisteminin kalitesini, ifade özgürlüğünü, örgütlenme haklarını ve kişisel hakları kapsar. İfade ve inanç özgürlüğü, özgür bir medyanın varlığını, dini inançların serbestçe uygulanma hakkını, akademik özgürlüğü, eğitimde siyasi baskıların durumunu ve hassas konularda bireylerin özgürce fikir beyan etme kapasitesini analiz eder (Freedom House, 2023). Örgütsel özgürlük ve örgütlenme hakları, bireylerin toplantı ve gösteri yapma hakkını kullanabilmesini; sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve insan hakları örgütlerinin faaliyetlerini engelleyecek herhangi bir devlet müdahalesinin olup olmadığını; ayrıca sendikalaşma ve işçi örgütlenmelerinin özgürlüğünü değerlendirir. Devletin baskıcı tutumu veya müdahaleleri bu kapsamda olumsuz bir şekilde değerlendirilir (Giannone, 2010). Hukukun üstünlüğü kısmında bağımsız ve tarafsız yargı sistemi, hukuki süreçlerin adilliği, insanların keyfi şiddete karşı korunurluğu ve yasaların farklı kesimlere eşit şekilde uygulanıp uygulanmadığı ölçülür. Keyfi tutuklamalar, siyasi davalar ve ayrımcı uygulamalar olumsuz etki yaratmaktadır (Puddington & Roynance, 2023). Kişisel özerklik ve bireysel haklar bölümünde bireylerin yer değiştirme, istihdam ve eğitim gibi alanlarda ne kadar özgür olduğu, mülkiyet hakkı ve özel işletme hakkı tanınıp tanınmadığı, aile kurma, boşanma ve çocuk sahibi olma gibi özel hayata dair haklarının korunurluğu, fırsat eşitliği ve ekonomik sömürüden korunma durumları değerlendirilmektedir (Freedom House, 2023).

2.5. Özgürlük ve Ekonomi Arasındaki İlişki

1980'li yıllar itibariyle önem kazanan ekonomik özgürlükler ülkelerin iktisat politikalarında da yer almıştır. Zaman içerisinde birçok makroekonomik faktörün büyüme teorileri ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişim için etkileri bilinmesine karşın son dönemlerde özgürlükler, ekonomik büyüme süreci bakımından büyük bir ivme kazandıran faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Haan & Sturm, 2000).

İş gücünün, üretici ve tüketicilerin, yatırımcıların ekonomik sisteme entegre edilmesi, hane halklarının talep eğilimlerinin ve bu taleplerin piyasa değeri açısından değerlendirilmesi, emek piyasalarının uygun koşullarla düzenlenmesi, girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi, sektörel etkileşimlerin geliştirilmesi ve uluslararası ticaret normlarının

oluşturulması, ekonomik özgürlüklerin büyüme ve kalkınma süreçlerine sağladığı olumlu etkilerin temel göstergeleridir (Sayed, 2024). Adil, şeffaf ve sağlam bir hukuk düzeni ile desteklenen altyapı; bireylerin haklarını korur, kamu ve özel kurumların düzenli çalışmasını sağlar ve serbest piyasa ortamının oluşmasına yardımcı olur. Böyle bir yapı, güvenilir politikalarla desteklendiğinde ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynar. Adı geçen engellerin kaldırılmasına paralel olarak ortaya çıkan özgür ve dışa açık toplumların, merkezi planlı ve nispeten kapalı ekonomilere kıyasla daha hızlı bir iktisadi büyüme yakaladıkları görülmektedir (Akıncı, 2013).

Ekonomik özgürlük, insanların kendi refahlarını en üst düzeye çıkarabilmeleri için ekonomik özgürlüğe sahip olmaları gerektiğini savunur ki bu aynı zamanda klasik iktisadın kurucusu Adam Smith'in (1776) de tavsiyelerinden biridir ve günümüze kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Siyasal olarak şeffaf ve uzlaşmacı toplumlarda, özgürlüklerin güvence altına alınması, buna bağlı olarak ekonomik gelişmenin de güçlenmesini sağlamaktadır (Oral, 2014). Bireyler güç kullanmadan dolandırıcılık veya hırsızlık yapmadan edindikleri bir mülk, başkalarının fiziksel saldırılarına karşı korunduğunda ekonomik özgürlüğe sahip olurlar ve bu süreç boyunca mülklerini kullanmakta, takas etmekte veya başkasına vermekte özgürdürler. Bu eylemler başkalarının haklarını ihlal etmez. Ekonomik açıdan özgür bir toplumda hükümetin görevi, özel mülkiyetin korunması ve uygulanmasıdır (Gwartney vd., 1996).

Ekonomik özgürlük, toplumsal adalet ve refah için vazgeçilmez bir unsurdur. Bireyin demokrasi içinde kullanabildiği ve hukukun üstünlüğü ile korunmuş özgür iradesi, verimli bir ekonomik ve toplumsal kalkınma için gerekli temeli oluşturur. Devamlı ekonomik büyüme, refah, toplumsal adalet, artan istihdam ve ekonomik kaynakların verimli kullanılması için piyasa ekonomilerini geliştirmek amacına yönelik olarak, özgürlük gerekli bir etkidir. Ekonomik yönden daha özgür olan ülkeler diğer ülkelere göre daha zengin durumdadırlar (Yenipazarlı, 2009). Ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu ülkelerde kişi başına düşen gelir, istihdam oranı, eğitim düzeyi, temel sağlık hizmetlerine erişim gibi yaşam kalitesine dair göstergelerde belirgin iyileşmeler görülmektedir. Rekabet avantajı artmakta ve yolsuzluk seviyelerinin minimuma indiği gözlemlenmiştir. Özgürlüklerin genişlemesi, hem üreticilere hem de tüketicilere daha fazla hareket alanı tanıyarak, bireylerin ekonomik kararlarında daha esnek ve özgür davranabilmelerine imkân vermektedir (Altınışik vd., 2011).

Ekonomik özgürlük, topluma somut faydalar sağlamakla birlikte toplum yaşamında soyut olarak ifade edilebilecek bir takım sosyal değişiklikleri de sağlamaktadır. Bu faydalar (Tepetam, 2022);

- Bireyin kendi yaşamı üzerindeki kontrolünü güçlendirir
- Devlet otoritesini sınırlar
- Kişisel erdemlerin ve ahlaki değerlerin gelişimini teşvik eder
- Farklı kültürdeki insanları bir arada yaşamasına olanak tanır
- İnanç özgürlüğü gibi temel insan haklarını güvence altına alır
- Savaşın ekonomik yükünü artırarak barışçıl çözümleri destekler
- Gelir adaletini sağlayarak yoksulluğu azaltmaya yardımcı olur

Ekonomik özgürlüğün bu çok boyutlu etkileri, farklı araştırma kurumlarının özgürlük kavramını nasıl tanımladıkları ve ölçtüklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle, ekonomik özgürlüğü ölçmeye yönelik çeşitli endeksler geliştirilmiştir. Bunlar arasında en yaygın kullanılanlar; Fraser Enstitü tarafından hazırlanan *Dünya Ekonomik Özgürlüğü* (Economic Freedom of the World) endeksi ile Heritage Foundation ve Wall Street Journal iş birliğiyle yayımlanan *Ekonomik Özgürlük Endeksi* (Index of Economic Freedom) ekonomik özgürlük düzeylerinin ülkeler arası karşılaştırılmasında en yaygın kullanılan ölçütler arasında yer almaktadır. Haan ve Sturm (2000), ekonomik özgürlük ölçümlerine ilişkin kapsamlı karşılaştırma çalışmalarında özellikle bu iki endeksi ele almıştır. Bunun temel nedeni, her iki endeksin de ekonomik özgürlüğü piyasa temelli bir yaklaşımla değerlendirmesi ve veri kapsamı ile sürekliliği açısından güvenilir uluslararası göstergeler sunmasıdır. Ayrıca, Freedom House tarafından hazırlanan *Dünyada Özgürlük* (Freedom in the World) endeksi, ekonomik değil, siyasal haklar ve sivil özgürlükler üzerine odaklandığından, Haan ve Sturm'un çalışmasında kapsam dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda, farklı endekslerin metodolojik yaklaşım ve ölçüm alanlarındaki çeşitlilik, ekonomik özgürlüğün çok boyutlu doğasının anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Haan ve Sturm'un karşılaştırması ekonomik özgürlüğün iki farklı metodolojik bakış açısını yansıtır. Tablo 2.6'da sunulan karşılaştırmalı değerlendirme, araştırmacılara ve politika yapıcılara, hangi endeksin hangi ekonomik göstergeleri kapsadığını net bir biçimde görme olanağı sağlamaktadır. Bu yöntemsel farklar, ülkeler arası karşılaştırmalarda ortaya çıkan sonuçların yorumlanmasında ve politika önerilerinin geliştirilmesinde dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur, bu iki göstergenin ölçüm alanlarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Tablo 2.6. Ekonomik özgürlük endekslerinde ölçüm yaklaşımlarının karşılaştırılması

Bakış Açısı	Fraser Enstitüsü	Heritage Foundation/Wall Street Journal
Uluslararası Ticaret	1. Uluslararası ticaret vergileri; 2. Bir ülkenin ticaretinin potansiyeline göre büyüklüğü	1. Gümrük hizmetlerindeki tarife ve NBT'lerin düzeyi ve yolsuzluk
Uluslararası Sermaye Akışları	3. Sermaye akışlarına ilişkin kısıtlamalar	2. Sermaye akışları ve yabancı yatırım üzerindeki kısıtlamalar
Karaborsa	4. Resmi döviz kuru ile karaborsa kuru arasındaki farklar	3. Genel olarak karaborsanın varlığı
Vergiler	5. En yüksek marjinal vergi oranları 6. Zorunlu askerlik var mı?	4. Vergilendirme: Gelir vergisi oranları ve kar vergileri
Hükümet Müdahalesi	7. Kamu tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı 8. Sübvansiyonlar ve transfer ödemelerinin GSYİH içindeki payı 9. Devlet tarafından işletilen işletmelerin rolü ve varlığı	5. Hükümetin ekonomiye müdahalesi, hükümetin tüketim payı, hükümetin işletmelere sahip olması ve hükümet tarafından üretilen çıktı ile ölçülür
Para Politikası ve Enflasyon	10. Enflasyonun oynaklığı 11. Parasal büyüme oranı	6. Ortalama enflasyon
Bankacılık	12. Vatandaşların yurtiçinde yabancı para hesabı açma hakları 13. Vatandaşların yurtdışında banka hesabı açma hakları	7. Yabancı bankalar, hükümet düzenlemeleri ve mülkiyet üzerindeki kısıtlamalarda dahil olmak üzere bankacılıkta özgürlük
Fiyat kontrolleri, düzenlemeleri ve Piyasaya Giriş	14. Fiyat kontrolleri 15. Borçlanma ve borç verme oranları üzerindeki kontroller 16. Piyasalarda rekabet etme özgürlüğü	8. Ücret ve fiyat kontrolleri (asgari ücret yasaları, fiyat kontrolleri, devlet sübvansiyonları dahil) 9. Belirli faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin devlet düzenlemeleri (lisanslama gereklilikleri, bürokrasideki yolsuzluk, işgücü düzenlemeleri, çevre ve güvenlik düzenlemeleri)
Mülkiyet Hakları	17. Vatandaşların kanun önünde eşitliği ve yargıya erişim	10. Mülkiyet hakları: Yargı sistemi üzerindeki hükümet etkisinden, kamulaştırmadan, yargı içindeki yolsuzluktan muafiyet dahil

(Kaynak: Haan & Sturm, 2000, s. 5)

Tablo 2.6'ya göre Fraser Enstitü ve Heritage Foundation/Wall Street Journal göstergeleri çok benzerdir. Gwartney ve diğerleri (1996), uluslararası ticaret vergilerinin yerel halkın yabancılarla ticaret yapma özgürlüğünü sınırladığını savunurlar. Birçok ülke kotalar, tekeller, hibeler ve çeşitli ayrımcı düzenlemeler kullanarak ticareti kısıtlayabilmektedir. Bu

kısıtlama ve önlemler, ekonomik özgürlüğün ihlalidir. Bir ülkenin GSYİH' deki ticaret sektörünün payının beklenenden daha az olması, ticaret sektörünün kotalar ve diğer düzenleyici kısıtlamalar sonucu küçüldüğü görüşüyle tutarlıdır (Gwartney vd., 2023). Döviz kuru kontrolleri genellikle insanların dış ticaret yapmasını zorlaştırır. Karaborsa primi, bu kısıtlamaların ne kadar ciddi olabileceğini yansıtır (Lawson, 2000). Tablo 1.6' da görülebileceği gibi, Gwartney ve diğerleri hükümet harcamalarını ve vergilerini ekonomik özgürlük ölçümlerinde dahil etmektedirler. Onlara göre bir hükümet kayırmacılık yaptığında veya kamu hizmetlerinin maliyetlerini orantısız bir şekilde çeşitli gruplara yüklediğinde, hükümet yağmacı bir ajan haline gelir. Bu tür eylemler ekonomik özgürlükle çelişir (Hall & Lawson, 2014). Parasal bozulmalar ve beklenmeyen enflasyon paranın değerini değiştirir ve dolayısıyla ekonomik özgürlüğü tehdit eder. Bu sebeple, Gwartney vd. (2023), son beş yıldaki yıllık enflasyonun standart sapmasını ve para arzını ekonomik özgürlük ölçümlerine dahil eder. Bireyler paralarını yabancı para birimlerinde veya yurtdışında banka hesaplarında tutma özgürlüğüne sahip olduklarında, istikrarsız bir yerel para rejiminin getirdiği belirsizliklerden kaçınmaları daha kolaydır. Fiyat kontrolleri ve ticaret şartları karşılıklı olarak kabul edilebilir olsa da tarafların alışveriş yapma özgürlüğüne müdahale eder (Berggren, 2003). Kredi piyasası düzenlemeleri, faiz oranı kontrolleri ve hükümetin bankacılık sistemini işletmesi vatandaşların borç alma ve verme özgürlüğü üzerinde etkilidir. Mülkiyet haklarını açıkça tanımlayan sözleşmeleri uygulayan ve anlaşmazlıkların çözümü için karşılıklı olarak kabul edilebilir bir mekanizma sağlayan yasal bir yapı, özgür bir ekonominin temelini oluşturur. Vergiler fiyatları çarpıtır ancak bu kendi başına vergi düzeyinin ekonomik özgürlük endeksine dahil edilmesini gerekli kılmaz. Dolayısıyla Heritage Foundation/Wall Street Journal'ın tüm vergilerin ekonomik faaliyete zararlı olduğu bakış açısı temelsizdir. Çünkü bir vergi esasen vergilendirilen faaliyeti gerçekleştirmeye yönelik hükümet tarafından dayatılan bir caydırıcıdır. Gwartney ve diğerlerinin tanımına uygun olarak, vergi sistemi gönüllü olarak kabul edilirse, vergi düzeyinin özgürlüğü kısıtlamayacağıdır (Haan & Sturm, 1999).

Birinci bölümde ekonomik özgürlüğün tanımı, tarihsel gelişimi ve sosyal, ekonomik ve siyasal boyutları ele alınmış; ayrıca kavramın ölçümüne yönelik farklı endeksler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüğün bireyler ve toplum üzerindeki etkileri teorik olarak ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise öncelikle geleneksel büyüme modelleri ele alınacak, ardından sürdürülebilir büyüme kavramı ve

temel özellikleri ile karşılaştırmalı bir perspektif sunularak ekonomik özgürlük ile sürdürülebilir büyüme ilişkisini anlamaya yönelik bir temel oluşturulacaktır.

3. GELENEKSEL BÜYÜME MODELLERİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYE GEÇİŞ

Bu bölümde, öncelikle büyüme teorilerinin tarihsel gelişimi ve sürdürülebilirlik anlayışının nasıl geliştiği açıklanacaktır. Geleneksel büyüme modellerinin kısıtlayıcı yanları, çevresel etkiler ve kaynak tükenmesi üzerinde durulacak ve sürdürülebilir büyüme anlayışının bu sınırlamaları aşmak için geliştirdiği teorik ve politik temelleri ele alınacaktır.

3.1. Büyüme Teorilerinin Tarihi ve Gelişimi

Adam Smith'in işbölümü ve uzmanlaşma konusundaki düşünceleri ve çalışmaları, günümüz iktisadi büyüme teorilerinin temeli niteliğindedir. Smith'in (1776) serbest piyasa koşulları altında bireylerin kendi çıkarlarını koruyarak hareket etmesinin toplumun genel refahına katkı sağlayacağına dair görüşü, modern ekonomik düşüncenin temel unsurlarından biridir. İş bölümü sadece verimliliği arttırmayıp, bununla birlikte bilgi birikimi ve koordinasyon masraflarıyla birlikte değerlendirildiğinde büyüme için etkili bir mekanizma sağlamaktadır (Becker & Murphy, 1994).

David Ricardo'nun (1817) büyüme ile ilgili görüşleri, özellikle azalan marjinal verimler ilkesi ve toprak rantı çerçevesinde gelişmiştir. Bu görüşe göre, üretim arttıkça daha az verimli toprak kullanılması gerekecektir bu da tarımsal üretimde verimliliği olumsuz etkiler. Bu durum rantların yükselmesine ve kar oranlarının düşmesine yol açarak uzun vadeli büyümeyi kısıtlar. Ricardo'nun yaklaşımı, doğal kaynakların kıtlığının ekonomik büyüme üzerindeki sınırlayıcı etkilerini ortaya koyması bakımından klasik teoriler içerisinde özel bir yere sahiptir (Brue, 1993).

Thomas Malthus'un nüfus artış teorisi, gıda arzı ve nüfus artışı arasındaki istikrarsızlık üzerine kuruludur. Malthus, nüfusun geometrik oranla artış gösterirken, gıda arzının aritmetik hızla artacağını ve aradaki bu farkın zaman içerisinde kıtlık, yoksulluk ve toplumsal krizlerle dengeleneceğini öne sürmüştür. Bu görüş, ekonomik büyümenin yalnızca sermaye ve işgücü gibi unsurlarla değil, aynı zamanda nüfus dinamikleriyle de sınırlı olduğunu göstermektedir (Collard, 2001).

Neoklasik büyüme teorileri, ekonomik büyümenin temel unsurlarını sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve işgücü artışı bağlamında incelemeye çalışır. Bu teoriler arasında etkili ve tanınmış olan Robert Solow (1956) tarafından oluşturulan Solow-Swan modelidir. Model, üretim fonksiyonu yaklaşımına dayanmakta ve sermaye birikimiyle uzun vadeli büyümenin yalnızca geçici olarak gerçekleşebileceğini, sürekli bir büyümenin ise

teknolojik gelişime bağlı olduğunu savunmaktadır. Sermaye birikimi tek başına sürdürülebilir bir büyüme için yetersizdir ve büyümenin devamlılığını sağlayan esas unsur teknolojik gelişmedir (Solow, 1956).

Solow modeli, ekonomik büyümenin temel unsurlarını açıklamada yenilikçi bir bakış açısı sunarak kendinden sonraki birçok çalışmaya metodolojik bir zemin oluşturmuştur. Modelin analizleri, ülkelerin uzun dönem büyüme başarılarını açıklamada önemli ölçüde etkili olmuştur. Sermaye-yoğun ve teknoloji-yoğun ülkeler arasındaki gözlemlenen büyüme farklılıkları, Solow modeli ile uyumluluk göstermiştir. Ancak, modelin teknolojik gelişmeyi dışsal bir faktör olarak görmesi ve teknolojik değişimin nedenlerini açıklamakta yetersiz kalması, sonraki dönemlerde içsel büyüme modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır (Mankiw vd., 1992).

Endojen büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi açıklarken teknolojik gelişmenin nedenlerini dışsal sebepler yerine, içsel etkenlere dayandırır. Artan getiriler ve bilgi birikimi ekonomik büyümenin itici gücüdür. Bilgi üretimindeki pozitif dışsallıklar sayesinde, firmalar arasında teknolojinin yayılımı toplam faktör verimliliğini artırır ve firmaların yenilikçi düşünceler oluşturmalarına, rekabet avantajı elde ederek ekonomik büyümeyi teşvik etmelerini sağlar. Üretim fonksiyonu artan verimlilikle çalışır ve bu da uzun dönemde ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılar. Büyüme sadece sermaye birikimi ile sınırlı değildir, bilgi üretimi ve yenilikçi faaliyetlerle de şekillenir. Sonlu kaynaklar yerine sonsuz fırsatlar anlayışı, büyümenin sürdürülebilirliğini vurgular (Romer, 1986). Ekonomik büyüme yalnızca fiziksel sermaye ile değil beşeri sermaye ile de desteklenmelidir. Bireylerin eğitim ve öğrenme yoluyla elde ettikleri birikimler, toplumsal ve bireysel üretkenliği artırır. Eğitime ve bilgiye yapılan kamu yatırımları uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi destekler (Lucas, 1988).

Tablo 3.1’de iktisadi büyüme modelleri klasik dönemden, modern büyüme teorilerine kadar dönemleri, temsilcileri ve özellikleriyle sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, ekonomik büyüme düşüncesinin tarihsel gelişimini bütüncül bir çerçevede değerlendirme imkânı sunmaktadır. Ayrıca, her bir modelin hangi ekonomik varsayımlara dayandığı ve büyümeyi hangi mekanizmalar üzerinden açıkladığı açık bir biçimde karşılaştırılabilir hâle gelmektedir. Bu sayede, hem teorik farklılıklar hem de modellerin politika önerileri arasındaki ayrışmalar daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Tablo 3.1. Büyüme modellerinin kronolojisi

Teori / Dönem	Temsilciler	Büyüme Kaynakları	Temel Özellikler
Klasik Yaklaşım	A. Smith (1776) D. Ricardo (1817) T.H. Malthus (1799)	İş bölümü, artık değerin yatırıma dönüşümü	Kaynakların sınırlılığı nedeniyle uzun vadede büyüme sınırlıdır
Keynesyen Yaklaşım	J. M. Keynes (1930)	Talep ve tüketim ağırlıklı	Modelde teknoloji ve beşeri sermaye ihmal edilmiştir ve eksik istihdamda ekonomik dengeye gelineceğini savunur
Yenilikçi Yaklaşım	J. A. Schumpeter (1911-1939)	Yenilikler ve girişimcilik	İstikrarsız büyüme dengesi
Post- Keynesyen Model	R. Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve yatırım ilişkisi	Kararsız denge
Neoklasik Model	R. Solow (1956)	Dışsal teknoloji ve nüfus	Uzun dönem büyüme teknolojik gelişmeye bağlıdır, yokluğu nedeniyle geçici büyüme olur
Sürdürülebilir Yaklaşım	Meadows (1972) - Roma Kulübü	Doğal kaynaklar, çevresel sınırlılıklar	Nüfus artışı, kaynak tüketimi ve çevresel kirlilik nedeniyle sınırlı büyüme
Yeni Büyüme Teorileri	P. Romer (1986) R. Lucas (1988) R. Barro (1990) J. Greenwood (1990) S. Rebelo (1991)	Kamu politikaları, beşeri ve fiziki sermaye, teknoloji	Büyümenin içsel dinamiklerle açıklanması, devletin yenilenmesi ve tarihsel gelişimin rolü vurgulanır

(Kaynak: Aksu, 2014)

Geleneksel büyüme modelleri, ekonomik kalkınmayı genellikle gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) artışı, sanayileşme ve sermaye birikimi üzerinden tanımlamış ve ekonomik büyümeyi mutlak bir hedef olarak görmüştür (Solow, 1956). Bu modeller, özellikle neoklasik büyüme teorisi çerçevesinde, üretim faktörlerinin (emek, sermaye ve teknoloji) optimizasyonuna odaklanarak çevresel ve sosyal boyutları büyük ölçüde göz ardı etmiştir (Romer, 1990). Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında, çevresel krizler, doğal kaynakların tükenmesi ve sosyal eşitsizliklerin artması, bu modellerin sürdürülemezliğini ortaya koymuştur (Meadows vd., 1972). Geleneksel büyüme modellerinin sınırsız büyüme varsayımı, ekolojik sınırları ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate almada yetersiz kalmış, bu da yeni bir kalkınma paradigmasına olan ihtiyacı gündeme getirmiştir (Daly, 1973). Özellikle 1970'lerdeki enerji krizleri ve çevre hareketlerinin yükselişi, ekonomik büyümenin çevresel ve sosyal maliyetlerini sorgulayan eleştirileri güçlendirmiştir (Beckerman, 1974).

Bu gelişmeler, ekonomik büyümenin yalnızca niceliksel ölçütlerle değerlendirilmesinin yeterli olmayacağını göstermiş ve sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini ortaya çıkarmıştır (WCED, 1987). Sürdürülebilirlik yaklaşımı, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları bir arada ele alarak, hem bugünün hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler (Dyllick & Hockerts, 2002; Kates vd., 2005). Dolayısıyla, geleneksel büyüme modellerinin sınırlılıkları ve çevresel-sosyal kaygıların artışı, sürdürülebilirlik kavramının teorik ve uygulamalı olarak ekonomik tartışmalara dahil olmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, geleneksel büyüme modellerinden sürdürülebilir kalkınma perspektifine geçiş, yalnızca ekonomik büyümenin devamlılığını değil, çevresel kaynakların korunmasını ve sosyal refahın artırılmasını da hedefleyen bütüncül bir anlayışın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Barbier, 1987; Pezzey & Toman, 2002). Aşağıdaki bölümde, sürdürülebilirlik kavramının tanımı, tarihsel gelişimi ve alt boyutları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.2. Sürdürülebilir Büyümenin Teorik Temelleri

Bu bölümde sürdürülebilir büyümenin iktisadi, çevresel ve sosyal boyutları bir bütün olarak ele alınacaktır. Sürdürülebilir büyüme, yalnızca üretim artışının sürdürülmesi değil, aynı zamanda ekosistem dengesinin korunması ve kuşaklar arası adaletin sağlanması açısından da değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir olgudur. Bu çerçevede, ekonomik faaliyetlerin çevresel sınırlar içinde gerçekleşmesi ve toplumsal refahın adil biçimde dağıtılması sürdürülebilir büyümenin temel unsurlarıdır. Bu yaklaşım, kısa vadeli

ekonomik büyüme hedefleri ile uzun vadeli çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik arasındaki etkileşimin analiz edilmesini gerektirmektedir.

3.2.1. Sürdürülebilir Büyümenin Tanımı ve Kapsamı

Sürdürülebilirlik, günümüz ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan kalkınmayı hedefleyen çok yönlü bir yaklaşımdır. Bu kavram; ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri aynı çerçevede değerlendiren bir anlayışı temsil eder. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan Brundtland Raporu'nda ilk kez resmi bir tanım kazanmış ve küresel politika belgelerinde kabul edilmiştir (WCED, 1987). Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunmasının yanı sıra yoksulluğun azaltılmasını, refahın artırılmasını ve ekonomik büyümenin devamlılığını amaçlar. Günümüzde bu kavram yalnızca çevresel korumayla sınırlı kalmayıp, gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasını ve kaynakların verimli kullanılmasını da içermektedir. Kaynak yetersizliği, iklim değişikliği ve çevresel bozulma gibi küresel sorunlara karşı geliştirilen SDG'ler temel politika çerçevelerinden biri haline gelmiştir (Kates vd., 2005). Sürdürülebilir büyüme, yalnızca GSYİH artışıyla sınırlı bir performans ölçütü değil; enerji verimliliği, insan sermayesinin güçlendirilmesi, çevreye duyarlı üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve doğal kaynakların etkin yönetimi gibi çok yönlü hedeflerle bağlantılıdır (Pezzey & Toman, 2002). Bu yaklaşım, ekonomik karar alma süreçlerinde çevresel faktörlerin dikkate alınmasını sağlayarak uzun vadeli refahın korunmasına katkıda bulunmaktadır.

3.2.2. Tarihsel Kökler: 1970'ler ve Büyümenin Sınırları

Sürdürülebilir büyüme kavramının temelleri, 1970'li yıllarda yaşanan çevresel krizler, kaynak kıtlığı ve hızlı nüfus artışının doğurduğu kaygılarla atılmıştır. Bu dönemde Roma Kulübü'nün 1972'de yayımladığı "*The Limits to Growth*" (Büyümenin Sınırları) adlı rapor, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki gerilimi gündeme taşıyan en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur (Meadows vd., 1972). Sistem dinamikleri yaklaşımına dayanan bu rapor, nüfus artışı, sanayileşme, gıda üretimi, doğal kaynak kullanımı ve çevre kirliliği arasındaki etkileşimleri modellemiş ve mevcut büyüme eğilimlerinin devam etmesi durumunda dünyanın biyofiziksel sınırlarına ulaşılacağını öngörmüştür.

Raporda, "sınırsız büyüme" anlayışının doğanın yenilenme kapasitesini aşacağı vurgulanmış ve "sıfır" veya "dengeli büyüme" kavramları öne çıkarılmıştır. Herman

Daly'nin (1973) "durağan durum ekonomisi" yaklaşımı ise, doğal kaynakların yenilenme hızını aşan ekonomik faaliyetlerin uzun vadede refahı azaltacağını savunarak, ekolojik dengeyi merkezine alan bir iktisadi çerçeve sunmuştur. Roma Kulübü'nün bu önerileri, dönemin hâkim paradigması olan neoklasik büyüme teorisine meydan okumuş, sürdürülebilirlik tartışmalarının entelektüel temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte, rapor ekonomik durgunluğu teşvik ettiği ve teknolojik ilerlemenin çevresel etkileri azaltma kapasitesini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Beckerman, 1974). Ancak "Büyümenin Sınırları" çalışması, çevre-ekonomi ilişkisini makro düzeyde analiz eden ilk modellerden biri olarak sürdürülebilir büyüme düşüncesinin zeminini hazırlamıştır (Pearce & Turner, 1990).

3.2.3. Roma Kulübü ve Sürdürülebilir Büyümenin İlkeleri

Roma Kulübü'nün çalışmaları, sürdürülebilir büyüme düşüncesinin ekolojik temellerini güçlendirmiştir. Bu yaklaşıma göre, doğal kaynaklar yalnızca üretim sürecinin bir bileşeni değil, aynı zamanda ekonomik sistemin sınırlarını belirleyen temel bir faktördür (Pearce & Turner, 1990). Sürdürülebilir büyümenin üç temel kuralı; hasat oranları ve yenilenme oranlarıyla dengelenmelidir, atık emisyon oranları ekosistemin doğal kapasitesine uygun olmalıdır, yenilenebilir enerji kaynakları ve tükenme hızları bu kaynakların ikamelerinin geliştirilme hızıyla orantılı biçimde kullanılması gerektiğini öne sürmektedir (Daly, 1990).

Bu ilkeler, çevresel taşıma kapasitesinin sınırları içinde ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiğini vurgular. Enerji verimliliği, düşük karbonlu üretim süreçleri ve yenilenebilir kaynakların kullanımı gibi uygulamalar, sürdürülebilir büyümenin hem ekonomik hem çevresel boyutlarını desteklemektedir. Böylece sürdürülebilir büyüme, çevresel sınırların gözetildiği, refahın yalnızca niceliksel değil niteliksel olarak da artırıldığı bir kalkınma anlayışı haline gelmiştir (Barbier, 1987; Roo & Parsons, 2011).

3.2.4. Brundtland Raporu ve Sürdürülebilir Büyüme

1987 yılında yayımlanan "*Our Common Future*" (Ortak Geleceğimiz) adlı Brundtland Raporu, sürdürülebilir büyüme kavramını küresel gündemin merkezine taşıyarak çevre, ekonomi ve toplum arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına öncülük etmiştir. Raporun en önemli katkısı, sürdürülebilir büyümeyi "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlamasıdır (WCED, 1987). Bu tanım, ekonomik büyüme, çevresel koruma ve sosyal

adalet arasında bir denge kurulması gerektiğini vurgulamış ve uzun vadeli bir büyüme vizyonunu teşvik etmiştir.

Brundtland Raporu, çevre sorunlarının yoksulluk ve eşitsizlikle yakından ilişkili olduğunu savunarak, sosyal adaletin, sürdürülebilirliğin ön koşulu olduğunu belirtmiştir. Rapor, aynı zamanda kuzey-güney ülkeleri arasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi gerektiğini ve yoksulluğun azaltılmasının sürdürülebilirlik için kritik olduğunu belirterek; ülkeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, yoksulluğun azaltılması ve temel hizmetlere erişimin artırılması çağrısında bulunmuştur (Sen, 1999; WCED, 1987). Bu yönüyle, büyümeyi yalnızca ekonomik büyüme değil, bireylerin özgürlüklerinin ve yetkinliklerinin genişletilmesi süreci olarak tanımlayan Amartya Sen'in yaklaşımıyla paralellik göstermektedir (Sen, 2000).

Brundtland Raporu, 1992 Rio Zirvesi'ne yol açarak *Gündem 21, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* ve *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* gibi uluslararası anlaşmaların temelini oluşturmuştur (Dresner, 2008). Bununla birlikte, raporun önerileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme ile çevresel koruma arasındaki gerilim nedeniyle eleştirilmiştir. Bazı akademisyenler, raporun ekonomik büyümeye olan vurgusunun, çevresel sınırları yeterince dikkate almadığını öne sürmüşlerdir (Redclift, 1987) Sonuç olarak, Brundtland Raporu, sürdürülebilir büyüme kavramını küresel bir çerçevede tanımlayarak, çevre, ekonomi ve toplum arasındaki karmaşık ilişkileri anlamada bir dönüm noktası oluşturmuştur. Raporun ortaya koyduğu ilkeler, günümüzde BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) gibi girişimlerde devam etmekte olup, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal adaletin bir arada ele alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar (United Nations, 2015).

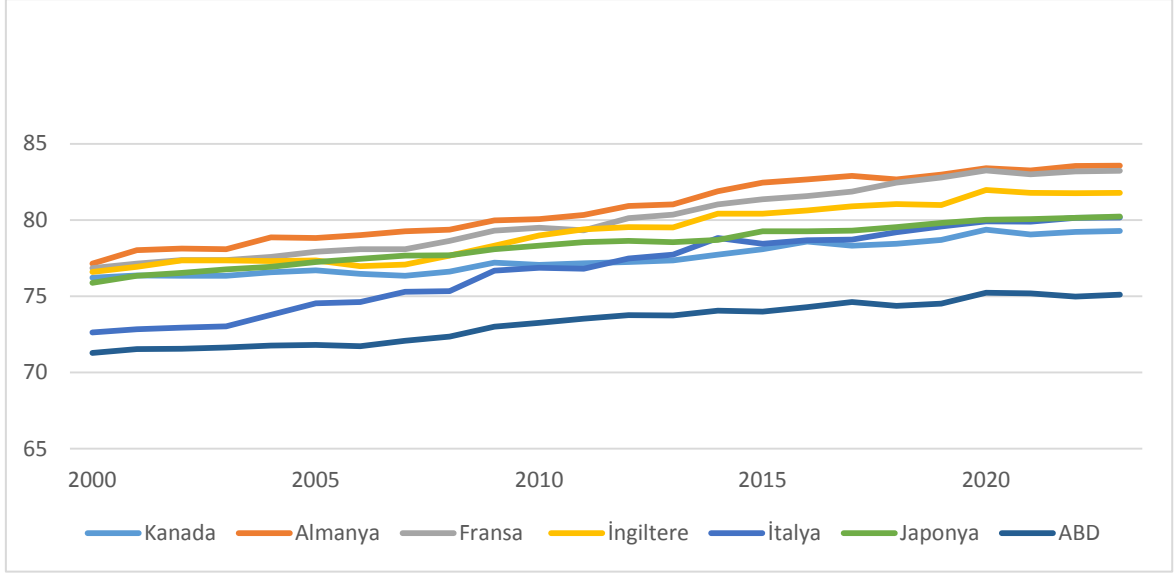
3.3. Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

2015 yılında Birleşmiş Milletler'e üye tüm ülkeler tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, hem günümüz hem de gelecek nesiller için barış, refah ve gezegenin korunmasını amaçlayan küresel bir yol haritasıdır. Gündemin temelinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak hareketini öngören ve acil eylem ihtiyacına dikkat çeken 17 hedef yer almaktadır (UN, 2024). Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilirlik hedefleri şunlardır (Montiel vd., 2021);

1. Yoksulluğa son vermek
2. Sürdürülebilir tarımı teşvik ederek, gıda güvenliği ve daha iyi beslenme sağlamak

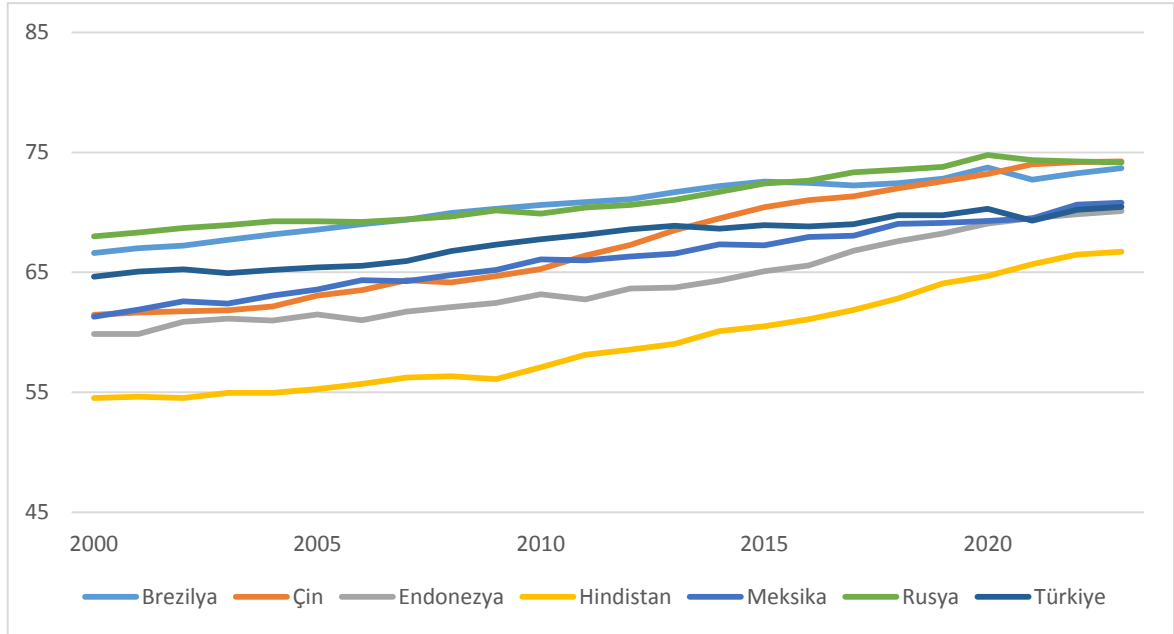
3. Sağlığı ve refahı teşvik etmek
4. Kapsayıcı, eşitlikçi ve kaliteli eğitimi güvence altına almak
5. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek
6. Herkes için temiz su erişebilirliğini sağlamak
7. Herkes için erişebilir ve temiz enerjiyi sağlamak
8. Herkes için sürdürülebilir büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve insana yakışır işleri teşvik etmek
9. Dayanıklı bir altyapıyla, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi teşvik ederek, inovasyonu desteklemek
10. Eşitsizliği azaltmak
11. şehirleri ve insan yerleşimlerini güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek
12. Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını sağlamak
13. İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele etmek
14. Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak
15. Karasal ekosistemleri korumak, lleşmeyle mücadele etmek, biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak
16. Barışıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her düzeyde etkili ve hesap verebilir kurumlar inşa etmek
17. Küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve canlandırmak

Bu hedefler çerçevesinde, çalışmada incelediğimiz E7 ve G7 lkelerinin performansını ve hedefler doğrultusundaki ilerlemelerini değerlendirmek için aşağıda Grafik 3.1 ve 3.2 hazırlanmıştır. Grafikler, her iki ülke grubunun 2000-2023 yıllarını kapsayan sürdürülebilir kalkınma hedefi puanlarını görsel olarak ortaya koyduklarından, sonraki analizlere temel oluşturacaktır.

Grafik 3.1. G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma hedefi puanları 2000-2023 (Kaynak: SDG, 2024)

Grafik 3.1’de G7 ülkelerinin 2000-2023 yıllarına ait sürdürülebilir kalkınma hedefleri skorlarında ki gelişim gösterilmiştir. Genel olarak tüm G7 ülkeleri yüksek sürdürülebilir kalkınma hedefleri puanlarıyla dikkat çekmektedir. Bu da ülkelerin sürdürülebilir politikalarının kurumsallaştığı ve istikrar kazandığını gösterir. Almanya ve Fransa dönem boyunca SDG skoruyla öne çıkan iki ülkedir. Almanya’nın enerji dönüşümü politikaları, Fransa’nın karbon düzenlemeleri bunu destekler niteliktedir. ABD en düşük başlangıç seviyesine ve dönem boyunca en düşük genel skora sahip ülkedir. 2017-2020 arasında ki düşüş Paris iklim anlaşmasından çekildiği süreçle örtüşmektedir.

Grafik 3.2. E7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma hedefi puanları 2000-2023 (Kaynak: SDG, 2024)

Grafik 3.2’de E7 ülkelerinin 2000-2023 yıllarına ait sürdürülebilir kalkınma hedefleri skorlarında ki gelişim gösterilmiştir. Genel olarak bütün ülkelerde artış eğilimi gözlenirse de, artış hızları ve başlangıç düzeyleri arasında farklılık vardır. Endonezya ve Hindistan en düşük başlangıç seviyesine sahiptir. Her ne kadar artış eğiliminde olsalar da 2023 itibariyle hala en alt sıradadırlar. Her iki ülkedeki nüfus yoğunluğu bu duruma sebep olabilir.

3.3.1. Çevresel Sürdürülebilirlik ve Doğal Kaynaklar

Ekonomik büyümenin çevre üzerinde olumlu etkisinin olduğu; kişi başına düşen gelir ile bazı çevresel kalite göstergeleri arasında ki ilişkiyle desteklenmiştir. Fakat bir noktaya kadar gelir arttıkça belirli çevresel bozulmanın da arttığı, bu noktadan sonra çevre kalitesinin iyileştiği gözlemlenmiştir. Kalkınmanın ilk aşamalarında artan kirlilik, büyümenin kabul edilebilir bir yan etkisi olarak görülür. Toplum yüksek yaşam standardına ulaştığında, hane halkları çevreye daha fazla değer vermeye ve çevresel iyileşmeyi desteklemeye başlarlar. Fakat bu durum, dünya kaynaklarının sınırsız büyüme sürdürülebileceği anlamına gelmez. Tüm ekonomik faaliyetler, çevresel kaynaklara dayanmaktadır ve bu kaynaklar sınırlıdır. Çevresel kaynakların aşırı kullanımı, gelecekteki üretim kapasitesini geri dönülemez şekilde azaltabilir. Bu süreçte, doğru teşviklerle ekosistemlerin dayanıklılığını koruyacak tasarımlar geliştirilmesi gereklidir. Bu tür önlemler, çevresel kaynakların tüm gelir düzeylerinde daha verimli dağıtımını teşvik ederken, aynı zamanda ekolojik yaşam destek sistemine uygun sürdürülebilir bir ekonomik faaliyet ölçeği de yaratacaklardır (Arrow vd., 1995).

Yaşadığımız çağda, sürdürülebilir büyüme sağlamak ve aynı zamanda ekolojik kaynakları da korumak, dünyanın en temel kaygılarından biridir. Bunun neticesinde, sürdürülebilir büyümeye ulaşmak daha uygun bir hedef olarak kabul edilmektedir. Çevresel bozulmayı, ekonomik büyümeden ayırmak için tasarruf teknolojileri ve kirlilik emisyonlarını azaltma yeşil büyüme yaklaşımıyla açıklanır (Acemoğlu vd., 2016). Ekolojik bozulmalar nedeniyle ülkeler, çevresel sürdürülebilirliği kritik bir faktör olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, enerji verimliliği, yeşil büyüme ve yeşil teknoloji inovasyonu gibi faktörleri dikkate alarak çevreye karşı daha korumacı bir hale gelmişlerdir. Bu faktörlerin çevre kalitesi üzerinde önemli etkileri vardır. Enerji israfını azaltarak, enerji kullanımını artırmayı amaçlayan teknolojileri ve tedbirleri içerir. Kaynakların verimli kullanımı, kirliliğin azaltılması ve çevre koruması gibi uygulamalarla ekolojik bütünlüğü tehlikeye atmadan uzun dönemli refahı sağlamak amaçlanır. Daha sürdürülebilir ve daha yeşil bir geleceği inşa etmek için; ekolojik bozulmayı hafifletmek,

yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir malzemelerle verimli üretim süreçleri gibi yenilikçi çözümler geliştirilmelidir (Javed vd., 2024).

3.3.2. Ekonomik Politikalar ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir büyüme, etkili ve yeterli bir para politikası ile desteklenmediğinde tam olarak sağlanamaz. Bu politikaların en önemli hedefi, fiyat istikrarını sağlamaktır; çünkü düşük ve istikrarlı enflasyon oranları, kısa dönemde olmasa da uzun dönemde diğer sürdürülebilir büyüme hedefleri için ön koşul oluşturur. Politik kaygıların ön planda olduğu ekonomilerde fiyat istikrarından sapmalar kaçınılmazdır ve bu durum, merkez bankalarının bağımsız olmadığı ülkelerde daha belirgin bir şekilde görülür. Dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için, öncelikle merkez bankalarının tam bağımsızlığının temin edilmesi ve mali politikaların fiyat istikrarını bozmadan uygulanması gerekmektedir (Alagöz, 2004).

Ekonomik sürdürülebilirlik, doğal kaynakları ve sermayeyi tüketmeden, toplumun hedefleri doğrultusunda gelir elde etmeyi ve ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlayan, karşılıklı bağıllık yaratan bir yaklaşımdır (Chelan vd., 2018). Bu kavram, yalnızca bugünün ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, gelecek nesillerin refahını destekleyen ekonomik değerler üretmeye odaklanır (Alhaddi, 2015). Ekonomik sürdürülebilirlik, yaşamın sürekliliğini ve gelecekteki belirsizlikleri yönetmeye yardımcı olan sürdürülebilirliğin ayrılmaz bir parçası olup, bir ekonominin kendi devamlılığını korurken diğer sistemlerin (çevresel ve sosyal) sürdürülebilirliğini tehlikeye atmamasını gerektirir (Spangenberg, 2005).

Çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik ile birlikte ele alındığında, ekonomik sürdürülebilirlik, kuruluşların küresel pazarda devamlılığı için iyi uygulamaların uygulanmasını zorunlu kılar. Bu uygulamalar, sürdürülebilirlik performansını olumlu yönde etkiler (Baumgartner & Ebner, 2010). Ekonomik olarak sürdürülebilir şirketler, hissedarlarına ortalamanın üzerinde ve kalıcı gelir sunar (Dyllick & Hockerts, 2002). Bazı durumlarda kısa vadeli çıkarlarla daha doğrudan bağlantılı olduğu için ekonomik sürdürülebilirliğe öncelik verilebilir (Lindahl vd., 2017). Bu nedenle yönetim, yalnızca finansal sonuçlara odaklanmak yerine, ekonomik başarıyı desteklemek için çevresel ve sosyal boyutları da dikkate almak zorundadır (Baumgartner & Ebner, 2010).

3.3.3. Kurumsal Sürdürülebilirlik

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı, bir firmanın hem doğrudan hem de dolaylı paydaşlarının ihtiyaçlarını karşılarken, gelecekteki paydaşların ihtiyaçlarını tehlikeye atmamak olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kurumsal sürdürülebilirlik anlayışının temelleri, sürdürülebilir kalkınma kavramının önem kazandığı Brundtland Raporu'na dayanmaktadır (Dyllick & Hockerts, 2002). Kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerin sosyal, çevresel ve iktisadi faktörleri iş süreçleriyle birleştirmeyi amaçlayan bir yönetim anlayışdır. Bu yaklaşım, yalnızca finansal kazancı değil, aynı zamanda çalışanların, toplumların ve doğal çevrenin de iyileşmesini hedef alır. Bir şirketin uzun ve sürekli başarıya ulaşabilmesi için yalnızca kâr elde etmesinin yetmeyeceğini, çevresel ve toplumsal mesuliyetlerini de yerine getirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerin karar alırken toplumsal ve çevresel etkilerle uyumlu şekilde almasını sağlayan bir yapı sunar. Çevresel zararların önlenmesi, sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve ekonomik faydanın uzun dönemde korunması gibi temel ilkelerle şekillenen kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerin stratejilerini bu hedefler doğrultusunda yeniden yapılandırmasının önemini vurgular (Bansal, 2005).

Kurumsal sürdürülebilirliğin temel ilkeleri, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları kapsar. Kaynakların etkin kullanımı, atıkların azaltılması ve karbon ayak izinin azaltılması çevresel ilkelerin kapsamında yer alırken toplumun refahı, işçi hakları, adalet ve eşitlik ilkeleri sosyal sürdürülebilirlik içerisinde yer alır. Uzun dönem karı, ortakların çıkarlarının korunması ve şirketin finansal sağlığı ise ekonomik sürdürülebilirliği oluşturur. Bu üç bileşen, genellikle "üçlü sonuç" olarak tanımlanır ve şirketlerin yalnızca finansal performansını yükselterek uzun dönemde başarıyı sağlayamayacağını savunur. İlk olarak 1994 yılında ortaya konan bu yaklaşıma göre, işletmeler yalnızca kâr hedefini değil, çevresel ve toplumsal unsurları da göz önünde bulundurmalıdır (Jeurissen, 2000). Kurumsal sürdürülebilirlik, firmaların rutin işleyişlerine dahil edilebilecek bir plan olmalıdır. Bu planlar şirketlerin uzun dönem büyümesini desteklemelidir. Kurumsal sürdürülebilirlik üç temel alanda yoğunlaşır bunlar; iç süreçlerin sürdürülebilirliği, ortakların etkili iletişimi ve işbirliği ve ürün ve hizmetlerin sürdürülebilirliğidir. Üretim sürecini verimli hale getirmek, atıkları azaltmak, çevre dostu ürünler üretmek ve dış piyasayla etkili bir işbirliği yaparak iyi bir marka imajı kazanmak şirketlerin kurumsal sürdürülebilirlik stratejileri arasındadır (Porter & Kramer, 2011).

Sektörlere ilişkin sürdürülebilirlik yaklaşımları, firmaların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını destekler ve çevreye olan negatif etkileri azaltır. Firmalar bu sayede prestijlerini arttırır ve yeni bir müşteri kitlesine ulaşabilir. Sektörlerden örnek verilirse, otomotiv sektörü; çevreye duyarlı üretim aşamaları ve elektrikli araçlarla, tarım ve gıda sektörü; organik üretim ve sürdürülebilir tarım yöntemleriyle, tekstil sektörü; geri dönüştürülebilir ve doğa dostu ürünlerle, enerji sektörü ise karbon emisyonunu düşürmek ve yenilenebilir kaynaklara yönelerek sürdürülebilirlik hedeflerini hayata geçirebilirler (Dangelico & Vocalelli, 2017).

Son dönemlerde kurumsal sürdürülebilirlik önemli bir değişim yaşamaktadır. Birçok ülke, çevreye duyarlı uygulamalar için katı düzenlemeler ve sürdürülebilirlik raporlaması geliştirmiştir. Yeşil mutabakat gibi küresel uygulamalar, firmaların daha sürdürülebilir iş modelleri geliştirmeleri yönünde baskı yaratmaktadır. Gelecek dönemlerde, kurumsal sürdürülebilirliğin çok daha önemli olması öngörülmektedir. Dijitalleşme, yapay zeka ve teknoloji alanındaki gelişmeler firmaların hedeflerine ulaşmalarında yeni olanaklar sunacaktır. Dijital dönüşüm ise bu sürecin en kritik faktörü haline gelecektir (Cui, 2020).

3.4. Literatür Çalışmaları

Bu literatür taraması, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen teorileri ve ampirik çalışmaları incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürdeki bazı çalışmalar, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin olduğunu savunurken, çevresel sürdürülebilirliği nasıl güçlendirebileceği konusunda da önemli bulgular sunmaktadır. Literatür; ekonomik özgürlükler ve sürdürülebilir büyüme ilişkisinin nasıl şekillendiği ve hangi faktörlerin bu ilişkiyi güçlendirdiği hakkında analizlerde bulunmak ve bu konuda politikaların geliştirilmesi için önerilerde bulunarak önemli bir temel sağlamaktadır.

Barro (1996), çalışmasında demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini yaklaşık 100 ülkede 1960-1990 yılları arasındaki verileri kullanarak panel veri seti yöntemiyle analiz etmiştir. Sabit etkiler modeli ve çeşitli regresyon tekniklerini analize dahil etmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni kişi başına reel GSYH büyüme oranı, bağımsız değişkenleri ise demokrasi düzeyi, eğitim seviyesi, enflasyon oranı, hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar, hükümet tüketimi, yatırım oranıdır. Çalışma sonucunda büyümeyi olumlu olarak etkileyen değişkenler hukukun üstünlüğü, serbest piyasa yapısı, düşük kamu harcamaları ve yüksek insan sermayesidir. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda demokrasinin büyüme üzerindeki

etkisinin sınırlı düzeyde olumsuz olduğu gör÷lmüştür. Kişi başına gelir, sağlık ve eğitim gibi yaşam standartlarındaki artışların, siyasi özgürlüğü artırma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca demokrasi ile büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmuştur. Düşük düzeyde demokrasi büyümeyi artırırken, belirli bir seviyenin üzerinde bu etkinin azaldığı gör÷lmüştür.

Grubel (1998), çalışmasında 115 ülkeyi Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne göre incelemiştir. Çalışmada, 1985-1996 yılları arasındaki verileri kullanılarak ülkeler özgürlük düzeylerine göre beş gruba ayrılmıştır. Her grup için kişi başına gelir ve büyüme oranları analiz edilmiştir. Elde edilen bulguların, ekonomik özgürlüğün gelir düzeyini, büyüme oranlarını, işsizlik oranlarını ve insani gelişim göstergelerini olumlu etkilediği ortaya koymuştur. Analizler grafiklerle desteklenmiş ve ekonomik özgürlüğün insan refahı üzerinde güçlü bir belirleyici olduğu gör÷lmüştür.

Tavares ve Wacziarg (2001), çalışmalarında 1970-1989 yıllarına ait verileri kullanarak, demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada çok sayıda ülkeyi kapsayan panel veri kullanılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni kişi başına reel GSYH büyüme oranı, kontrol değişkenleri ise demokrasi düzeyini yansıtan endeksler ile eğitim, yatırım oranı, hükümet harcamaları ve gelir eşitsizliğidir. Analiz yöntemi olarak sabit etkiler modeli ve araç değişkenler yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma sonucunda demokrasinin doğrudan büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğu, buna rağmen eğitim ve yatırım gibi kanallar aracılığıyla büyümenin dolaylı olarak pozitif yönde etkilendiği gözlemlenmiştir.

Bengoa ve Robles (2003), çalışmalarında 1970-1999 yıllarında 18 Latin Amerika ülkesi ile panel veri analizi kullanarak, ekonomik özgürlük, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın yapıldığı ülkelerde ekonomik özgürlüğün DYY girişlerini olumlu yönde etkilediğini ve DYY' nin de ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini, bu sürecin teknoloji transferi ve verimlilik artışı gibi mekanizmalarla gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca DYY' nin gelişmekte olan ülkelerde teknoloji transferi ve verimlilik artışı gibi faydalar sağladığı gözlemlenmiştir. Ancak, bu faydaların elde edilebilmesi için ev sahibi ülkelerde belirli bir düzeyde insan sermayesi, ekonomik istikrar ve piyasa liberalizasyonunun gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Weede (2006), çalışmasında 1980-2000 yıllarında, 102 ülkeyi kapsayan panel veri analizi ile ekonomik özgürlük ve kalkınma ilişkisini incelemiştir. Çalışmada çoklu regresyon analizleri uygulanmış ve ekonomik özgürlük düzeyi, ekonomik özgürlükteki değişim, kişi başına gelir düzeyi, ortalama zeka düzeyi, tropikal konum ve kıyı nüfusu değişkenleri farklı model versiyonları üzerinden test edilmiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik özgürlük düzeyinin büyüme üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğunu, insan sermayesi göstergesi ve kıyıya yakın nüfusun etkilerinin olumlu, tropikal konumun ise olumsuz etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Williamson ve Mathers (2011), çalışmalarında 1970–2004 yılları arasında 141 ülkeye ait verilerle ekonomik özgürlük, kültür ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmada bağımlı değişken kişi başı reel GSYH büyüme oranı, bağımsız değişkenler ekonomik özgürlük ve kültür, kontrol değişkenleri olarak; başlangıç kişi başı gelir düzeyi, yatırım oran, nüfus artış hızı, şehirleşme oranı, yüzölçümü, eğitim, coğrafi konum, hukuki miras kullanılmıştır. Analiz sonucunda ekonomik özgürlük ve kültür, büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip çıkmıştır; ancak ekonomik özgürlük, kültüre kıyasla çok daha güçlü ve istatistiksel olarak daha tutarlı bir belirleyicidir ve etki düzeyleri ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre de değişim göstermiştir.

Akıncı vd. (2013), ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1995 – 2012 döneminde 50’si gelişmiş, 71’i gelişmekte olan ve 23’ü de azgelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke için panel veri ve zaman serisi analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Haldane – Hall Yakınsama Analizi ile de azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ekonomik özgürlükler bakımından yaklaşıp yaklaşmadıkları araştırılmıştır. Analiz bulguları; ekonomik özgürlüklerin, gelişmiş ülkelerde büyümeye olan katkısını daha sınırlı bulurken gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlüklerin istatistiksel olarak daha anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir

Cebula vd. (2014), çalışmalarında 2003-2009 yıllarında 23 OECD ülkesine ait; reel GSYİH büyüme oranı, ekonomik özgürlük endeksi, kamu harcamaları, vergi yükü, ticaret serbestliği ve kurumsal kalite değişkenleriyle panel veri ve regresyon analizi kullanarak, ekonomik özgürlük ve kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda ekonomik özgürlüğün ve kurumsal kalitenin; enerji, Ar-Ge ve altyapı yatırımlarını doğrudan teşvik ettiği ve pozitif etkilediği belirlenmiştir. Özellikle, yüksek düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip ve güçlü düzenleyici çerçevelere

sahip ülkelerin, enerji sektöründe daha fazla yatırım çektiği ve bu yatırımların sürdürülebilir enerji altyapısının gelişimine katkı sağladığı bulunmuştur.

Kangallı vd. (2016), tarafından yapılan çalışmada, 2011 yılına ait verilerle OECD üyesi ülkeleri ekonomik özgürlük endeksi verilerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada K-Ortalamalar ve Wards yöntemleriyle analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında devletin ekonomideki rolü, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakları, para politikasının sağlamlığı, uluslararası ticaret özgürlüğü ve kredi-iş gücü-işletme düzenlemeleri olmak üzere beş temel başlık altında toplanan değişkenler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, ülkeler ekonomik özgürlük düzeylerine göre üç kümeye ayrılmıştır. Birinci kümede İsviçre, Yeni Zelanda ve Kanada gibi yüksek ekonomik özgürlüğe sahip ülkeler, ikinci kümede Almanya, Japonya ve Fransa gibi orta düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip gelişmiş ülkeler, üçüncü kümede ise Türkiye, Meksika ve Macaristan gibi ekonomik özgürlük düzeyi daha düşük, yapısal reform ihtiyacı olan ülkeler sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgularla, ekonomik özgürlüğün sürdürülebilir büyüme, yüksek refah seviyesi ve girişimcilik açısından belirleyici olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Gövdeli (2018), çalışmasında, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye'nin 1995–2016 dönemine ait verilerle nedensellik analizi kullanılarak ekonomik özgürlük, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Hindistan ve Güney Afrika'da ekonomik büyümeden ekonomik özgürlüğe doğru tek yönlü nedensellik; Çin, Güney Afrika ve Türkiye'de turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik; Rusya'da ise turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca, Hindistan'da ekonomik özgürlük ile turizm gelirleri arasında çift yönlü nedensellik, Güney Afrika'da turizm gelirlerinden ekonomik özgürlüğe doğru tek yönlü nedensellik ve Rusya'da hem ekonomik özgürlük hem de turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Analiz sonucunda BRICS ülkelerinde, ekonomik özgürlük düzeyindeki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığını, aynı zamanda turizm gelirlerinin de büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Dam ve Şanlı (2019), çalışmalarında, BRICS ülkeleri için 1995–2016 dönemine ait verileri kullanılarak ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada, ekonomik büyüme, özel sektör iş özgürlüğü, parasal özgürlük, kamu harcamaları, enflasyon ve ticari açıklık gibi değişkenler kullanılarak model tahmin edilmiştir. Panel ARDL yöntemiyle yapılan analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde

ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisi pozitif bulunurken, kamu harcamaları ve enflasyonun etkisi negatif olarak tespit edilmiştir. Bu bulgular, BRICS ülkelerinde ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Amoah vd. (2020), çalışmalarında Afrika'da yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik refah ve ekonomik özgürlükle olan ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma, 1996-2017 yıllarında 32 Afrika ülkesine ait verileri ile yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içindeki payını etkileyen faktörleri panel veri kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları; ekonomik refahın (İnsani Gelişme Endeksi - HDI) artışının, belirli bir noktaya kadar yenilenebilir enerji tüketimini artırdığını, ancak bu noktadan sonra ters bir U şeklinde bir ilişki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu ters U şeklinin dönüşüm noktası 0.79 olarak hesaplanmıştır. Ekonomik özgürlüğün bileşenleri arasında, mülkiyet hakları ve vergi yükünün artışının yenilenebilir enerji tüketimini azalttığı, buna karşın ticaret özgürlüğü ve iş yapma özgürlüğünün artışının yenilenebilir enerji tüketimini artırdığı bulunmuştur. Bu sonuçlar, ekonomik özgürlük unsurlarının yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerinin karmaşık ve bölgesel farklılıklar gösterebileceğini göstermektedir.

Brkić vd. (2021), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 43 Avrupa ülkesini kapsayan bir panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada 1995-2014 yılları arasındaki veriler dinamik panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler kişi başına düşen GSYİH yıllık büyüme oranı, ekonomik özgürlük endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar, yıllık nüfus büyüme oranı, ortaöğretim okullaşma oranı, piyasa açıklığı, kamu harcamaları ve enflasyon oranıdır. Analiz sonunda ekonomik özgürlükteki artışların büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinde Avrupa Birliği üyelik statüsünün etkisinin olmadığı veya sınırlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Riti vd. (2021), çalışmalarında, 1993-2016 yılları arasında yüksek basın özgürlüğüne sahip ülkelerin verilerini kullanarak kurumsal kalite ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi mekânsal panel veri analiz yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma, kurumsal kaliteyi yönetim göstergeleri ile çevresel sürdürülebilirliği ise karbon emisyonları, yenilenebilir enerji kullanımı ve ekolojik ayak izi gibi göstergelerle ölçmektedir. Analiz sonucunda, kurumsal kalitenin çevresel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu, bu etkinin yüksek basın özgürlüğü ortamında daha da güçlendiğini ortaya koymuştur. Bu

bulgu, basın özgürlüğünün kurumsal reformların çevresel politikalar üzerindeki etkisini artıran önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Çalışma, basın özgürlüğünün şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirerek çevresel sürdürülebilirliği desteklediğini ve politika yapıcıların çevresel reformları desteklemek için demokratik kurumları ve medya özgürlüğünü önceliklendirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Mohammadi vd. (2022), çalışmalarında, 2008-2018 yılları 54 ülkeyi kapsayan çok uluslu panel veri seti kullanarak ekonomik özgürlük, girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada öncelikle panel veride mekânsal otokorelasyonun varlığı Moran's I testi ile doğrulanmış, ardından mekânsal gecikme modeli (Spatial Lag Model - SLM) ve mekânsal hata modeli (Spatial Error Model - SEM) kullanılarak mekânsal etkiler dikkate alınmıştır. Bu modellerle hem doğrudan hem de dolaylı (komşu ülkelerden kaynaklanan) etkiler ayrıştırılmıştır. Bulgular, ekonomik özgürlüğün girişimcilik faaliyetlerini teşvik ettiğini, bununla birlikte sürdürülebilir büyümeyi de pozitif yönde etkilediğini göstermiştir.

Alola vd. (2023), çalışmalarında, 2000-2016 yılları arasında G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımı ve ekonomik özgürlük unsurlarının ekolojik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, yenilenebilir enerji unsurlarının ekolojik sürdürülebilirliği artırmada önemli bir rol oynadığını, ancak ekonomik özgürlük unsurlarının bu sürdürülebilirliği olumsuz etkileyerek ekolojik ayak izini artırdığını göstermektedir. Özellikle, hükümet büyüklüğü, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları, uluslararası ticaret özgürlüğü ve düzenlemeler gibi ekonomik özgürlük unsurlarının her biri, ekolojik ayak izini %0,19 ile %0,21 arasında bir oranda artırmaktadır. Buna karşılık, nüfusun ekolojik sürdürülebilirlik üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığı, aksine anlamlı bir şekilde çevresel kaliteyi iyileştirdiği tespit edilmiştir.

Geng vd. (2025), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini küresel ve bölgesel düzeyde incelemiştir. Çalışma, 119 ülkeye ait 2000-2021 dönemini kapsayan verileri kullanarak, ekonomik kurumların karbon emisyonları üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Analizlerde, iki aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ve Lewbel'in iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) teknikleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, ekonomik kurumların küresel düzeyde CO₂ emisyonlarını ortalama %0,9 oranında azalttığını göstermektedir. Ancak, bu etkinin gelir dağılımının alt dilimlerinde sınırlı olduğu, orta dilimlerde ise daha belirgin hale geldiği tespit edilmiştir. Üst gelir dilimlerinde ise ekonomik kurumların CO₂ emisyonlarını

azaltmada daha etkili olduğu görülmüştür. Bölgesel analizler, ekonomik kurumların Avrupa ve Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler ile Kuzey Amerika'da CO₂ emisyonlarını anlamlı şekilde azalttığını; ancak Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da emisyonları artırdığını ortaya koymuştur. Çalışma, ekonomik kurumların çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin bölgesel farklılıklar gösterdiğini ve bu nedenle politika yapıcılarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ekonomik kurumları güçlendirmeye yönelik politikalar geliştirmeleri gerektiğini önermektedir.

Rutar (2025), çalışmasında, 1990-2020 dönemi verilerini kullanarak ekonomik özgürlük reformlarının kadınların ekonomik hakları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışmada, ekonomik özgürlük düzeyi Fraser Enstitüsü ve Heritage Foundation tarafından derlenen ekonomik özgürlük endeksleri aracılığıyla ölçülürken, kadınların ekonomik hakları Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) verilerinden derlenen işgücüne katılım, mülkiyet hakları ve ekonomik karar alma gibi göstergelerle temsil edilmiştir. Metodolojik açıdan, çalışma panel veri seti kullanılarak sabit etkiler ve dinamik panel regresyon teknikleriyle modellenmiş, ayrıca panel birim kök testleri ve eş bütünleşme analizleri ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, büyük ölçekli ve süreklilik arz eden ekonomik özgürlük reformlarının kadınların ekonomik haklarında genel olarak pozitif ve anlamlı iyileşmelere yol açtığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, reformların içeriği ve uygulama biçimi ile ülkeye özgü yapısal faktörlerin, kadınların ekonomik hakları üzerindeki etkide belirleyici olduğu ve bazı durumlarda geçici olumsuzlukların yaşanabileceği sonucuna varılmıştır. Çalışma, ekonomik özgürlük reformlarının kadınların ekonomik katılımının desteklenmesi için eşitlikçi ve kapsayıcı politika tedbirlerinin önemini vurgulamaktadır.

Ünlü (2025), çalışmasında, 1995–2022 dönemine ait verilerle Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye özelinde ekonomik özgürlük ve inovasyon düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Nedensellik ilişkilerini analiz etmek amacıyla panel nedensellik testi uygulanmış; ekonomik özgürlük ile büyüme arasında çift yönlü, patent sayısındaki artıştan büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son aşamada gerçekleştirilen katsayı tahmin analizine göre, hem ekonomik özgürlüğün hem de inovasyonu temsil eden patent başvurularındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, ekonomik özgürlüğün sadece büyümeyi teşvik

etmekle kalmadığını, aynı zamanda büyümenin de özgürlüklerin gelişimine katkı sağladığını; inovasyon ve teknolojik ilerlemenin ise büyümenin sürdürülebilirliğinde kilit rol oynadığını ortaya koyarak, politika yapıcılara bu alanlarda destekleyici düzenlemelere öncelik verilmesi gerektiğini önermektedir.

Literatür incelemesi sonucunda ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye olan etkileri ve sürdürülebilirlik ilişkileri farklı yöntemlerle test edilmiştir. Çalışmalar çoğunlukla ekonomik özgürlüklerin doğrudan büyümeye etkisi incelerken sürdürülebilirlik kısmı göz ardı edilmiştir. Çalışmamızın sunduğu katkı, ekonomik özgürlüklerin yalnızca büyümeyi değil, aynı zamanda ekonomik özgürlük ile çevresel sürdürülebilirlik, sosyal eşitlik ve kurumsal sorumluluk arasındaki bağlantıları inceleyerek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Modele dahil edilen düzenleyici kalite ve insan hakları endeksi ekonomik özgürlüklerin nasıl teşvik edileceği ve sürdürülebilir büyüme hedefleriyle nasıl uyumlu hale getirileceği konusunda çıkarımlar sunmaktır.

4. AMPİRİK ANALİZ

Bu çalışmanın temel amacı, sürdürülebilir büyümenin belirleyicilerinin E7 ve G7 ülke gruplarında ayrı ayrı analiz edilerek böylece hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için karşılaştırmalarının yapılmasıdır. Bu amaçla, ekonomik özgürlükler, insan hakları, düzenleyici kalite, çevresel sürdürülebilirlik, emek, sermaye, karbondioksit salınımı ve ticaret açıklığı gibi faktörlerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkileri panel veri yöntemiyle incelenmiştir. Bu araştırma, değişkenlerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir yaklaşımla, iki ülke grubunun yapısal ayrışmalarını dikkate alarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, 1995–2023 dönemi için hem E7 hem de G7 ülkelerine ait yıllık veriler kullanılarak ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Panel veri yapısı, hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutu içerdiği için, ekonometrik olarak daha anlamlı ve güvenilir sonuçlar elde etmeye imkân sağlamaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı da, söz konusu değişkenlerin etkilerini gruplar arasında analiz ederek, G7 ve E7 ülkelerinde önerilecek politika farklılıklarını ortaya koymak, sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşmada hangi faktörlerin daha etkili olduğu konusunda sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir.

4.1. Model ve Veri Seti

Bu bölümde, araştırmada kullanılan ekonometrik modelin yapısı ve analizde kullanılan veri setinin özellikleri ele alınmaktadır. Veri seti, Dünya Bankası, Heritage Foundation ve V-Dem gibi uluslararası veri tabanlarından toplanmıştır. Çalışmada sürdürülebilir büyüme, kişi başına reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) doğal logaritması ($\ln GDP$) ile temsil edilmektedir. Bağımsız değişkenler ise ekonomik özgürlük endeksi (Özgürlük), insan hakları göstergesi (HRI), düzenleyici kalite (RQE), emek ($\ln Emek$), sabit sermaye ($\ln Sermaye$), karbondioksit emisyonu ($\ln CO_2$) ve ticaret açıklık oranı ($\ln Ticaret$) olarak belirlenmiştir. Çalışmanın modeli, temel olarak Solow (1956) tarafından geliştirilen neoklasik büyüme modeli ile Romer (1990) ve Lucas (1988) tarafından ortaya konan endojen büyüme teorilerinin genişletilmiş bir biçimine dayanmaktadır. Neoklasik modelde ekonomik büyüme; sermaye birikimi, emek arzı ve teknolojik gelişme ile açıklanırken, endojen büyüme modelleri büyümenin uzun dönemli sürdürülebilirliğinin yalnızca fiziki üretim faktörlerine değil, aynı zamanda kurumsal yapı, bilgi birikimi ve ekonomik özgürlükler gibi içsel dinamiklere de bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan değişkenler teorik olarak büyüme sürecinin farklı boyutlarını açıklamaktadır. Modele dahil edilen özgürlük ve insan hakları değişkenleri, sürdürülebilir

büyümenin kurumsal belirleyicilerini temsil etmektedir. Kurumların kalitesi ve bireylerin ekonomik karar alma özgürlüğü, kaynak tahsisini iyileştirerek verimlilik artışı ve sürdürülebilir büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır (Acemoğlu & Robinson, 2012). Düzenleyici kalite, piyasa etkinliğini artırarak girişimciliği ve özel yatırımı teşvik eden bir unsur olarak modelde yer almaktadır (Kaufmann vd., 2011). Modelin üretim faktörleri ayağı ise emek ve sermaye değişkenleriyle temsil edilmiştir. Bu iki değişken Solow modelinin temel bileşenleri olarak ekonomik büyümenin doğrudan girdilerini oluşturmaktadır. Ticaret açıklığı, büyüme ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide dışa açıklığın bilgi ve teknoloji transferi kanalları üzerinden pozitif etkisini test etmek amacıyla eklenmiştir (Grossman & Helpman, 1991). Diğer yandan Co2 emisyonu değişkeni, büyümenin çevresel maliyetini temsil ederek çevresel sürdürülebilirlik boyutunun analiz edilmesine olanak tanımaktadır (Stern, 2004).

Çalışmada kullanılan model, aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

$$\ln GDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{Özgürlük}_{it} + \beta_2 \text{HRI}_{it} + \beta_3 \text{RQE}_{it} + \beta_4 \ln \text{Emek}_{it} + \beta_5 \text{Sermaye}_{it} + \beta_6 \ln \text{Co2}_{it} + \beta_7 \ln \text{Ticaret}_{it} + \varepsilon_{it} \quad \#3.1$$

Burada i ülkeyi, t zamanı temsil etmekte; ε_i ise hata terimini ifade etmektedir. Değişkenlerin doğal logaritmalarının alınması hem ölçek farklılıklarını gidermek hem de yorumlamayı kolaylaştırmak amacıyla tercih edilmiştir. Bu çalışmada sürdürülebilir büyümeyi etkileyen belirleyicilerin verilerine ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1. Analizde kullanılan veriler ve kaynaklar

Değişkenin Kısaltması	Değişken	Kaynak
LnGDP	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD\$)	Dünya Bankası
Özgürlük	Ekonomik Özgürlük Endeksi	Heritage
HRI	İnsan Hakları Endeksi	V-Dem
RQE	Düzenleyici Kalite	Dünya Bankası
LnEmek	Toplam İşgücü	Dünya Bankası
LnSermaye	Brüt Sabit Sermaye (sabit 2015 ABD\$)	Dünya Bankası
LnCo2	Karbondiyoksit salınımı	Dünya Bankası
LnTicaret	Ticaret (%GSYİH)	Dünya Bankası

Çalışmada, gelişmiş ülkeleri temsilen G7 ve gelişmekte olan ülkeleri temsilen ise E7 ülkelerine yer verilmiştir. Her iki ülke grubu da küresel ekonomide önemli bir yere sahiptir. Bağımsız değişkenlerden özgürlük endeksi, 5 temel kategoriye (mülkiyet hakları, hükümet dürüstlüğü, yargısal etkinlik, vergi yükü, devlet harcamaları) ilişkin puanlar, bir dizi alt değişkenden hesaplanır ve ardından eşit ağırlıklandırılıp ortalaması alınarak her ekonomi için genel bir ekonomik özgürlük puanı elde edilir (Heritage, 2024).

Düzenleyici kalite, yönetim göstergelerini özetleyen bir araştırma veri kümesidir ve yönetişimin altı boyutunu ölçer bunlar; Söz hakkı ve hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve şiddet/terörizmin olmaması, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolüdür (World Bank, 2025).

İnsan hakları endeksi; İnsanların hükümet baskısından, siyasi cinayetlerden ve zorla çalıştırılmadan ne ölçüde özgür olduklarını, mülkiyet haklarına sahip olmalarını ve hareket, din, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin ölçümünden oluşur (Our World in Data, 2025).

E7 ve G7, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkeleri temsil eden iki önemli gruptur. 1975 yılında Fransa'nın Rambouillet kentinde Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin katılımıyla G6 olarak temelleri atılan G7, 1976'da Kanada'nın dâhil olmasıyla bugünkü haline ulaşmış; küresel ekonomik istikrar, mali koordinasyon, güvenlik ve iklim politikaları gibi konularda gayri resmi iş birliği platformu olarak faaliyet göstermektedir. Buna karşılık, E7 kavramı 2006 yılında PwC tarafından ortaya atılmış olup, Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri ifade etmektedir. Resmî bir örgütlenmeye dayanmayan E7, yüksek büyüme potansiyeliyle küresel ekonomik güç merkezinin gelişmiş ülkelerden yükselen piyasalara kaymakta olduğuna işaret etmektedir (Bundesregierung, 2024; Esteri, 2024; PwC, 2006).

Tablo 4.2'de ülkeler gruplandırılmış şekilde sunulmuştur.

Tablo 4.2. Analize dâhil edilen gruplar ve ülkeler

G7	E7
ABD	Çin
Almanya	Türkiye
İngiltere	Brezilya
Fransa	Meksika
Japonya	Rusya
İtalya	Endonezya
Kanada	Hindistan

4.2. Metodoloji

Bu çalışmada, veriler hem zaman hem de kesit boyutlarını içerdiğinden panel veri analizi yöntemi seçilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin doğru ve güvenilir bir şekilde incelenmesine olanak sağlaması, gözlem sayısını artırması ve değişkenler arasındaki heterojenliği kontrol altına alması nedeniyle panel veri yöntemi ampirik analiz yaparken tercih edilmektedir (Balgati, 2005).

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı, eğim katsayılarının homojen olup olmadığına dair test ve birim kök testleri yapılmıştır. Sonrasında ise çoklu doğrusal bağlantı (VIF), Wooldridge (otokorelasyon) ve Modified Wald (değişen varyans) testleri ile modelin güvenilirliği test edilmiştir. Bu testlerin sonucunda, yapısal sorunlar dikkate alınarak Driscoll-Kraay ve Beck-Katz (PCSE) tahmincileri ile modeller tahmin edilmiştir.

4.2.1. Panel Veri

Bireyler, ülkeler, firmalar, hane halkları gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerinin, belli bir dönemde bir araya getirilmesine olanak tanımaktadır. Panel veri, N sayıda birim ve her birime karşılık gelen T sayıda gözlemden oluşmaktadır (Tatoğlu, 2024).

Panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad \#3.2$$

$$i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T$$

Burada Y bağımlı değişken, X_k bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametreleri ve u hata terimidir. i alt indisi birimleri, t alt indisi zamanı ifade etmektedir. Panel veri faydaları ve sınırlamaları (Baltagi, 2005);

- Bireysel heterojenliğin kontrol edilmesi. Panel veriler, bireylerin, firmaların, eyaletlerin veya ülkelerin heterojen olduğunu göstermektedir. Heterojenliği kontrol etmeyen zaman serisi ve kesit çalışmaları, önyargılı sonuçlar elde etme riskini taşır.
- Panel veriler daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az doğrusallık, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla verimlilik sağlayarak daha bilgilendirici verilerdir.
- Panel veriler, uyum dinamiklerini daha iyi inceleyebilir. Zaman aralığı yeterince uzunsa, ekonomik politika değişikliklerine uyum sağlama hızına ışık tutabilirler.
- Panel veriler, saf kesit veya saf zaman serisi verilerinde tespit edilemeyen etkileri belirleme ve ölçme konusunda daha başarılıdır.

- Kesit veya zaman serisi verilerine kıyasla daha karmaşık davranışsal modeller oluşturmamıza ve test etmemize olanak sağlar.
- Bireyler, firmalar ve haneler hakkında toplanan mikro panel verileri, makro düzeyde ölçülen benzer değişkenlerden daha doğru bir şekilde ölçülebilir.

4.2.1.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri modellerini analiz ederken, verilerdeki tüm kesit birimlerinin bir şoktan eşit şekilde etkilenip etkilenmediğini kontrol etmek önemlidir. Bu, kesit bağımlılığının olup olmadığını belirlemeye yardımcı olur. Birim kök ve eşbütünleşme testleri seçilirken bu husus dikkate alınmalıdır. Panel verilerle çalışırken kesit bağımlılığı dikkate alınmazsa, analiz sonuçları yanlış ve tutarsız olabilir (Pesaran, 2004).

Yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda başka bir deyişle seride birimler arası korelasyon varsa ikinci kuşak testler önerilir (Tatoğlu, 2024). $T > N$ olduğu durumlarda Breusch-Pagan (1980) LM testi, $T < N$ olduğunda Pesaran (2004) CD testi, N ve T büyük olduğu durumlarda Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) NLM testinin kullanılması uygundur (Sözen & Tufaner, 2020). Breusch-Pagan LM test istatistikleri aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \text{cov}(u_{it}, u_{jt}) = \rho_{ij} = 0 \quad (\text{tüm } t\text{'ler için } i \neq j)$$

iken LM test istatistiği denklem (3.3) olduğu gibi hesaplanır;

$$LM = N \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad \#3.3$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}^2$; i, j kalıntılarının arasındaki korelasyon katsayısıdır.

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\left(\sum_{t=1}^T e_{it}^2 \right) \left(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2 \right)^{1/2}} \quad \#3.4$$

e_{it} , uygun yöntemle her birimden tahmin edilen kalıntılardır.

Pesaran (2004) CD testi, kesitsel bağımlılığı test etmek için ADF regresyonunun tahmininden elde edilen kalıntıları kullanır. Her birimin kendisi dışındaki tüm birimlerle korelasyonu hesaplanır. Hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

$$H_0 = \rho_{ij} = 0$$

$$H_1 = \rho_{ij} \neq 0$$

Burada ρ_{ij} kalıntıların korelasyon katsayısını ifade eder. Pesaran testi, dengeli panel için tanımlanan denklem,

$$CD = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad \#3.5$$

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\left(\sum_{t=1}^T e_{it}^2 \right)^{1/2} \left(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2 \right)^{1/2}} \quad \#3.6$$

Her birimden uygun yöntemle elde edilen kalıntılar gösterilmektedir. T_{ij} hesaplanan gözlem ve korelasyon katsayısıdır. $T_{ij} > 3$ ve N yeterince büyükse bu istatistik normal dağılıma sahiptir.

Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) NLM test istatistikleri aşağıdaki gibidir;

$$NLM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad \#3.7$$

4.2.1.2. İkinci Nesil Birim Kök Testleri

Küreselleşme ve finansal entegrasyon, panel verilerde birimlerin birbirine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Örneğin, bir ülkedeki ekonomik şoklar diğer ülkeleri etkileyebilir. İkinci nesil testler, bu tür veri setlerinde daha doğru sonuçlar sağlar (Baltagi, 2008). Birim kök sıfır hipotezi test edilirken kesit bağımlılığı ciddi sorunlara yol açabilir bu nedenle bu tür bağımlılıklara karşı dayanıklı olan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. İkinci nesil testler, çapraz kesit bağımlılığını ortak faktör modelleri veya kovaryans yapılarıyla ele alır. Bu, test istatistiklerinin sapmasını önler ve yanlış reddetme oranlarını azaltır (Pesaran, 2007). Çapraz kesit bağımlılığı dikkate alınmadığında, birinci nesil testler yanıltıcı sonuçlar verebilir. İkinci nesil testler, bu riski azaltarak modelin güvenilirliğini artırır ve sahte regresyon sorununu önler (Breitung & Pesaran, 2008). Birimler arası korelasyonu yok etmek için Pesaran (2007), Dickey Fuller (CADF) testini geliştirmiştir (Westerlund vd., 2015).

CADF regresyonu (Barbieri, 2009);

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad \#3.8$$

$$H_0 : \rho_i = 0$$

$$H_1 : \rho_i < 0$$

$$(i = 1, 2, \dots, N_i) \quad \text{ve} \quad \rho_i = 0 \quad (i = N_{i+1}, N_{i+2}, \dots, N)$$

CADF t-istatistiği; (Breitung & Pesaran, 2005).

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w Y_{i,-1}}{\hat{\sigma}_i \left(Y_{i,-1}' \bar{M}_w Y_{i,-1} \right)^{1/2}} \quad \#3.9$$

4.2.1.3. Korelasyon Matrisi

Korelasyon matrisi, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkileri ölçmek ve çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) riskini değerlendirmek için temel bir istatistiksel araçtır. Pearson korelasyon katsayısı, iki nicel değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi ölçen istatistiksel bir göstergedir. Katsayı değeri -1 ile +1 arasında değişmekte olup, +1 pozitif, -1 negatif doğrusal ilişkiyi, 0 ise ilişki olmadığını ifade eder. Katsayının mutlak değeri arttıkça değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin gücü artar (Pearson, 1896).

Temel denklem;

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad 3.10$$

Burada x_i ve y_i gözlemler $\bar{x}$ ve $\bar{y}$ ortalamalardır.

4.2.1.4. Varyans Büyütme Faktörü (VIF)

Regresyondaki çoklu doğrusallık, regresyondaki katsayıların standart hatalarını gereksiz yere büyüttüğü için dezavantaj olarak görülmektedir. Çoklu doğrusallığı tahmin etmenin bir yolu, tahmin ediciler korelasyonlu olduğunda tahmini bir regresyon katsayısının varyansının ne kadar arttığını değerlendiren varyans büyütme faktörüdür (VIF). Hiçbir faktör korelasyonlu değilse, VIF'lerin hepsi 1 olacaktır. VIF 1'e eşitse, değişkenler arasında çoklu doğrusallık yoktur, ancak VIF 1'den büyükse, değişkenler kabul edilebilir derecede ilişkili, $5 < \text{VIF} < 10$ ise sorun olabilecek yüksek bir korelasyonu gösterir. $\text{VIF} > 10$

ise, regresyon katsayılarının çoklu doğrusallık nedeniyle zayıf tahmin edildiği varsayılmaktadır (Akinwande vd., 2015). VIF kriteri;

$$VIF_j = \frac{1}{1 - R_j^2} \quad \#3.11$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

4.2.1.5. Wooldridge (Otokorelasyon) Testi

Panel veri modellerinde, hata terimlerinde birinci derece otokorelasyon AR(1) olup olmadığını test etmek için kullanılan etkili bir yöntemdir. Seri korelasyon, zaman serisi bağımlılığından kaynaklanır ve standart hataları şişirerek tahminleri yanlış yapar. Test, özellikle sabit etkiler modellerinde hata terimlerinin zamansal bağımlılığını incelemek için tasarlanmıştır ve uygulamada kolaylık sağlayan bir yaklaşımdır. Testin temel amacı, panel veri modelinin hata terimlerinin seri korelasyon içermediğini belirten sıfır hipotezini (H_0) sınamaktır. Bu çerçevede hipotezler şu şekilde ifade edilir (Drukker, 2003):

H_0 : Hata terimlerinde seri korelasyon yoktur ($\rho = 0$)

H_1 : Hata terimlerinde AR(1) seri korelasyonu vardır ($\rho \neq 0$)

Temel denklem;

$$\hat{u}_{it} = \rho \hat{u}_{i,t-1} + v_{it} \quad \#3.12$$

Burada i birim, t zaman, $\hat{u}_{it}$ i -inci birim için t -inci dönem rezidüeli, ρ seri korelasyon parametresidir.

Test istatistiği;

$$F = \frac{(N(1 - \bar{\rho}^2) - 1)}{(T - 1)(N - 1)} \sim F(1, (T - 1)(N - 1)) \quad \#3.13$$

N : birim sayısı, T zaman periyodu, $\bar{\rho}$: ortalama korelasyon tahmincisidir.

4.2.1.6. Modified Wald (Değişen Varyans) Testi

Panel veri modellerinde, hata terimlerinin grup bazında heteroskedastisite gösterip göstermediğini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Test, sabit etkiler modelinde her bir grup için hata terimlerinin varyanslarının eşit olduğu null hipotezini sınar. Bu, panel veri analizinde model spesifikasyonunun doğruluğunu değerlendirmek için kritik bir adımdır (Laskar & King, 1997).

H_0 : Tüm gruplar için hata terimlerinin varyansları eşittir.

H_1 : En az bir grup için varyanslar farklıdır.

Temel denklem;

$$\sigma_i^2 = \sigma^2 \exp(z_i' \gamma) \quad \#3.14$$

Test istatistiği;

$$W = \frac{(T-1) \sum_{i=1}^N (\hat{\sigma}_i^2 - \bar{\sigma}^2)^2 / \bar{\sigma}^4}{\left[\sum_{i=1}^N \left(\frac{1}{\hat{\sigma}_i^2} \right) - \left(\frac{1}{N} \right) \sum_{i=1}^N (1/\hat{\sigma}_i^2) \right]} \sim X_{N-1}^2 \quad \#3.15$$

Burada $\hat{\sigma}_i^2$ i- inci grubun rezidüeli varyansı, $\bar{\sigma}^2$ ortalamasıdır.

4.2.1.7. Driscoll-Kraay

Panel veri analizinde zaman boyutu T'nin büyük olduğu durumlarda standart hatalar, serisel korelasyon ve özellikle yatay kesit bağımlılığı ihlallerine karşı Driscoll–Kraay (1998) tahmincisi etkili sonuçlar verir. Heteroskedastisiteye karşı dayanıklıdır, $T > N$ durumlarında tercih edilir. Alternatif olarak üretildiği Parks-Kmenta, Beck-Katz tahmincilerinden farklı olarak sadece klasik modelde değil sabit ve tesadüfi etkiler modellerinde de kullanılabilmektedir (Tatoğlu, 2024).

Driscoll-Kray varyans kovaryans matrisi;

$$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1} \hat{S}_T (X'X)^{-1} \quad \#3.16$$

İken $\hat{S}_T$, aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\hat{S}_T = \hat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m) [\hat{\Omega}_j + \hat{\Omega}_j'] \quad \#3.17$$

$m(T)$, gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

$(K+1) \times (K+1)$ boyutlu $\hat{\Omega}_j$ matrisi ise, aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

$$\hat{\Omega}_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta}) h_{t-j}(\hat{\beta})' \quad \#3.18$$

4.2.1.8. Beck-Katz (PCSE)

Beck-Katz (1995), en küçük kareler (EKK) yöntemiyle elde edilen parametre tahminlerini tutarlı ancak verimsiz olarak değerlendirmiş ve bu durumu iyileştirmek amacıyla, EKK standart hatalarını düzelten Beck-Katz yöntemi olarak bilinen bir yaklaşım önermiştir. Beck-Katz (1995), küçük örneklemeler kullanan panel modelleri tahmin ederken Beck-Katz

EKK'nin Kmenta FGLS yaklaşımından daha üstün olduğunu savunmaktadır. Beck-Katz'ın PCSE'si, White'ın (1980) heteroskedastisiteyle tutarlı standart hatalarının doğrudan bir uzantısıdır. Ancak PCSE, verilerin panel yapısını hesaba kattığı için daha iyi performans gösterir (Canarella & Gaparyan, 2008).

Beck-Katz (1995) tahmin için önerdiği aşamalar (Tatoğlu, 2024);

- Model EKK yöntemi ile tahmin edilir.
- β 'ların standart hatalarının doğru tahminleri PCSE kullanılarak tahmin edilir.
- Kalıntıların örneğin AR (1) yapısına sahip olduğu düşünülüyorsa, temel düzeltme yöntemlerinden biri kullanılarak düzeltme yapılır. Bu aşamadan sonra, kalıntılardan panel düzeltilmiş standart hatalar bulunur.

Beck-Katz'ın kullandığı Ω matrisi;

$$\hat{\Omega} = \frac{(E'E)}{T} \otimes I \quad \#3.19$$

Birinci küme için Beck-Katz tahmini;

$$\hat{V}_1^{PCSE} = \begin{pmatrix} \hat{\sigma}_1^2 & 0 & 0 \\ 0 & \hat{\sigma}_2^2 & 0 \\ 0 & 0 & \hat{\sigma}_3^2 \end{pmatrix} \quad \#3.20$$

şeklindedir.

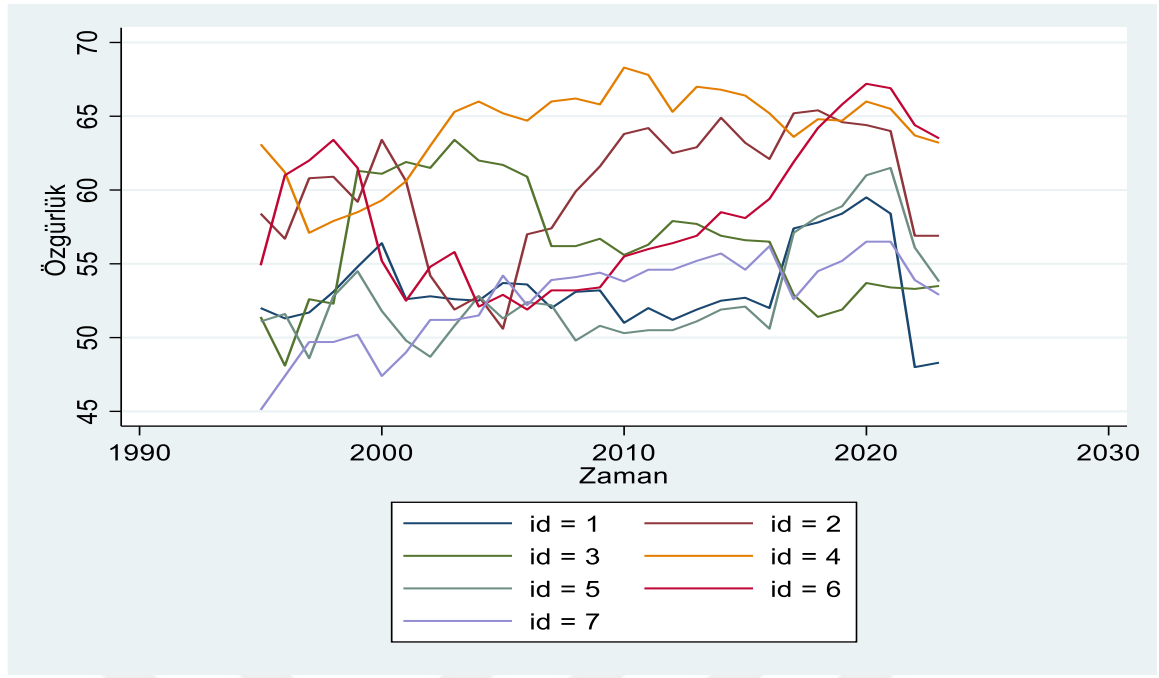
4.3. Ampirik Yöntem ve Bulgular

Bu bölümde, çalışmada yer alan E7 ve G7 ülkelerine ait panel veri analizlerine yer verilmiştir. Uygulanan testlerle önce E7 daha sonra G7 ülkeleri için ayrı ayrı ampirik analizler yapılmış ve yorumlanmıştır.

4.3.1. E7 Ülkeleri için Ampirik Bulgular

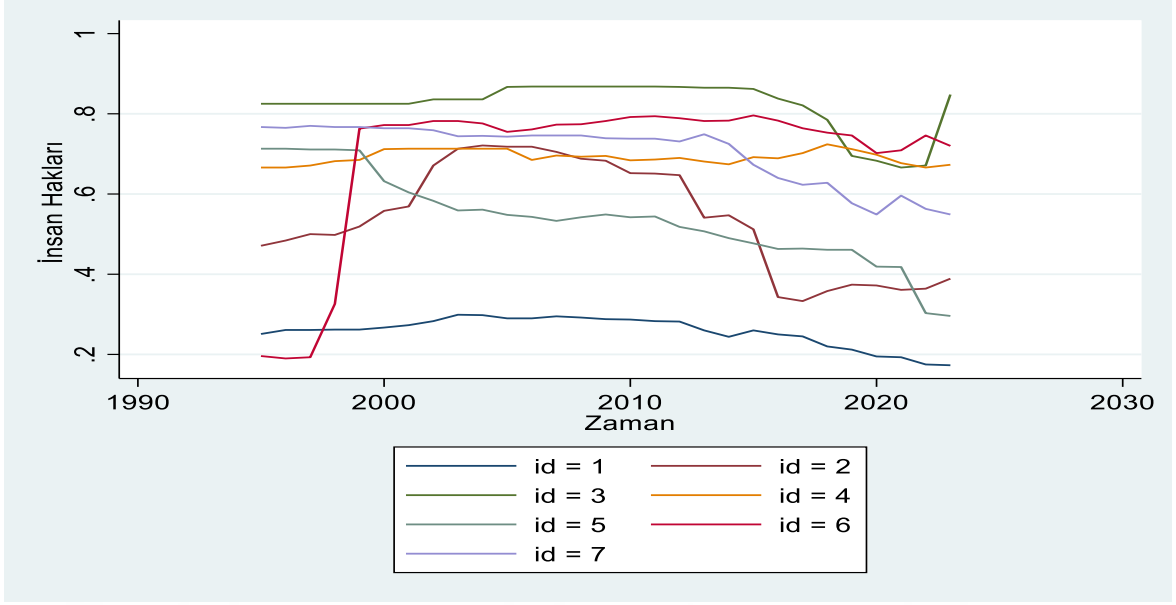
Bu bölümde, E7 ülkelerine ilişkin ampirik bulgulara geçmeden önce, analizde kullanılan temel değişkenlerin (ekonomik özgürlük, insan hakları, düzenleyici kalite ve CO₂ emisyonu) zamansal gelişimini gösteren grafiklere yer verilmiştir.

Grafiklerdeki her çizgi farklı bir ülkeyi (id = 1–7) temsil etmektedir. Bunlar; id=1=Çin, id=2=Türkiye, id=3=Brezilya, id=4=Meksika, id=5=Rusya, id=6=Endonezya, id=7=Hindistan'dır.

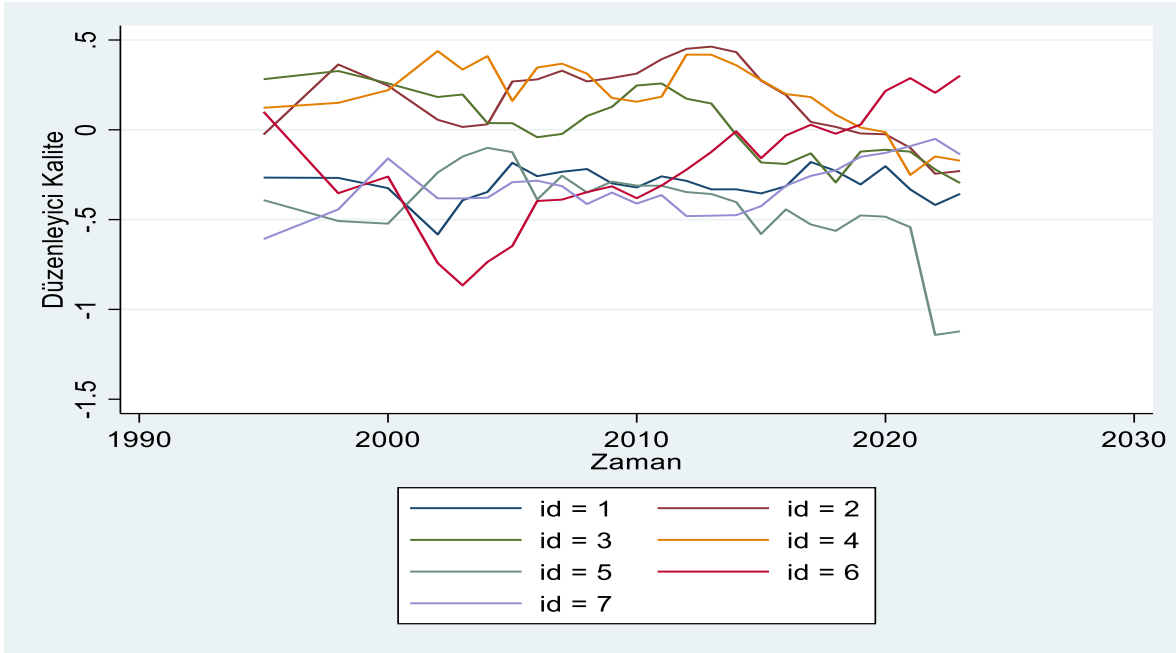
Grafik 4.1. E7 ülkelerinde özgürlük göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.1’de E7 ülkelerinin 1995–2023 yılları arasında özgürlük endeksindeki değişimlerini göstermektedir. Yatay eksen zaman, dikey eksen ise özgürlük puanlarıdır. Verilere göre, Türkiye ve Meksika özgürlük düzeyi diğer ülkelere göre daha yüksek seyretmiş, bu durum demokratik yapıların daha yerleşik olmasına bağlanabilir. Öte yandan, Türkiye ve Çin gibi ülkelerde 2020 sonrası gözlenen sert düşüşler, otoriterleşme eğilimlerinin arttığını göstermektedir. Genel olarak E7 ülkelerinde özgürlük seviyeleri dalgalı, yapısal reformların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir büyüme politikalarının kurumsal zemininin zayıf olduğu gerçeğiyle de örtüşmektedir. Genellikle E7 ülkelerinde özgürlük düzeyleri durağan ya da kısıtlı artış eğilimindedir. Demokratikleşme eğilimi zayıf, değişim ise kırılgan görünmektedir. Grafikteki genel seyir, bu ülkelerde özgürlük alanlarının ekonomik ve siyasi şoklara karşı oldukça hassas olduğunu göstermektedir. Bu kırılganlık, hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları ve ifade özgürlüğü gibi temel alanlardaki kurumsal istikrarsızlıktan kaynaklanmakta ve uzun dönemli reform kapasitesinin sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla özgürlük endeksindeki dalgalanmalar, E7 ülkelerinin demokratik standartları sürdürülebilir kılmakta zorlandığını ve kurumsal dönüşümün büyük ölçüde dönemsel politik dinamiklere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

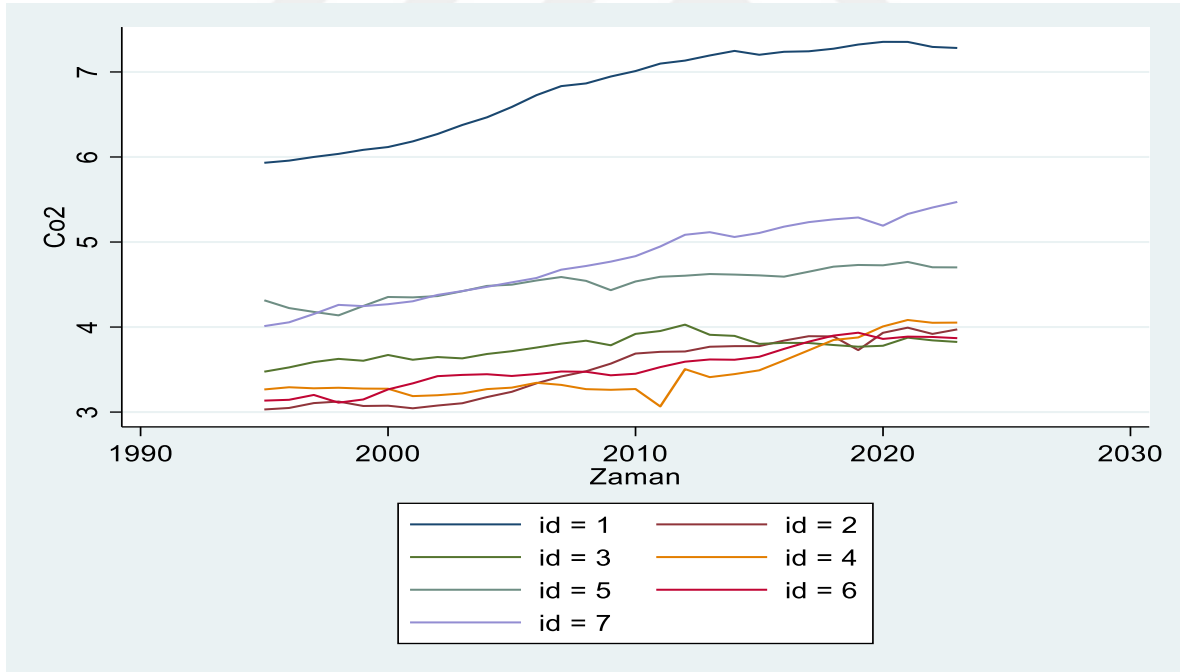
Grafik 4.2. E7 ülkelerinde insan hakları göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.2’ de E7 ülkelerinde insan hakları endeksinde zaman içinde ciddi farklılıklar ve çeşitli kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Özellikle Çin gibi ülkelerde endeksin sürekli düşük kalması, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerde gözlenen gerilemeler, demokratikleşme sürecinin sekteye uğradığına işaret etmektedir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunda zayıf performansların sürdüğünü göstermekte; insan haklarına dair kurumsal kapasitenin ülkeler arasında ciddi oranda farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Grafik 4.3. E7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.3’ te E7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergeleri genel olarak negatif düzeylerde seyretmekte ve zaman içinde anlamlı bir iyileşme eğilimi gözlenmemektedir. Türkiye ve Meksika, düzenleyici kalite açısından en yüksek değerlere sahip ülkelerdir. Rusya, son yıllarda ciddi bir düşüş yaşamış ve 2020 sonrası -1.0’ın altına gerilemiştir. Bu, ciddi bir kurumsal erozyona ya da ekonomik düzenleme mekanizmalarının zayıflamasına işaret eder. Endonezya zaman içinde dalgalı bir yapı sergilemekte, genel olarak negatif bölgede kalmaktadır. Bu durum, düzenleyici çerçevenin istikrarsız olduğunu ve güvenilir piyasa mekanizmalarının zayıf işlediğini düşündürmektedir. Genellikle E7 ülkelerinin çoğunda düzenleyici kalite göstergesi negatif düzeyde seyretmiş, bu da ekonomik aktörler için güvenli ve şeffaf bir düzenleyici ortamın yeterince tesis edilemediğini göstermektedir. Ülkelerde yaşanan keskin düşüşler, kurumsal kalitenin zayıfladığını ve ekonomik karar alıcılar için belirsizliğin arttığını göstermektedir. Düzenleyici mekanizmaların kalitesi, yatırım ortamı, dış ticaret güvenliği ve sürdürülebilir büyüme açısından belirleyici bir unsur olduğundan, bu kırılganlıklar E7 ülkelerinin ekonomik performansını doğrudan etkiler.

Grafik 4.4. E7 ülkelerinde Co2 göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.4’ te E7 ülkelerinde, E7 ülkelerinde karbondioksit emisyonlarının zaman içinde istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Çin, en yüksek ve sürekli artan karbondioksit emisyonlarına sahiptir. Özellikle 2000 sonrası Co2 emisyonları hızla artan bir yükselişe geçmiştir. Bu da enerji yoğun büyümenin çevre üzerindeki baskısını göstermektedir.

Brezilya ve Hindistan, ikinci en yüksek karbondioksit emisyon değerlerine sahip ülkelerdir. Bu ülkelerde de 1995 sonrası karbondioksit emisyon oranı sürekli biçimde artmıştır. Türkiye, Meksika ve Endonezya gibi ülkeler, görece daha düşük karbondioksit emisyonlarıyla dikkat çekse de bu ülkelerde de artış eğilimi gözlemlenmektedir. Tüm E7 ülkelerinde karbondioksit emisyonu genel olarak artış göstermiş, bu da sürdürülebilir büyümenin çevresel boyutunda ciddi zorluklar yaşandığını işaret etmektedir. Özellikle Çin gibi sanayileşmiş ekonomilerde bu artış belirgin şekilde yüksek olup, çevresel sürdürülebilirlik açısından ciddi riskler taşımaktadır.

Bu bölümde, E7 ülke grubuna ait değişkenlerin temel dağılım özellikleri istatistiksel ölçütlerle incelenmiştir. Ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerin yanı sıra çarpıklık ve basıklık gibi dağılım yapısı da analiz edilmiştir.

Tablo 4.3. E7 ülkeleri tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Çarpıklık	Basıklık
LnGDP	8.5055	0.8054	6.4308	9.5965	-0.9105	2.6470
Özgürlük	56.8429	5.4052	45.1	68.3	0.3301	1.9918
HRI	0.6061	0.1997	0.173	0.868	-0.7311	2.2634
RQE	-0.1245	0.3117	-1.1420	0.4630	-0.1196	2.7790
LnEmek	18.5938	1.1203	16.9090	20.4763	0.4458	1.9588
Sermaye	6.54e+11	1.36e+12	-8.37e+11	7.01e+12	3.2017	12.7827
LnCo2	4.3306	1.1625	3.0311	7.3543	1.3067	3.7766
LnTicaret	3.7895	0.3420	2.7496	4.5663	-0.7038	3.3928

Tablo 4.3’de tanımlayıcı istatistikler analizde kullanılacak değişkenlerin temel özelliklerini göstermektedir. LnGDP değişkeninin çarpıklık değeri negatif olup dağılımın sola çarpık olduğunu göstermektedir bu da bazı ülkelerin kişi başına gelir düzeyinin ortalamadan oldukça altında kaldığını göstermektedir. Standart sapmanın yüksek olmaması, ülkeler arası gelir düzeylerinin farklılık göstermediğini, dengeli denebilecek şekilde dağıldığını ortaya koymaktadır. Pozitif çarpıklığa sahip olan Özgürlük değişkeni fazla sayıda ülkenin özgürlük seviyesinin ortalamadan düşük olduğunu gösterir. Negatif çarpıklık, HRI değişkeninin genel olarak düşük değerlerde yoğunlaştığını gösterir. Düzenleyici kalite negatif çarpıklık söz konusu olup dağılım büyük ölçüde simetrik. Pozitif çarpıklık, daha

fazla sayıda ülkenin iş gücü arzının ortalamanın altında kaldığını; bazı ülkelerde ise iş gücü seviyesinin oldukça yüksek olduğunu gösterir. Bazı ülkelerde sermayenin olağan dışı yüksek olduğunu, dağılımın oldukça dengesiz olduğunu ve ortalamanın bu uç değerlerden ciddi şekilde etkilendiğini gösterir. Karbondioksit emisyonunda meydana gelen pozitif çarpıklık, çoğu ülkenin düşük düzeyde karbondioksit emisyonuna sahip olduğunu gösterir. LnTicaret negatif çarpıklık, ülkelerin büyük bölümünün yüksek ticaret açıklıklarına sahip olduklarını gösterir.

Panel veri setindeki ülkeler arasında ortak şoklar veya dışsallıkların etkisini tespit edebilmek amacıyla, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir.

Tablo 4.4. E7 ülkeleri yatay kesit bağımlılığı testleri

Test	İstatistik	p-değeri
LM	45.74	0.0014
LM adj	3.201	0.0014
LM CD	-0.8606	0.3894

Tablo 4.4'te görüldüğü üzere; Breusch-Pagan (1980) LM ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM adj testlerinde p değeri ($0.0014 < 0.05$) olduğu için H_0 reddedilir. Bu durum E7 ülkeleri arasında yatay kesit bağımlılığı olduğunu, ülkelerin birbirinden tamamen bağımsız hareket etmediğini, ortak dışsal şoklardan etkilendiklerini ve yapısal benzerlikler olduğunu göstermektedir. Pesaran (2004) CD testinde p değeri $0.3894 > 0.05$ olduğundan H_0 reddedilemez. LM ve LM adj testleri açık bir şekilde yatay kesit bağımlılığı verirken LM CD testi küçük örneklem büyüklüğünden dolayı daha az duyarlıdır. Elde edilen bulgular, yatay kesit bağımlılığının mevcut olabileceğine işaret ettiğinden, devamında eğim katsayılarının homojen olup olmadığını değerlendirmek üzere Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen eğim homojenliği testi uygulanmıştır.

Tablo 4.5. E7 ülkeleri eğim homojenliği testi (Pesaran - Yamagata)

Test	İstatistik	p-değeri
Delta	7855.031	0.000
Adj. Delta	9704.432	0.000

Tablo 4.5'de görüldüğü üzere; p değeri her iki testte de ($0.000 < 0.05$) olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Ülkeler arasında eğim katsayılarının heterojen olduğu görülmüştür.

Çalışmanın bu aşamasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için ikinci nesil birim kök testleri ile devam edilecektir.

Tablo 4.6. E7 ülkeleri birim kök testleri (Pesaran – CADF)

Değişken	t-bar	p-değeri
LnGDP	-2.272	0.081
Özgürlük	-2.021	0.238
HRI	-1.518	0.745
RQE	-1.610	0.659
LnEmek	-1.452	0.799
Sermaye	-2.689	0.006
LnCo2	-1.825	0.430
LnTicaret	-1.690	0.575

Tablo 4.6’da görüldüğü üzere; Modelde yalnızca Sermaye değişkeni $0.006 < 0.05$ olduğundan durağan ve birim kök içermezken diğer tüm değişkenler %5 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğu için H_0 reddedilemez. Bu sonuçlar, modelde kullanılan çoğu değişkenin birim kök içerdiğini ve fark alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4.7. E7 ülkeleri farkı alınmış serilerin birim kök sonuçları

Değişken	t-bar	p-değeri
D.LnGDP	-2.478	0.025
D.Özgürlük	-3.577	0.000
D.HRI	-2.774	0.003
D.RQE	-2.755	0.003
D.LnEmek	-2.707	0.005
Sermaye	-2.689	0.006
D.LnCo2	-3.118	0.000
D.LnTicaret	-3.729	0.000

Tablo 4.7’de Sermaye hariç diğer bütün değişkenler durağan olmadığı için farkı alınmıştır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) riskini önceden tespit edebilmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.8. E7 ülkeleri korelasyon matrisi

	LnGDP	Özgürlük	HRI	RQE	LnEmek	Sermaye	LnCo2	LnTicaret
LnGDP	1.0000							
Özgürlük	0.4234	1.0000						
HRI	-0.1406	0.1082	1.0000					
RQE	0.4199	0.6120	0.2713	1.0000				
LnEmek	-0.5772	-0.4923	-0.3400	-0.5140	1.0000			
Sermaye	0.1478	-0.1940	-0.5853	-0.1765	0.5924	1.0000		
LnCo2	-0.1127	-0.4114	-0.6730	-0.4498	0.8234	0.8080	1.0000	
LnTicaret	0.1506	0.3053	-0.2812	-0.1019	-0.2358	-0.0925	-0.0469	1.0000

Tablo 4.8’de görüldüğü üzere; Özgürlük ile LnGDP (+0.4234) pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır. Ekonomik özgürlüğün artması büyüme eğilimini artırıyor olabilir. RQE ile LnGDP (+0.4199) arasında anlamlı bir paralellik gözlemleniyor. LnEmek ile LnGDP arasında negatif ve güçlü ilişki var. Bu durum, büyümenin sermaye ve teknoloji kaynaklı olduğu ya da emek verimliliğinin düşük olduğu anlamına gelebilir veya E7 ülkelerinde emek artışı büyümeyi desteklemiyor olabilir. Sermaye ile LnGDP (+0.1478) arasında düşük ama pozitif korelasyon vardır. Sermayenin büyümeyi destekleyici rolü vardır. LnCO₂ ile LnGDP (-0.1127) negatif ilişki var, bu da CO₂ salımıyla büyümenin doğrudan orantılı olmadığını gösteriyor. Ancak regresyonda CO₂ ’nin pozitif ve anlamlı olması diğer değişkenler sabitken etkisinin fark edildiğini gösterir. LnTicaret ile LnGDP (+0.1506) ticaret açıklığıyla büyüme arasında zayıf derecede pozitif ilişki olduğunu ancak E7 ülkelerinde ticaretin açıklığının büyümeyi doğrudan ve güçlü biçimde etkilemediği anlaşıyor.

Dikkate alınacak korelasyonlar: LnEmek – LnCO₂ (+0.8234) emeğin yüksek olduğu ülkelerde karbondioksit emisyon oranları da yüksektir. LnEmek – Sermaye (+0.5924) üretim faktörleri birbirini destekliyor ve artma eğiliminde. Sermaye – LnCO₂ (+0.8080) sermaye oranının yüksek olduğu ülkelerde karbondioksit emisyonunda yüksektir. Özgürlük–RQE (+0.6120) düzenleyici kalite ve özgürlükler birlikte gelişiyor.

Korelasyon analizi sonrasında, çoklu doğrusal bağlantı probleminin daha derinlemesine incelenebilmesi amacıyla Varyans Büyütme Faktörü (VIF) testi uygulanmıştır.

Tablo 4.9. E7 ülkeleri VIF analizi

Değişken	VIF	1/VIF
LnCo2	10.49	0.095329
LnEmek	4.99	0.200310
Sermaye	3.46	0.289054
HRI	2.76	0.362637
RQE	2.28	0.438252
Özgürlük	2.15	0.464389
LnTicaret	1.62	0.616932
Mean VIF	3.97	

Tablo 4.9’da görüldüğü üzere; Modelde sadece LnCo2 değişkeninin değeri ($VIF > 10$) istenilen değerden yüksektir. Diğer değişkenlerin, (Özgürlük, Sermaye, LnEmek, RQE, HRI, LnTicaret) değerleri genel olarak $VIF < 5$ olduğu için çoklu doğrusal bağlantı yoktur veya kabul edilebilir düzeydedir. Ortalama VIF değerinin 3.97 olması modelin genelinde çoklu doğrusal bağlantı olmadığını, modelde bağımsız değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olmadığını gösterir.

Regresyon tahminlerinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, panel veri yapısında birim içi otokorelasyonun varlığı Wooldridge testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4.10. E7 ülkeleri wooldridge (otokorelasyon) testi

İstatistik	p-değeri
F=22.188	0.0033

Tablo 4.10’da görüldüğü üzere; p değeri = 0.0033 < 0.01 olduğundan %1 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir. Bu da birinci derecede otokorelasyonun var olduğunu göstermektedir. Tahmin sonuçlarının geçerliliğini artırmak adına panelde değişen varyans sorununun tespit edilmesi için Modified Wald testi uygulanmıştır.

Tablo 4.11. E7 ülkeleri modified wald (değişen varyans) testi

İstatistik	p-değeri
chi ² =254.60	0.0000

Tablo 4.11’de görüldüğü üzere; $p < 0.01$ olduğundan değişen varyans problemi vardır. %1 anlamlılık düzeyinin altında kalması modelde heteroskedastisite olduğunu, başka bir deyişle hata teriminin varyansının sabit olmadığını gösterir.

Modelde tespit edilen otokorelasyon ve heteroskedastisite sorunları nedeniyle, bu bozulmaların etkisini minimize eden robust tahminciler olan Driscoll-Kraay ve PCSE kullanılmıştır. LnCo2 değişkeninin VIF değeri ($VIF > 10$) olduğu için, Driscoll Kray (1) ve PCSE (1) modellerine dahil edilip, Driscoll Kray (2) ve PCSE (2) modellerine dahil edilmemiştir.

Tablo 4.12. E7 ülkeleri Driscoll-Kraay ve PCSE birinci fark modelleri sonuçları

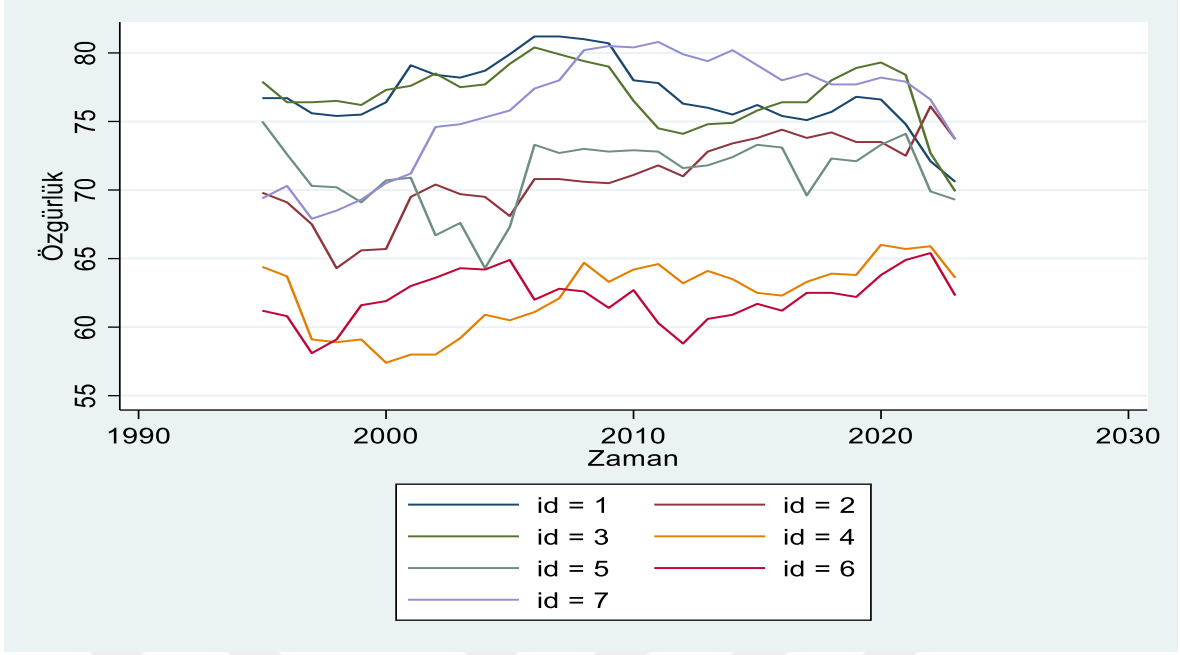
Değişken	Driscoll-Kraay (1)	Driscoll-Kraay (2)	PCSE (1)	PCSE (2)
D.Özgürlük	-0.0013168 (0.141)	-0.001148 (0.184)	-0.00132 (0.261)	-0.0011485 (0.379)
D.HRI	-0.08121 (0.359)	-0.08919 (0.373)	-0.0812146 (0.139)	-0.0891913 (0.154)
D.RQE	0.04790 (0.001)	0.068227 (0.000)	0.047903 (0.045)	0.0682272 (0.011)
D.LnEmek	0.42657 (0.254)	0.449866 (0.173)	0.42672 (0.012)	0.449866 (0.010)
Sermaye	8.55e-15 (0.000)	8.67e-15 (0.000)	8.55e-15 (0.000)	8.67e-15 (0.000)
D.LnCo2	0.2311969 (0.015)	—	0.231196 (0.000)	—
D.LnTicaret	-0.0175113 (0.631)	-0.00554 (0.903)	-0.0175113 (0.479)	-0.0055424 (0.845)
Cons	0.0151414 (0.054)	0.0218331 (0.009)	0.0151414 (0.002)	0.0218331 (0.000)

Tablo 4.12’de görüldüğü üzere; Her iki yöntem ve modelde de ekonomik özgürlük değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durum, kısa vadede ekonomik özgürlükteki değişimlerin ekonomik büyüme üzerinde net bir etkisi olmadığını göstermektedir. HRI değişimin katsayısı her iki yöntemde de negatiftir. Düzenleyici kalite değişkeni her iki yöntemde de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Böylece düzenleyici kalitedeki 1 birimlik artış kişi başı geliri Driscoll-Kraay model (1)’e göre 0.04 lük artışa neden olmaktadır PCSE tahmincisi model (1)’e göre de sonuç aynıdır. Emek girdisinin etkisi PCSE modellerinde istatistiksel olarak anlamlıdır, ancak Driscoll-Kraay modellerinde anlamlı değildir. Sermaye değişkeni tüm modellerde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Driscoll-Kraay modelinde karbondioksit emisyonu pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ticaret açıklığı değişkeni tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır bu da E7 ülkelerinde dış ticaretteki kısa dönemli değişimlerin sürdürülebilir büyüme üzerinde güçlü etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Düzenleyici kalite, sermaye ve karbondioksit emisyonu büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etki gösteren değişkenlerdir. Emek, sadece PCSE modelinde istatistiksel olarak anlamlı çıkarken, özgürlük, insan hakları ve ticaret açıklığı değişkenleri her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.3.2. G7 Ülkeleri İçin Ampirik Bulgular

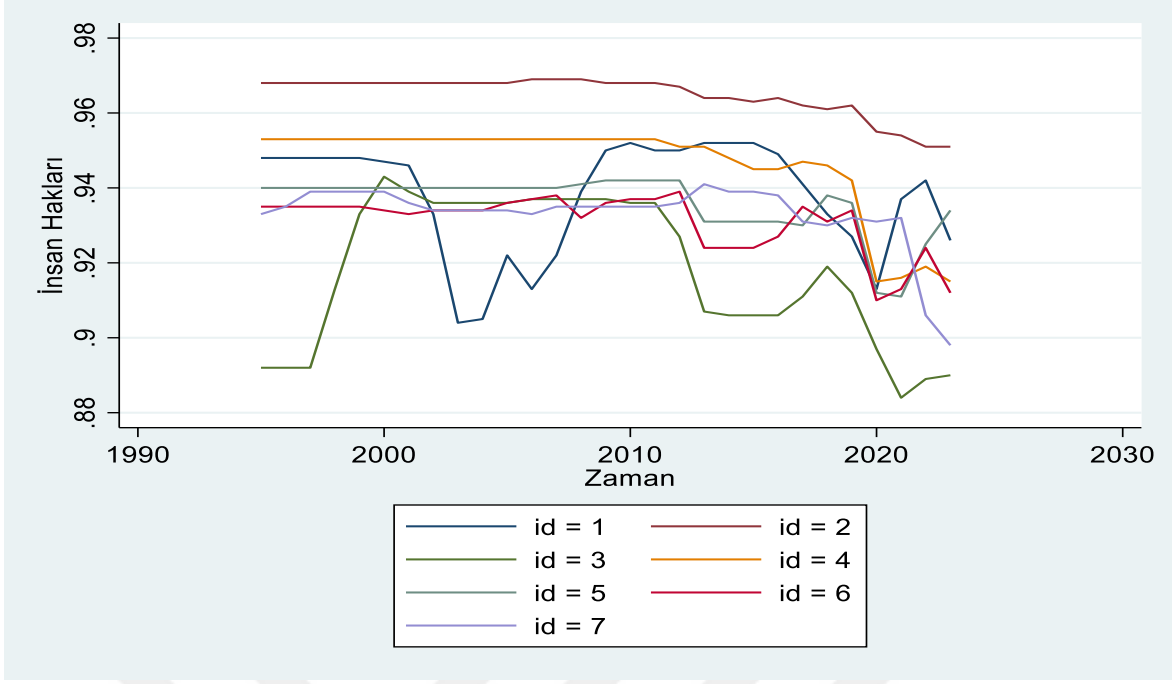
Bu bölümde, G7 ülkelerine ilişkin ampirik bulgulara geçmeden önce, analizde kullanılan temel değişkenlerin (ekonomik özgürlük, insan hakları, düzenleyici kalite ve CO₂ emisyonu) zamansal gelişimini gösteren grafiklere yer verilmiştir.

Grafiklerde her çizgi farklı bir ülkeyi (id = 1–7) temsil etmektedir. Bunlar; id=1=ABD, id=2=Almanya, id=3=İngiltere, id=4=Fransa, id=5=Japonya, id=6=İtalya, id=7=Kanada’dır.

Grafik 4.5. G7 ülkelerinde özgürlük göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.5’de G7 ülkelerinin 1995–2023 yılları arasında özgürlük endeksindeki yıllık değişimlerini göstermektedir. Yatay eksen zaman, dikey eksen ise özgürlük puanlarıdır. ABD, İngiltere ve Kanada uzun yıllar boyunca 75–80 bandında seyrederek oldukça yüksek özgürlük skorlarına sahip ülkelerdir. Bu ülkeler güçlü demokratik geleneklere ve kurumsal yapılara sahiptir. Almanya ve İtalya, 60–65 bandında kalarak görece daha düşük özgürlük seviyelerine sahiptir. Ancak bu ülkelerde bile veriler, E7 ülkelerine kıyasla çok daha yüksek düzeydedir. Genel olarak G7 ülkeleri, yüksek ve istikrarlı özgürlük skorları ile dikkat çekmektedir. Bu durum sürdürülebilir kalkınma açısından güçlü kurumsal zeminlere işaret eder. Grafiğin genel görünümü, söz konusu ülkelerde özgürlük alanlarının zaman içinde büyük ölçüde istikrarlı kaldığını ve demokratik kurumların şoklara karşı dirençli olduğunu göstermektedir. Bu istikrar, hukukun üstünlüğünün yerleşik olması, medya özgürlüğünün korunması ve yönetim kalitesinin yüksekliği gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla G7 ülkeleri, özgürlük göstergeleri bakımından yalnızca yüksek skorlar sunmakla kalmamakta; aynı zamanda sürdürülebilir büyüme politikalarının gerektirdiği kurumsal sürekliliği ve öngörülebilirliği de sağlamaktadır.

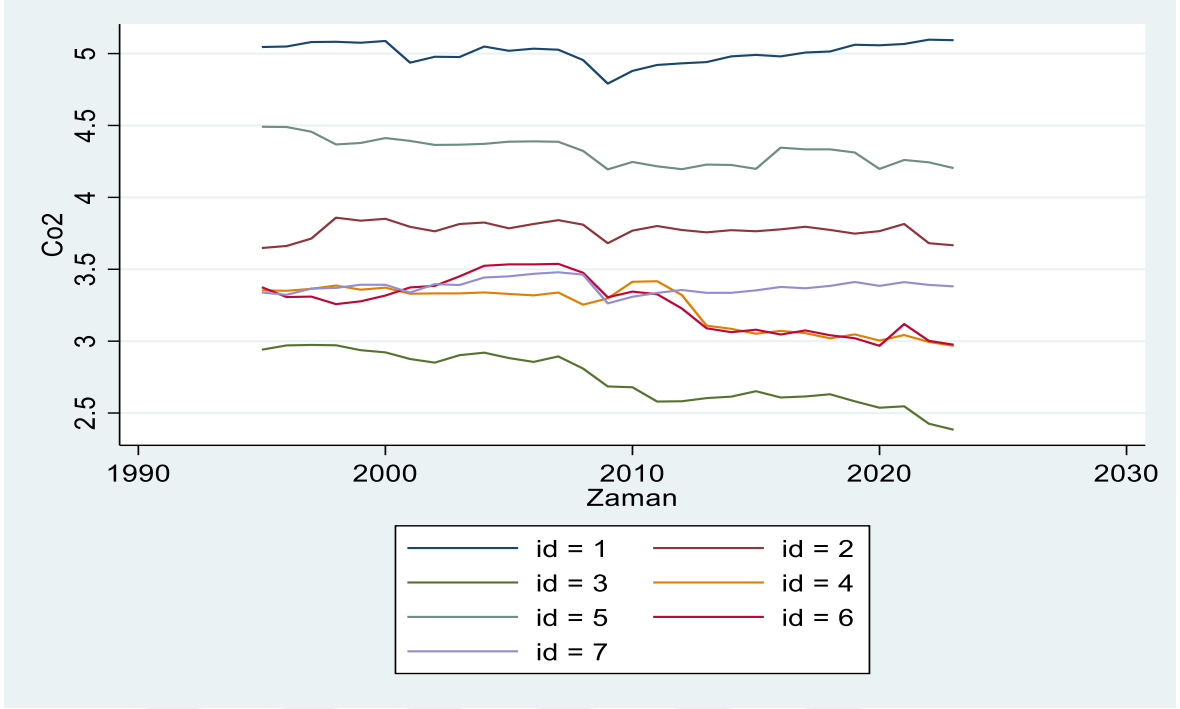
Grafik 4.6. G7 ülkelerinde insan hakları göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.6’da G7 ülkelerinin 1995–2023 yılları arasında insan hakları endeksindeki değişimlerini göstermektedir. Almanya, en yüksek insan hakları performansına sahip ülkedir. 1995’ten sonra 0.96–0.98 aralığında oldukça stabil bir şekilde ilerlemiştir. Diğer ülkeler (Fransa, Japonya, Kanada) 0.92–0.95 arasında değişen değerlerde seyretnmiştir. Bu durum, G7 ülkelerinin insan hakları uygulamalarında genel olarak yüksek standartlara sahip olduğunu gösterir. ABD ve İngiltere, zaman içinde daha fazla dalgalanma sergilemektedir. Bu ülkelerde belirli dönemlerde insan haklarında kısmi gerilemeler yaşanmış olabilir. 2020 sonrası birkaç ülkede kısmi düşüş gözlenmektedir. Bu durum küresel krizler nedeniyle hak ve özgürlüklerde geçici kısıtlamalara işaret eder. Bu çerçevede G7 ülkelerinin genel eğilimi yüksek standartlara işaret etse de, özellikle ABD ve İngiltere’deki dönemsel kırılmalıklar grafik üzerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalanmaların arka planında yönetim değişiklikleri, güvenlik önceliklerindeki dönüşümler veya küresel şoklara karşı geliştirilen politika tepkileri yer alabilir. Ayrıca Almanya’nın istikrarlı yapısı, kurumsal kapasitenin güçlü olmasının insan hakları göstergelerine pozitif yansıdığına dair önemli bir örnek sunmaktadır. 2020 sonrası hafif gerileme eğilimi, pandemi döneminde uygulanan kısıtlamaların hak ve özgürlük alanlarını kısa süreli daraltmış olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla grafik, G7 ülkelerinde yapısal olarak güçlü bir insan hakları çerçevesi bulunsa da her ülkenin iç dinamiklerine bağlı belirli dönemsel farklılaşmalar yaşandığını ortaya koymaktadır.

Grafik 4.7. G7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.7’de G7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergeleri verilmiştir. ABD, İngiltere ve Kanada, 1.5–2.0 aralığında istikrarlı ve yüksek düzenleyici kaliteye sahiptir. Bu ülkelerde kurumsal kapasite güçlüdür ve politika üretme süreçleri güven vermektedir. İtalya, diğer G7 ülkelerine kıyasla daha düşük performans sergilemiştir. Zaman içinde 0.5–1.0 arasında değişen değerlerle daha kırılgan ve dalgalı bir seyir izlemektedir. Japonya ve Fransa, orta düzeyde fakat görece istikrarlı bir yapıya sahiptir. Değerleri 1.0–1.3 aralığında seyretmektedir. Genel olarak G7 ülkelerinde düzenleyici kalite göstergeleri, piyasa ekonomisinin etkin işleyişini, yatırım ortamının güvenilirliğini göstermektedir. Grafik aynı zamanda G7 ülkelerinde kurumsal çerçevenin uzun yıllara yayılan deneyimle pekiştiğini ve düzenleyici süreçlerde öngörülebilirliğin yüksek olduğunu göstermektedir. ABD, İngiltere ve Kanada’nın üst bantta yer alması, bu ülkelerin yatırımcı güvenini destekleyen istikrarlı bir düzenleyici ortam sunduğunu kanıtlar niteliktedir. Buna karşılık İtalya’nın görece düşük performansı, bürokratik yükler, siyasi istikrarsızlık dönemleri veya yavaş işleyen düzenleyici mekanizmalarla ilişkili olabilir. Japonya ve Fransa’nın orta düzeydeki pozisyonu ise güçlü kurumsal kapasiteye sahip olmakla birlikte reform hızının daha sınırlı olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle grafik, G7 ülkelerinin genel olarak yüksek düzenleyici kaliteye sahip olduğunu ancak ülkeler arasında belirgin yapısal farkların da sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Grafik 4.8. G7 ülkelerinde Co2 göstergesinin zamansal gelişimi

Grafik 4.8’de G7 ülkelerinde, karbondioksit emisyonlarının genel olarak zaman içerisinde düşüş yaşadığı gözlemlenmektedir. ABD, tüm dönem boyunca en yüksek karbondioksit emisyonuna sahip ülkedir. Bu durum, yüksek sanayi üretimi ve enerji tüketimi ile ilişkilidir. İngiltere ve Almanya, üst düzeyde ama zamanla azalan emisyon seviyeleri göstermektedir. Fransa ve İtalya orta düzeyde ve özellikle 2010 sonrası belirgin şekilde azalan karbondioksit emisyonlarına sahiptir. Bu düşüş, enerji verimliliği politikaları, karbon vergileri ve yenilenebilir enerji yatırımlarıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle İngiltere 2005 sonrası istikrarlı bir düşüşle dikkat çekmektedir. G7 ülkeleri genel olarak yüksek bir başlangıç seviyesine sahip olsalar da, özellikle 2010 sonrası dönemde bazı ülkelerde belirgin düşüşler yaşanmıştır. Bu durum, sürdürülebilir büyüme politikalarının çevresel boyutuna yapılan vurgunun arttığını göstermektedir. Karbondioksit emisyonundaki bu farklılıklar, ülkelerin enerji kaynakları, sanayi yapısı ve çevre politikalarındaki ayrışmayı da yansıtmaktadır. Ayrıca, emisyonlardaki uzun dönemli eğilimlerin ülkelerin iklim politikası uygulama hızını ve kapsamını doğrudan yansıttığı söylenebilir. Bu durum, G7 ülkelerinin çevresel sürdürülebilirlik konusunda küresel ölçekte belirleyici aktörler olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu bölümde, G7 ülke grubuna ait değişkenlerin temel dağılım özellikleri istatistiksel ölçütlerle incelenmiştir. Ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerin yanı sıra çarpıklık ve basıklık gibi dağılım yapısı da analiz edilmiştir.

Tablo 4.13. G7 ülkeleri tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Çarpıklık	Basıklık
LnGDP	10.5643	0.1830	10.2881	11.0955	0.7127	2.9279
Özgürlük	70.9099	6.5587	57.4	81.2	-0.3269	1.8765
HRI	0.9381	0.0179	0.884	0.969	-0.5306	3.4392
RQE	1.3464	0.3596	0.4877	2.0433	-0.5192	2.4062
LnEmek	17.5183	0.6722	16.5249	18.9591	0.8839	2.7648
LnSermaye	27.2331	0.7813	25.9130	29.2006	1.0304	3.1782
LnCo2	3.6715	0.7237	2.3839	5.0969	0.5826	2.3684
LnTicaret	3.8659	0.4105	2.7967	4.4894	-0.8228	2.5074

Tablo 4.13’de tanımlayıcı istatistikler analizde kullanılacak değişkenlerin temel özelliklerini göstermektedir. G7 ülkelerinin kişi başına gelir düzeyi birbirine yakın ve yüksektir. Pozitif çarpıklık, bazı ülkelerde ortalamanın üzerinde gelir seviyesi olduğunu gösterir. Standart sapmanın düşük olması, gelirler arasındaki farkın az olduğunu ifade eder. Negatif çarpıklık, özgürlük derecelerinin benzer ancak bazı ülkelerde ortalamanın altında değerlerin olduğunu gösterir. İnsan kaynakları endeksi yüksek değerlerde yoğunlaşmıştır. Düzenleyici kalite göstergesi genel olarak yüksek değerlerde toplanmakta, dağılım simetriye yakın ve hafif negatif çarpıklıkla orta düzeyde asimetriktir. Emek arzında pozitif çarpıklık mevcuttur. Bu, bazı ülkelerde iş gücü büyüklüğünün ortalamanın üzerinde olduğunu gösterir. Sermaye göstergeleri yüksek ve birbirine yakın değerlidir. Pozitif çarpıklık, sermayenin bazı ülkelerde ortalamanın üzerinde olduğunu belirtir. Karbondioksit emisyonları çoğunlukla orta seviyede yoğunlaşmıştır. Pozitif çarpıklık, bazı ülkelerin daha yüksek emisyon düzeyine sahip olduğunu gösterir. Dış ticaret açıklığı dağılımı negatif çarpıklık sergiler. Bu, çoğu ülkenin yüksek dış ticaret açıklığına sahip olduğunu göstermektedir. G7 ülkeleri genelde yüksek ve birbirine yakın ekonomik büyüklük, sermaye ve emeğe sahiptir. Panel veri setindeki ülkeler arasında ortak şoklar veya dışsalılıkların etkisini tespit edebilmek amacıyla, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir.

Tablo 4.14. G7 ülkeleri yatay kesit bağımlılığı testleri

Test	İstatistik	p-değeri
LM	56.73	0.0000
LM ADJ	11.44	0.0000
LM CD	1.705	0.0881

Tablo 4.14'te görüldüğü üzere; Breusch-Pagan (1980) LM ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM adj testlerinde p-değeri (0.0000) < 0.05 istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da G7 ülkeleri arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu, bu ülkelerin ekonomik göstergelerinin birbirine bağlı olduğunu ve yaşanan şokların diğer ülkeleri de etkileyeceğini gösterir. Pesaran (2004) CD testinde ise p-değeri % 10 anlamlılık düzeyine yakındır ancak %5 anlamlılık düzeyinin üzerindedir. Elde edilen bulgular, yatay kesit bağımlılığına işaret ettiğinden, devamında eğim katsayılarının homojen olup olmadığını değerlendirmek üzere Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen eğim homojenliği testi uygulanmıştır.

Tablo 4.15. G7 ülkeleri eğim homojenliği testleri (Pesaran – Yamagata)

Test	İstatistik	p-değeri
Delta	9.651	0.000
Adj. Delta	11.622	0.000

Tablo 4.15'de görüldüğü üzere; Delta istatistiği 9.651 ve düzeltilmiş delta istatistiği 11.622 her iki testin p değerleri (0.000) < 0.05 olduğu için H0 hipotezi reddedilir. Bu sonuçlarla %1 anlamlılık düzeyinde ülkeler arasında regresyon katsayılarında homojenlik olmadığı, ülkelerin büyüme göstergelerinin farklı olduğunu ve bağımsız değişkenlerin etkilerinin ülkelere göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre ikinci nesil birim kök testi yapılmıştır.

Tablo 4.16. G7 ülkeleri birim kök testleri (Pesaran – CADF)

Değişken	t-bar	p-değeri
LnGDP	-1.024	0.978
Özgürlük	-1.883	0.369
HRI	-2.466	0.027
RQE	-1.667	0.600

Tablo 4.16. (devamı) G7 ülkeleri birim kök testleri (Pesaran – CADF)

LnEmek	-2.200	0.115
LnSermaye	-1.780	0.479
LnCo2	-2.246	0.093
LnTicaret	-1.960	0.293

Tablo 4.16’da görüldüğü üzere; HRI (İnsan Hakları Endeksi) $p=0.027 < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Bu sonuçlar, modelde kullanılan çoğu değişkenin birim kök içerdiğini ve fark alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4.17. G7 ülkeleri farkı alınmış serilerin birim kök sonuçları

Değişken	t-bar	p-değeri
D.LnGDP	-2.860	0.001
D.Özgürlük	-3.533	0.000
HRI	-3.285	0.000
D.RQE	-4.031	0.000
D.LnEmek	-2.700	0.005
D.LnSermaye	-2.996	0.000
D.LnCo2	-3.292	0.000
D.LnTicaret	-3.307	0.000

Tablo 4.17’de HRI hariç diğer bütün değişkenler durağan olmadığı için farkı alınmıştır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) riskini önceden tespit edebilmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.18. G7 ülkeleri korelasyon matrisi

	LnGDP	Özgürlük	HRI	RQE	LnEmek	LnSermaye	LnCo2	LnTicaret
LnGDP	1.0000							
Özgürlük	0.6864	1.0000						
HRI	-0.1288	-0.2223	1.0000					
RQE	0.6032	0.7494	-0.0523	1.0000				
LnEmek	0.5290	0.3420	0.0898	0.0542	1.0000			
LnSermaye	0.5869	0.3364	0.0932	0.0430	0.9821	1.0000		
LnCo2	0.3696	0.2574	0.2691	-0.0360	0.8646	0.8835	1.0000	
LnTicaret	-0.1317	-0.1688	0.0611	0.2508	-0.7852	-0.7625	-0.7686	1.0000

Tablo 4.18’de görüldüğü üzere; Özgürlük ile LnGDP (+0.6864) arasında yüksek pozitif korelasyon vardır. Ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında güçlü bir doğrusal ilişki vardır. Bu sonuç, G7 ülkelerinde serbest piyasa ekonomilerinin büyümeyi desteklediği gösterir. RQE ile LnGDP (+0.6032) orta düzeyde pozitif ilişki vardır. Düzenleyici kalite ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol oynamaktadır. LnEmek ile LnGDP (+0.5290) emek arzı ve ekonomik büyüme arasında orta düzeyde pozitif korelasyon vardır. G7 ülkelerinde emeğin verimli kullanımı büyümeyi desteklemektedir. LnSermaye ile LnGDP (+0.5869) Sermaye ile büyüme arasında güçlü bir ilişki gözlenmektedir. Bu da sermayenin G7 ülkelerinde ekonomik büyümenin temel bileşenlerinden biri olduğunu doğrular niteliktedir. LnCO₂ ile LnGDP (+0.3696) Karbondioksit emisyonları ile büyüme arasında düşük-orta düzeyde pozitif ilişki var. Bu sonuç, G7 ülkelerinde ekonomik faaliyetlerin enerji tüketimine ve karbondioksit emisyonuna bağlı olduğunu ancak bu ilişkinin çok güçlü olmadığını gösteriyor. LnTicaret ile LnGDP (-0.1317) arasında negatif bir ilişki gözlemlenmektedir. G7 ülkelerinde dışa açıklığın doğrudan ekonomik büyümeyi artırmadığı, gösterir. Diğer önemli korelasyonlar; LnEmek – LnSermaye (+0.9821) yüksek ilişki üretim faktörlerinin birbirini desteklediği, LnCO₂ – LnSermaye (+0.8835) sermayenin enerji yoğun üretimi desteklediği, LnCO₂ – LnEmek (+0.8646) emeğin yüksek olduğu yerlerde enerji kullanımı da yüksek olduğunu, LnTicaret – LnSermaye (-0.7625) ticaret açıklığının artması sermayeyi azaltıyor. Özgürlük – RQE (+0.7494) özgürlük seviyesi ve düzenleyici kalite arasında güçlü paralellik vardır. Genel olarak özgürlükler, düzenleyici kalite, sermaye ve emek büyümeyi desteklemektedir.

Korelasyon analizi sonrasında, çoklu doğrusal bağlantı probleminin daha derinlemesine incelenebilmesi amacıyla Varyans Büyütme Faktörü (VIF) testi uygulanmıştır.

Tablo 4.19. G7 ülkeleri VIF analizi

Değişken	VIF	1/VIF
LnSermaye	36.44	0.0274
LnEmek	34.67	0.0288
LnCo2	7.19	0.1390
LnTicaret	4.97	0.2012
RQE	3.83	0.2614
Özgürlük	3.71	0.2693
HRI	1.66	0.6017
Mean VIF	13.21	

Tablo 4.19’da görüldüğü üzere; LnSermaye ve LnEmek değişkenlerinin sonuçları ($VIF > 10$) çok yüksektir bu da bu iki değişkenin arasında güçlü doğrusal bağlantının var olduğuna ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu yarattığını gösterir. Diğer değişkenlerin, (Özgürlük, RQE, HRI, LnTicaret, LnCO₂) genel olarak $VIF < 5$ olduğu için çoklu doğrusal bağlantı yoktur veya kabul edilebilir düzeydedir. Ortalama VIF değerinin 13.21 olması modelin genelinde çoklu doğrusal bağlantı olduğunu, modelde bazı bağımsız değişkenlerin birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu gösterir.

Regresyon tahminlerinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, panel veri yapısında birim içi otokorelasyonun varlığı Wooldridge testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4.20. G7 ülkeleri wooldridge (otokorelasyon) testi

F	P-değeri
15.567	0.0076

Tablo 4.20’de görüldüğü üzere; p değeri = $0.0076 < 0.01$ olduğundan %1 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir. Bu da birinci derecede otokorelasyonun var olduğunu göstermektedir. Tahmin sonuçlarının geçerliliğini artırmak adına panelde değişen varyans sorununun tespit edilmesi için Modified Wald testi uygulanmıştır.

Tablo 4.21. G7 ülkeleri modified wald (değişen varyans) testi

Chi2	P-değeri
306.27	0.0000

Tablo 4.21’de görüldüğü üzere; $p < 0.01$ olduğundan değişen varyans problemi vardır. %1 anlamlılık düzeyinin altında kalması modelde heteroskedastisite olduğunu, başka bir deyişle hata teriminin varyansının sabit olmadığını gösterir. Modelde tespit edilen otokorelasyon ve heteroskedastisite sorunları nedeniyle, bu bozulmaların etkisini minimize eden robust tahminciler olan Driscoll-Kraay ve PCSE kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler durağan olmadığı için, farkları alınmış (insan hakları hariç) modele öyle dahil edilmiştir. D.LnEmek ve D. LnSermaye değişkenlerinin VIF değeri ($VIF > 10$) olduğu için, D.LnEmek değişkeni Driscoll-Kraay (1) ve PCSE (1) de modele dahil edilip, Driscoll-Kraay (2) ve PCSE (2) de modele dahil edilmemiştir. D.LnSermaye değişkeni ise, Driscoll-Kraay (1) ve PCSE (1) de modele dahil edilmemiş, Driscoll-Kraay (2) ve PCSE (2) de modele dahil edilmiştir.

Tablo 4.22. Driscoll-Kraay ve PCSE birinci fark modelleri sonuçları

Değişken	Driscoll-Kraay (1)	Driscoll-Kraay (2)	PCSE (1)	PCSE (2)
D.Özgürlük	-0.00007 (0.939)	-0.00114 (0.287)	-0.00007 (0.939)	-0.00114 (0.129)
HRI	0.00056 (0.995)	0.06247 (0.385)	0.00056 (0.995)	0.06247 (0.341)
D.RQE	0.03873 (0.122)	0.02912 (0.160)	0.03873 (0.002)	0.02912 (0.002)
D.LnEmek	0.57535 (0.019)	-	0.57535 (0.000)	-
D.LnSermaye	-	0.27273 (0.000)	-	0.27273 (0.000)
D.LnCo2	0.14686 (0.000)	0.00948 (0.678)	0.14686 (0.000)	0.00948 (0.707)
D.LnTicaret	0.15707 (0.000)	0.07196 (0.000)	0.15707 (0.000)	0.07196 (0.000)
Cons	.0054281 (0.950)	-.0532515 (0.438)	.0054281 (0.949)	-.0532515 (0.391)

Tablo 4.22’de görüldüğü üzere; Her iki modelde de, ekonomik özgürlük katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ekonomik özgürlük düzeylerindeki değişimlerin sürdürülebilir büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. HRI değişkeni her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, G7 ülkelerin de yüksek olan insani gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişkenin marjinal etkisinin düşük olmasından oluşabilir. PCSE modelinde RQE (Düzenleyici Kalite) değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır. RQE’de oluşan artışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermektedir. Emegın iki modelde de büyümeye pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Sermaye değişkeni iki modelde de yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, sermayenin sürdürülebilir büyümeyi etkilediğini göstermektedir. Ticaret açıklığı bütün modellerde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ticaret açıklığının bu ülkelerde kişi başı gelire etkisi vardır. Emek ve sermaye sürdürülebilir büyümede belirleyici değişkenlerdir. RQE, özellikle PCSE modelinde istatistiksel olarak anlamlıdır ve sürdürülebilir büyümede önemli bir rolü vardır. Ekonomik özgürlük ve insan hakları değişkenlerinin G7 ülkeleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisi E7 ve G7 ülkeleri özelinde panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir. Çalışmada özgürlük, emek, sermaye, karbondioksit emisyonu, insan hakları, düzenleyici kalite ve ticaret açıklığı da sürdürülebilir büyüme üzerinde etkileri araştırılan değişkenlerdir. Her iki ülke grubunun sürdürülebilir büyüme dinamikleri, kurumsal ve çevresel belirleyicileri ile veri yapıları açısından benzerlikleri ve farkları değerlendirilmiştir. E7 ülkelerinde düzenleyici kalite, sürdürülebilir büyüme üzerinde güçlü ve pozitif bir etki yaratmaktadır. Sermaye, sürdürülebilir büyümenin temel dinamiklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Karbondioksit emisyonları da sürdürülebilir büyüme ile pozitif ilişkili bulunmuştur. Ancak ekonomik özgürlük ve insan hakları değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

G7 ülkelerinde de düzenleyici kalite, sürdürülebilir büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etki yaratmaktadır. Emek ve sermaye değişkenleri sürdürülebilir büyüme üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir. Bu, üretim faktörlerinin G7 ülkelerinde sürdürülebilir büyümenin temel unsuru olduğunu gösterir. Karbondioksit emisyonları da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, sürdürülebilir büyümenin çevresel maliyetler içerdiğini ima eder. Ekonomik özgürlük ve insan hakları değişkenleri tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Böylece, ekonomik özgürlük ve insan haklarının G7 ülkelerinde sürdürülebilir büyüme üzerine etkisi görülmemektedir.

E7 ülkelerinde düzenleyici kalitenin sürdürülebilir büyüme üzerindeki pozitif etkisi dikkate alınarak, şeffaflık, denetim kapasitesi ve bürokratik etkinliğin artırılması öncelikli politika hedefi olmalıdır. Sermaye, altyapı ve sanayi yatırımlarına destek verilerek, uzun vadeli finansman kaynaklarına erişim, kamu-özel sektör iş birlikleri ve yatırım ortamının iyileştirilmesi teşvik edilmelidir. Sürdürülebilir büyümenin karbon yoğun biçimde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda; yeşil yatırım teşvikleri, karbon fiyatlandırma mekanizmaları, temiz enerjiye geçiş stratejileri uygulanmalıdır. Aksi halde, ekonomik büyüme uzun vadede çevresel krizleri tetikleyebilir. Emek faktörünün etkisi modeller arasında değişse de, işgücünün gelişimi, mesleki eğitim, kadın istihdamı gibi konuların sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisi zamanla daha belirgin hale gelecektir. Ticaret açıklığının sürdürülebilir büyümeye etkisi görülmemiştir.

G7 ülkelerinde düzenleyici kalite sürdürülebilir büyüme üzerinde belirleyici bir etkidir. Bu nedenle, yolsuzlukla mücadele ve yargı bağımsızlığı gibi alanlarda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi önemlidir. Üretim faktörlerinin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisi güçlüdür. Bu nedenle, emek ve sermaye teşvik edilerek; işgücü piyasası reformları, eğitim yatırımları ve Ar-Ge destekleri ile verimlilikleri artırılmalıdır. Karbondioksit emisyonlarının sürdürülebilir büyüme ile birlikte artması, çevresel sürdürülebilirlik açısından risk yaratmaktadır. Yeşil dönüşüm politikalarını yaygınlaştırılmalı, karbon fiyatlandırması ve temiz enerji yatırımları teşvik edilmelidir. Yüksek ekonomik özgürlük ve insan hakları endeksi değerlendirilerek sürdürülebilir büyüme çıktısına dönüştürülebilir. Ticaret açıklığı sürdürülebilir büyüme üzerinde anlamlı çıktığından dolayı yüksek katma değerli ihracat stratejileri ve dijital ticaret altyapısı geliştirilmelidir.

Bu çalışmanın bulguları, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, literatürde ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisinin bağlamsal faktörlere bağlı olarak önemsiz veya heterojen olduğunu bildiren bir dizi çalışma ile uyumludur. Örneğin, De Haan ve Sturm (2001), 80 ülkeyi kapsayan analizlerinde ekonomik özgürlüğün bazı bileşenlerinin (örneğin, hükümet büyüklüğü) ekonomik büyüme üzerinde tutarlı bir pozitif etki göstermediğini raporlamışlardır. Benzer şekilde, Carlsson ve Lundström (2002), 74 ülkeyi kapsayan analizlerinde ekonomik özgürlüğün belirli alt bileşenlerinin (örneğin, para politikası özgürlüğü) büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını bulmuşlardır. Daha yakın tarihli çalışmalarda, Ogbuabor ve diğerleri (2020), Nijerya bağlamında düzenleyici kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz olduğunu, Uzelac ve diğerleri (2020) ise Balkan ülkelerinde ekonomik özgürlüğün bazı bileşenlerinin etkisiz kaldığını göstermiştir. Ayrıca, Lawson (2024), ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliğini azaltma ve dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin sosyal kapsayıcılık boyutunu destekleme konusunda anlamlı bir katkı sağlamadığını bildirmiştir. Bu bulgular, ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisinin kurumsal kalite, bölgesel dinamikler ve veri özelliklerine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ve özgürlük odaklı politikaların tek başına yeterli olmadığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir büyüme için ekonomik özgürlüklerin yanı sıra güçlü kurumsal yapılar ve sosyal politikalar geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

6. KAYNAKLAR

- Acemoglu, D. & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Business.
- Acemoglu, D., Akcigit, U., Hanley, D., & Kerr, W. (2016). Transition to clean technology. *Journal of Political Economy*, 124(1), 52–104. <https://doi.org/10.1086/684511>
- Adugit, Y. (2013). Özgürlüğün kısa tarihi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 63–93.
- Akıncı, M. (2013). *Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler üzerine bir uygulama* (344901) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akıncı, M., Akıncı, G. Y., & Yılmaz, Ö. (2013). Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler üzerine bir panel veri analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 55–93.
- Akinwande, M. O., Dikko, H. G., & Samson, A. (2015). Variance inflation factor: As a condition for the inclusion of suppressor variable(s) in regression analysis. *Open Journal of Statistics*, 5(7), 754–767. <https://doi.org/10.4236/ojs.2015.57075>
- Aksu, L. (2014). İktisat ekollerinin iktisadî büyüme konusundaki düşünceleri ve modellerinin analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları* 1(208), 351–392. <https://research.ebsco.com/c/d6ko3z/viewer/pdf/ezhmbrojxf>
- Alagöz, M. (2004). Sürdürülebilir kalkınmanın paradigması. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 1–23.
- Alhaddi, H. (2015). Triple bottom line and sustainability: A literature review. *Business And Management Studies*, 1(2), 6-10
- Altınışık, İ., Çakmak, Y., & Peker, H. S. (2011). Ekonomik özgürlükler ve refah. *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 150–156.
- Amoah, A., Kwablah, E., Korle, K., & Offei, D. (2020). Renewable energy consumption in Africa: The role of economic well-being and economic freedom. *Energy, Sustainability and Society*, 10(1), 1–17. [https://doi.org/10.1186/s13705-020-00264-](https://doi.org/10.1186/s13705-020-00264-3)

- Alola, A. A., & Donkor, N. (2023). The influence of renewable energy and economic freedom aspects on ecological sustainability in the G7 countries. *Sustainable Development*, 31(2), 716–727. <https://doi.org/10.1002/sd.2414>
- Aristoteles (1993). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma yak. MÖ 384-322).
- Arrow, K., Debreu, G., & Barbier, E. (1995). Economic growth, carrying capacity, and the environment. *Ecological Economics*, 15(2), 91–95. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(95\)00059-3](https://doi.org/10.1016/0921-8009(95)00059-3)
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*. John Wiley & Sons.
- Bansal, P. (2005). Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal*, 26(1), 197–218. <https://doi.org/10.1002/smj.441>
- Barbier, E. B. (1987). The concept of sustainable economic development. *Environmental Conservation*, 14(2), 101–110. <https://www.jstor.org/stable/44519759>
- Barbieri, L. (2009). Panel unit root tests under cross-sectional dependence: An overview. *Journal of Statistics: Advances in Theory and Applications*, 1(2), 117–158. <https://www.researchgate.net/publication/267090484>
- Barro, R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1-27. <https://doi.org/10.1007/BF00163340>
- Baumgartner, R. J., & Ebner, D. (2010). Corporate sustainability strategies: sustainability profiles and maturity levels. *Sustainable development*, 18(2), s. 76-89.
- Bayar, İ. (2023). Yeni sanayileşen ülkelerde ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye etkisinin panel ekonometrik analizi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 35–62. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1252989>
- Beach, W., & Miles, M. A. (2006). *Explaining the factors of the index of economic freedom*. In *2006 Index of Economic Freedom*. The Heritage Foundation & Dow Jones & Company. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=43ce606c68255e05f95ab9fcc3a7f4823f4f2ae4#page=73>

- Becker, G. S., & Murphy, K. M. (1994). *The division of labor, coordination costs, and knowledge*. In *Human Capital and Economic Growth*. National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/books/beck94-1>
- Beckerman, W. (1974). *In defense of economic growth*. Jonathan Cape
- Berlin, I. (2002). *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/019924989X.001.0001>
- Bengoa, M., & Robles, B. S. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: New evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529–545. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00011-9](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00011-9)
- Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom: A survey. *The Independent Review*, 7(2), 193–211
- Blackstone, W. T. (1973). The concept of political freedom. *Social Theory and Practice*, 2(4), 421–438. <https://www.jstor.org/stable/23558901>
- Blackstone, W. (2023). *Commentaries on the laws of England: A facsimile of the first edition*. University of Chicago Press.
- Block, W., Gwartney, J., & Lawson, R. A. (1996). *Economic freedom of the world: 1975–1995*. Fraser Institute. <https://coilink.org/20.500.12592/5dxhst>
- Breitung, J., & Pesaran, M. H. (2005). *Unit roots and cointegration in panels*. Deutsche Bundesbank. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2785225>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Brkić, I., Gradojević, N., & Ignjatijević, S. (2020). The impact of economic freedom on economic growth? New European dynamic panel evidence. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2), 26. <https://doi.org/10.3390/jrfm13020026>
- Brue, S. L. (1993). Retrospectives: The law of diminishing returns. *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 185–192. <https://doi.org/10.1257/jep.7.3.185>
- Brundtland, G.H. (1987). *Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development*. United Nations. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm>

- Bundesregierung. (2024). *The history of the G7*. <https://www.bundesregierung.de/breggen/service/archive/archive/the-history-of-the-g7-397438>
- Callais, J. T., & Young, A. T. (2023). A rising tide that lifts all boats: An analysis of economic freedom and inequality using matching methods. *Journal of Comparative Economics*, 51(3), 744–777. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2023.03.001>
- Canarella, G., & Gasparyan, A. (2008). New insights into executive compensation and firm performance: Evidence from a panel of “new economy” firms. *Managerial Finance*, 34(8), 537–554. <https://doi.org/10.1108/03074350810874064>
- Carlsson, F., & Lundström, S. (2002). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Public Choice*, 112(3–4), 335–344. <https://doi.org/10.1023/A:1019968525415>
- Carter, I. (2003). *Positive and negative liberty*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2003/entries/liberty-positive-negative/>
- Cebula, R. J., & Jr, F. G. (2014). The roles of economic freedom and regulatory quality in creating a favorable environment for investment in energy R&D, infrastructure, and capacity. *The American Journal of Economics and Sociology*, 73(2), 295–443. <https://doi.org/10.1111/ajes.12076>
- Chelan, M. M., Alijanpour, A., Barani, H., Motamedi, J., Azadi, H., & Van Passel, S. (2018). Economic sustainability assessment in semi-steppe rangelands. *Science of the Total Environment*, 637(2), 112–119.
- Clemens, J., & Veldhuis, N. (2014). *The Fraser Institute at 40: A look back at our history and forward to our future*. Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/studies/fraser-institute-40-look-back-our-history-and-forward-our-future>
- Collard, D. (2001). Malthus, population, and the generational bargain. *History of Political Economy*, 33(4), 697–716. <https://doi.org/10.1215/00182702-33-4-697>
- Collignon, S. (2018). Negative and positive liberty and the freedom to choose in Isaiah Berlin and Jean-Jacques Rousseau. *Journal of Philosophical Economics*, 12(1), 23–43. <https://jpe.ro/pdf.php?id=8075>

- Cui, J. (2025). Empirical analysis of digital innovations impact on corporate ESG performance. *The mediating role of GAI technology* 1(3) 1–19. <https://arxiv.org/abs/2504.01041>
- Daly, H. E. (1973). *Toward a steady-state economy*. W. H. Freeman.
- Daly, H. E. (1990). Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological Economics*, 2(1), 1–6. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(90\)90010-R](https://doi.org/10.1016/0921-8009(90)90010-R)
- Dam, M. M., & Şanlı, O. (2019). Ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisi: BRIC-T ülkeleri üzerine bir panel ARDL analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(4), 1027–1044.
- Dangelico, R. M., & Vocalelli, D. (2017). “Green marketing”: An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature. *Journal of Cleaner Production*, 165(1), 38. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.184>
- Department of Economic and Social Affairs. (2024). *United Nations Sustainable Development Goals*. <https://sdgs.un.org/goals>
- De Haan, J. & Sturm, J. E. (2001). How robust is the relationship between economic freedom and economic growth? *Applied Economics*, 33(1), 839-844.
- Diamond, L. (2015). Facing up to the democratic recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141–155. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>
- Drukker, D. M. (2003). Testing for Serial Correlation in Linear Panel-data Models. *The Stata Journal: Promoting Communications on Statistics and Stata*, 3(2), 168-177. <https://doi.org/10.1177/1536867X0300300206>
- Dursun, İ. (2009). Devletin faaliyet alanını belirleyen temel özgürlükler: Negatif ve pozitif özgürlükler. *Akademik İncelemeler*, 4(1), 1–19. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademikincelemeler/issue/1553/19065>
- Doucouliaos, C. (2005). Publication bias in the economic freedom and economic growth literature. *Journal of Economic Surveys*, 19(3), 367–387. <https://doi.org/10.1111/j.0950-0804.2005.00252.x>
- Dresner, S. (2008). *The principles of sustainability*. Earthscan. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781136552380_A23851061/preview-9781136552380_A23851061.pdf

- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy And The Environment*, 11(2), s. 130-141
- Edwards, L. (2013). *Leading the Way: The Story of Ed Feulner and the Heritage Foundation*. Crown Forum.
- Filip, M.D., & R, S. (2025). *The impact of regional institutional quality on economic growth and resilience in the EU*. European Central Bank. <https://doi.org/10.2866/7534825>
- Fraser Institute. (2023). *Economic freedom of the world: 2023 annual report*. <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2023-annual-report>
- Freedom House. (2023). *Freedom in the world 2023: Democracy under pressure*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/democracy-under-pressure>
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. University of Chicago Press.
- Friedman, M. (2021). *Kapitalizm ve özgürlük* (D. Erberk & N. Himmetoğlu, Çev.). Serbest Kitaplar. (1962).
- Friedman, M., & Friedman, R. (2021). *Tercih özgürlüğü* (M. Acar, Çev.). Serbest Kitaplar. (1980).
- Geng, L., Abban, O. J., Nuță, F. M., & Nuță, A. C. (2025). Is economic freedom a panacea for environmental sustainability? Global and regional evidence. *Journal of Environmental Management*, 376, 124536. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.124536>
- Giannone, D. (2010). Authoritarianism and state intervention: Impacts on economic freedom. *Journal of Institutional Economics*, 6(2), 123–145. <https://doi.org/10.1017/S1744137410000083>
- Gövdeli, T. (2018). Ekonomik özgürlük, turizm ve ekonomik büyüme: BRICST ülkelerinde Konya bootstrap nedensellik analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 379–390. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.451262>
- Graafand, J. (2020). When does economic freedom promote well being? On the moderating role of long term orientation. *Social Indicators Research*, 149, 127–153. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02230-9>

- Gray, J. (1980). On negative and positive liberty. *Political Studies*, 28(4), 507–526.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1980.tb01256.x>
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. MIT Press.
- Grubel, H. G. (1998). Economic freedom and human welfare: Some empirical findings. *Cato Journal*, 18(2), 287-304.
- Gwartney, J., Lawson, R., & Block, W. (1996). *Economic freedom of the world, 1975–1995 annual report*. Fraser Institute. <http://www.fraserinstitute.org/>
- Gwartney, J., & Lawson, R. (1999). Gwartney, J., & Lawson, R. (1999). *Economic freedom of the world 1998/1999 interim report*. Canadian Cataloguing in Publication Data.
https://efotw.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld_1998-1999.pdf
- Gwartney, J. D., Lawson, R. A., & Holcombe, R. G. (1999). Economic freedom and the environment for economic growth. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 155(4), 643–663. <https://www.jstor.org/stable/40752161>
- Gwartney, J., & Lawson, R. (2003). The concept and measurement of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 405–430.
[https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00007-7](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00007-7)
- Gwartney, J., Lawson, R., & Hall, J. (2013). *Economic freedom of the world 2013 annual report*. Fraser Institute. <http://www.fraserinstitute.org/>
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., & Murphy, R. (2021). *Economic freedom of the world: 2021 annual report*. Fraser Institute.
<https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2021-annual-report>
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., & Murphy, R. (2022). *Economic freedom of the world 2022 annual report*. Fraser Institute.
<https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2022.pdf>
- Gwartney, J., Lawson, R., Murphy, R., Mitchell, M. D., Grier, K., Grier, R., & Mitchell, D. J. (2024). *Economic freedom of the world: 2024 annual report*. Fraser Institute.

<https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2024-annual-report>

- Haan, J. d., & Sturm, J.-E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16(2), 215–241. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(99\)00065-8](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(99)00065-8)
- Hajian, M., & Kashani, S. J. (2021). Evolution of the concept of sustainability: From Brundtland Report to sustainable development goals. *Sustainable Resource Management*, 1–24. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824342-8.00018-3>
- Hall, J. C., Lawson, R., & Gwartney, J. (2011). *Economic freedom of the world: 2011 annual report*. Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2011-annual-report>
- Hall, J., & Lawson, R. (2014). Economic freedom of the world: An accounting of the literature. *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 1–19. <https://doi.org/10.1111/coep.12005>
- Hayek, F. A. (1944). *The Road to Serfdom: Text and Documents*. University of Chicago Press. <https://mises.org/library/book/road-serfdom>
- Heyman, S. J. (1992). Positive and negative liberty. *Chicago-Kent Law Review*, 68(1), 81–104. <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol68/iss1/10/>
- Javed, A., Subhani, B. H., Javed, A., & Rapposelli, A. (2024). Accessing the efficacy of green growth, energy efficiency, and green innovation for environmental performance in top manufacturing nations in the framework of sustainable development. *Quality & Quantity*, 58, 5829–5863. <https://doi.org/10.1007/s11135-024-01918-6>
- Jeurissen, R. (2000). Review of *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*, by J. Elkington. *Journal of Business Ethics*, 23(2), 229–231. <http://www.jstor.org/stable/25074238>
- Kangal, N. (2023). Yüksek özgürlükçü ekonomilerde ekonomik büyüme performansına ilişkin ampirik kanıtlar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1–24. <https://doi.org/10.55827/ebd.1126650>

- Kangallı, S. G., Uyar, U., & Buyrukoğlu, S. (2016). OECD ülkelerinde ekonomik özgürlük: Bir kümeleme analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 95–109.
- Kates, R. W., Parris, T. M., & Leiserowitz, A. A. (2005). What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(3), 8–21. <https://doi.org/10.1080/00139157.2005.10524444>
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2011). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. <https://doi.org/10.1017/S1876404511200046>
- Khyareh, M. M., & Zamani, M. (2022). Economic freedom, entrepreneurship and economic growth: Evidence from panel data. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 27(4), 2250027. <https://doi.org/10.1142/S1084946722500273>
- Kolm, S.-C. (2004). *Macrojustice: The political economy of fairness*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492587>
- Kuçuradi, İ. (1986). Özgürlük kavramı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 27–37. <http://hdl.handle.net/11452/17027>
- Laskar, M. R., & King, M. L. (1997). Modified Wald test for regression disturbances. *Economics Letters*, 56(1), 5-11. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00128-6](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00128-6)
- Lawson, R. A. (2000). Economic freedom, prosperity, and equality: A survey. *Cato Journal*, 20(2), 127-146
- Lawson, R., Miozzi, V. & Tuszynski, M. (2024). Economic freedom and growth, income, investment, and inequality: A quantitative summary of the literature. *Southern Economic Journal*, 90(4), 1099-1135. <https://doi.org/10.1002/soej.12680>
- Lindahl, K. B., Sténs, A., Sandström, C., Johansson, J., Lidskog, R., Ranius, T., & Roberge, J. M. (2017). The Swedish forestry model: More of everything? *Forest Policy and Economics*, 77(4), s. 44-55.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)

- MacCallum, G. C. (1967). Negative and positive freedom. *The Philosophical Review*, 76(3), 312–334. <https://www.jstor.org/stable/2183622>
- Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407–437. <https://doi.org/10.2307/2118477>
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge University Press.
- Masferrer, A. (2023). The Decline of Freedom of Expression and Social Vulnerability in Western Democracy. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36(4), 1443-1475. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-09990-1>
- McGann, J. G. (2020). *2020 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania, Think Tanks and Civil Societies Program. https://repository.upenn.edu/think_tanks/18
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). *The limits to growth*. Universe Books.
- Mohammadi Khyareh, M. M., & Zamani, M. (2022). Economic Freedom, Entrepreneurship And Economic Growth: Evidence From Panel Data. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 27(04), 1-20. <https://doi.org/10.1142/S1084946722500273>
- Montesquieu. (2017). *Kanunların Ruhu Üzerine* (B. Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1748).
- Montiel, I., Cuervo-Cazurra, A., Parkı, J., Antolín-López, R., & Husted, B. W. (2021). Implementing the United Nations’ Sustainable Development Goals in international business. *Journal of International Business Studies*, 52, 999–1030. <https://doi.org/10.1057/s41267-021-00445-y>
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- Ogbuabor, J. E., Onuigbo, S. I., & Emeh, A. I. (2020). Regulatory quality and economic growth in Nigeria: An autoregressive distributed lag (ARDL) approach. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 11(15), 45–56. <https://iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/view/53504>

- Oppenheim, F. E. (1995). Social freedom and its parameters. *Journal of Theoretical Politics*, 7(4), 403–420. <https://doi.org/10.1177/0951692895007004001>
- Oral, İ. O. (2014). *Demokratikleşme ve ekonomik özgürlüklerin temel makroekonomik göstergeler üzerinde etkisi* (385364) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Our World in Data. (2025, June 11). *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/vdem-human-rights-data>
- Pearce, D. W., & Turner, R. K. (1991). Economics of natural resources and the environment. *American Journal of Agricultural Economics*, 73(1), 212–218. <https://doi.org/10.2307/1242904>
- Pearson, K. (1896). Mathematical Contributions to the Theory of Evolution. III. Regression, Heredity, and Panmixia. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A*, 187, 253–318. <http://www.jstor.org/stable/90707>
- Perić, Z., & Petković, M. (2022). How much does negative liberty need positive liberty in economic issues? *Mostariensia*, 26(1), 23–43. <https://hrcak.srce.hr/411937>
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *CESifo Working Paper Series 1229*, 1-24 <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pezzey, J. C., & Toman, M. A. (2002). The economics of sustainability: A review of journal articles. *RFF Discussion Paper*, 2(3), 1–33. <https://media.rff.org/archive/files/sharepoint/WorkImages/Download/RFF-DP-02-03.pdf>
- Philosophy Institute. (2025). *Political freedoms and balance*. <https://www.philosophyinstitute.org/political-freedoms-balance>
- Piętak, Ł. (2014). Review of theories and models of economic growth. *Comparative Economic Research*, 17(1), 45–60. <https://doi.org/10.2478/cer-2014-0003>
- Piketty, T. (2015). About capital in the twenty-first century. *American Economic Review*, 105(5), 48–53. <https://doi.org/10.1257/aer.p20151060>

- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1), 62–77.
- Puddington, A., & Roylance, T. (2023). *Freedom in the world 2023: Democracy under pressure*. Freedom House
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/democracy-under-pressure>
- PwC. (2006). *The world in 2050: How big will the major emerging market economies get and how can the OECD compete?* https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world_in_2050_jan2006.pdf
- Redclift, M. (1987). Sustainable development: Exploring the contradictions. *Environmental Politics*, 3(2), 123–140.
- Riti, J., Shu, Y., & Kamah, M. (2021). Institutional quality and environmental sustainability: The role of freedom of press in most freedom of press countries. *Environmental Impact Assessment Review*, 91, 106656.
<https://doi.org/10.1016/j.eiar.2021.106656>
- Robert, K. W., Parris, T. M., & Leiserowitz, A. A. (2005). What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(3), 8–21.
<https://doi.org/10.1080/00139157.2005.10524444>
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *The Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037. <http://www.jstor.org/journals/ucpress.html>
- Roo, G. D., & Parsons, J. E. (2011). A methodology for calculating the levelized cost of electricity in nuclear power systems with fuel recycling. *Energy Economics*, 33(5), 826–839. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.01.008>
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1762).
- Rutar, T. (2025). Do large, sustained economic freedom reforms hurt or improve women's economic rights? *European Journal of Political Economy*, 87, 102671.
<https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2025.102671>
- Sayed, O. (2024). Economic freedom as a catalyst for entrepreneurship. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11
<https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2304374>

- ScienceDirect Topics. (2025). *Political rights*. Elsevier.
<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/political-rights>
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
- Sözen, İ., & Tufaner, M. B. (2020). The relationship between military expenditures and economic freedom in the Middle East and North Africa region. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(1), 63–76. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.649370>
- Spangenberg, J. H. (2005). Economic sustainability of the economy: Concepts and indicators. *International Journal of Sustainable Development*, 8(2), 47–64.
<https://doi.org/10.1504/IJSD.2005.007374>
- Stern, D. I. (2004). The Rise and Fall of the Environmental Kuznets Curve. *World Development*, 32(8), 1419-1439. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.03.004>
- Svendsen, L. (2020). *Özgürlüğün Felsefesi* (M. Erşen, Çev.). Redingot. (2014).
- Taşar, M. O. (2007). Ekonomik özgürlük kavramı ve Türkiye’de ekonomik özgürlüklerin gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 143–167.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/262685>
- Tatoğlu, F. Y. (2024). *Panel veri ekonometrisi*. Beta Yayıncılık.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341-1378. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00147-0](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00147-0)
- Taylor, C. (1979). What’s wrong with negative liberty? A. Ryan (Ed.), *The idea of freedom: Essays in honour of Isaiah Berlin* 175–193. Oxford University Press.
- Tepetam, N. Y. (2022). *Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında ekonomik özgürlükler ile ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüklükler üzerine etkisi* (765087) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Tepetam, N. Y., & Durgun, Ö. (2022). The effect of economic freedom on the. *Eurasian Academy of Sciences*, 29(1), 60–76.
- The Heritage Foundation, (2024). <https://www.heritage.org/index/pages/about>
- Tully, J. (1990). Political freedom. *The Journal of Philosophy*, 87(10), 517–523.
<https://www.jstor.org/stable/2026870>

- Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- United Nations. (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*.
<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>.
<https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Uzelac, B., Davidović, M., & Mitić, S. (2020). Economic freedom and economic growth: Empirical evidence from the Balkan countries. *Economics and Sociology*, 13(3), 121–134. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2020/13-3/9>
- Ünlü, A. (2025). Ekonomik özgürlük, inovasyon ve büyüme arasındaki dinamikler: Seçilmiş ülkeler üzerine ampirik bulgular. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(1), 264–280. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.25.02.2556>
- WCED. (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Weede, E. (2006). Economic freedom and development: New calculations and interpretations. *Cato Journal*, 26(3), 511-524.
- Westerlund, J., Hosseinkouchack, M., & Solberger, M. (2015). The local power of the CADF and CIPS panel unit root tests. *Econometric Reviews*, 35(5), 845–870. <https://doi.org/10.1080/07474938.2014.977077>
- Williamson, C. R., & Mathers, R. L. (2011). Economic freedom, culture, and growth. *Public Choice*, 148(1), 313–335. <https://doi.org/10.1007/s11127-010-9656-z>
- World Bank Group. (2025). *World Bank Group*.
<https://data.worldbank.org/indicator/RQ.EST>
- Yay, S., & Ezanoğlu, Z. (2023). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme birbiriyle ilişkili midir? *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1758–1784. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1261507>
- Yayla, A., & Hayek, F. A. (2000). *Özgürlük yolu: Hayek'in sosyal teorisi*. Liberte.

Yenipazarlı, A. (2009). *Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine bir zaman serisi analizi* (240699) [Doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi

